

Leidsch
Jaarboekje.

A. W. SIJTHOFF. — LEIDEN.

1908

JAARBOEKJE.

Jaarboekje

VOOR

Geschiedenis en Oudheidkunde

VAN

LEIDEN en RIJNLAND.

TEVENS

Orgaan der Vereeniging „Oud-Leiden”.

1908.

(Vijfde Jaargang).

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF'S UITG. M¹J.

1908

EEN WOORD VOORAF.

Ons eerste lustrum.. . .

De vijfde jaargang van het *Jaarboekje* voor *Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden. en Rijnland* verschijnt ditmaal iets later dan gewoonlijk. De bijdragen kwamen wel in voldoende mate in, maar voor een goed deel te laat, om het boekje nog in December 1907 het licht te doen zien. En wij hebben redenen, om op de allerlaatste woorden, die in het Verslag der Vereeniging „Oud-Leiden” aan het Jaarboekje zijn gewijd, nadrukkelijk de aandacht te vestigen.

Dank aan hen, welke ook nu weer met ons medewerkten Mogen zij en anderen zich opgewekt gevoelen, ons te helpen, om ook het nu ingetreden tweede vijfjarige tijdperk tot een goed einde te brengen!

De Commissie van Redactie:

J. E. HEERES, *Voorzitter.*

W. J. J. C. BIJLEVELD, *Secretaris.*

D. HARTEVELT H.CZN.

L. KNAPPERT.

J. C. OVERVOORDE.

Vereeniging „Oud-Leiden.”

Verslag over het jaar 1907.

In zijn jaarverslag kan het Bestuur tot zijn genoegen van velerlei werkzaamheden gewag maken.

Een tweetal lezingen werden den leden aangeboden.

Op 1 November 1906 verplichtte onze Voorzitter, de Heer Mr. J. C. OVERVOORDE ons door het houden eener belangwekkende voordracht over de geschiedenis der Pieterskerk, vergezeld gaande van lichtbeelden, terwijl den dag daarop een bezoek aan genoemd Kerkgebouw gebracht werd en de spreker zijne lezing ter plaatse nader toelichtte.

Op 12 Januari 1907, bij de 100-jarige herdenking van de Ramp van Leiden, nam de Heer Prof. Dr. L. KNAPPERT welwillend op zich, op den openingsdag der tentoonstelling van platen, die de Heer Conservator van het Sted. Museum, aldaar georganiseerd had, voor een aantal leden onzer Vereeniging een voordracht te houden over deze Ramp en hare gevolgen.

Bovendien verplichtte het Bestuur van den Leidsehen Kunstkring onze leden door hen in de gelegenheid te

stellen de lezing bij te wonen van den Heer Dr. VOLGRAFF over de jongste opgravingen op Kreta.

Tot genoegen der deelnemers werden de volgende excursies gemaakt :

Op 21 Juni 1907 werden bezocht het Kerkje te Oegstgeest, de gerestaureerde Kerk en het Spinozahuis te Rijnsburg — de, eveneens, gerestaureerde Kerk te Noordwijk en de St.-Jorisdoelen, aldaar. Wij gedenken hierbij nog onze vriendelijke geleiders de Heeren Ds. VAN DRUTEN, H. J. JESSE en J. KLOOS.

Het schilderachtige Delft kwam 7 September 1907 aan de beurt. Dank zij de goede zorgen der Heeren JAN SCHOUTEN en Mr. H. H. R. ROELOFS HEYERMANS, aldaar, werden de deelnemers in de gelegenheid gesteld veel belangrijks in oogenschouw te nemen. Achtereenvolgens werd een bezoek gebracht aan het Stadhuis, het Prinsenhof, het Huis van Meerten, de Nieuwe- en Oude Kerk, het Gemeenlandshuis van Delftland, en last not least, de beroemde ateliers van den Glasschilder JAN SCEFOUTEN.

De volgende adressen werden gezonden aan den Gemeenteraad van Leiden :

1^e een adres in zake het gevaar, dat een van Leiden's schilderachtigste stadsgedeelten dreigde bij eventueele demping van het Rapenburg. Dit gevaar werd tot veler voldoening afgewend.

2^e een subsidie-aanvraag voor tegemoetkoming in de kosten bij de uitgave van onzen Gids: „Oude Gebouwen te Leiden.” Voor dit verzoek kon in den Gemeenteraad geen meerderheid van stemmen verkregen worden.

In zake het Jaarboekje kan worden medegedeeld, dat, dank zij een nieuwe overeenkomst met den uitgever, de uitgave daarvan vooralsnog gewaarborgd blijft, wanneer ten minste de steeds volijverige redactie van het Jaarboekje bij voortduring gesteund wordt in haar werk.

Met groot genoegen zag ons Bestuur de vele werkzaamheden der Commissie voor de beschrijving der oude Monumenten bekroond, door het verschijnen van den Gids: „Oude Gebouwen te Leiden.” Het spreekt de hoop uit, dat deze Gids in ruimen kring met belangstelling ontvangen is, en hij er toe zal medewerken, **dat** het schoone, hetgeen Leiden op monumenteel gebied aanbiedt, meer en meer gewaardeerd worde.

De uitgave van genoemden Gids stelde hooge eischen aan onze kasmiddelen; te meer, daar het boekje den leden kosteloos verstrekt is. En waar wij op 5 November 1907 het voorrecht zullen hebben om het 5-jarig bestaan der Vereeniging „Oud-Leiden” te herdenken, spreekt het Bestuur den wensch uit, dat wanneer wederom 5 jaren zijn voorbijgegaan, het dan ook op financiëelen vooruitgang zal kunnen wijzen. Met het oog hierop is uitbreiding van het ledental zeer wenschelijk.

De ledenlijst voor 1908 vermeldt 137 namen.

Ook thans ontvangen de leden het Jaarboekje wederom gratis.

Dit Verslag is goedgekeurd in de Bestuursvergadering van 21 October 1907.

HET BESTUUR.

STATUTEN.

Overgenomen uit „Bijvoegsel” tot de *Nederlandsche Staats-courant* van Donderdag 5 April 1906, n°. 80.

VEREENIGING: Oud-Leiden, te Leiden

1. De vereeniging Oud-Leiden is gevestigd te Leiden en stelt zich ten doel de bevordering van de kennis van en de belangstelling in de geschiedenis van Leiden en omstreken en het behoud der aldaar nog aanwezige bouwwerken en voorwerpen, belangrijk voor de locale en kunstgeschiedenis.

2. Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden van voordrachten en tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en het steunen van pogingen door anderen in den geest der vereeniging ondernomen;

b. het steunen van de pogingen van de commissie voor het stedelijk museum tot het bijeenbrengen van voorwerpen, belangrijk voor de geschiedenis van Leiden en omstreken;

c. het verzamelen van gegevens over in Leiden en omgeving nog aanwezige oude gebouwen en historische voorwerpen.

3. Lid der vereeniging is elk die zich hiertoe bij het bestuur opgeeft en de vastgestelde contributie betaalt.

Lid-begunstiger is elk die eene contributie betaalt van minstens f 10 of een bedrag in eens van minstens f 100.

4. De contributie der gewone leden bedraagt minstens f 2,50 per jaar. Het vereenigingsjaar loopt van 1 Januari

tot 31 December. Het bestuur kan corresponderende leden benoemen buiten Leiden woonachtig. Deze betalen geene contributie, doch hebben gelijke rechten als de leden, behalve ten opzichte van de door de vereeniging uit te geven werken.

5. De leden hebben recht van toegang tot alle ledenvergaderingen en door de vereeniging te houden tentoonstellingen. Zij ontvangen de door of met steun van de vereeniging uit te geven werken gratis of tegen verminderd tarief.

De corresponderende leden genieten alleen van deze laatste bepaling, indien zij de voor de gewone leden vastgestelde contributie betalen.

6. Het bestuur bestaat uit minstens 5 leden, op de binnen de 3 eerste maanden van het jaar te houden algemeene vergadering door de leden te benoemen.

Zij nemen voor één jaar zitting, doch zijn terstond herkiesbaar.

In die jaarvergadering wordt verslag gedaan van het afgelopen vereenigingsjaar en rekening en verantwoording afgelegd.

7. Naast de door de algemeene vergadering te benoemen bestuursleden kunnen zitting nemen: een lid aan te wijzen door burgemeester en wethouders van Leiden en een lid aan te wijzen door het collegium van het Leidsch studentenkorps. Deze 2 bestuursleden moeten lid zijn der vereeniging.

8. Het bestuur benoemt uit zijn midden een voorzitter, een ondervoorzitter, een secretaris en een penningmeester en regelt onderling de werkzaamheden.

9. De inkomsten der vereeniging bestaan uit contributies, giften in eens, entrée's op te houden tentoonstellingen en opbrengst van uit te geven werken.

10. De vereeniging wordt aangegaan voor den tijd van 29 jaren en 11 maanden, te rekenen van den dag van oprichting, zijnde 5 November 1902.

11. Niet in deze statuten voorziene gevallen worden door het bestuur beslist.

12. Wijzigingen in deze statuten mogen alleen gebracht worden door besluit van de meerderheid der leden aanwezig op de algemeene vergadering, nadat het voorstel hiertoe minstens eene week te voren aan de leden is medegedeeld.

Deze wijzigingen treden eerst in werking nadat hierop de Koninklijke goedkeuring is verkregen.

Bij ontbinding der vereeniging wordt bij het ontbindingsbesluit geregeld op welke wijze gehandeld zal worden met de eventueel in het bezit der vereeniging zijnde voorwerpen. Het archief wordt aan het gemeentebestuur van Leiden aangeboden ter plaatsing in het gemeentearchief, en het eventueel aanwezig batig saldo, na aftrek van alle lasten, wordt aangeboden aan de gemeente Leiden, om te strekken tot aankopen ten behoeve van het stedelijk museum, behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B. W.

(Volgen de onderteekeningen.)

Goedgek. bij Koninklijk besluit dd. 14 Maart 1906 n°. 50.

Mij bekend,
De Minister van Justitie,
E. E. VAN RAALTE.

Bestuur :

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.

Dr. P. J. BLOK, *Ondervoorzitter*.

S. J. LE POOLE L.Gz., *Secretaris*. (Bilderdijkstraat 1).

D. HARTEVELT H.Cz., *Penningmeester*. (Nieuwe Rijn 64).

Dr. L. KNAPPERT.

AUG. L. REIMERINGER.

F. R. CROMMELIN.

Commissie voor de beschrijving der historische monumenten :

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE, *Voorzitter*.

H. J. JESSE.

W. C. MULDER.

J. A. VERHOOG.

Commissie voor de redactie van het Jaarboekje :

Mr. J. E. HEERES, Voorzitter.

W. J. J. C. BIJLEVELD, *Secretaris*.

D. HARTEVELT H.Czn.

Dr. L. KNAPPERT.

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE.

Ledenlijst der Vereeniging „Oud-Leiden,”

op 15 November 1907.

Mr. P. J. M. Aalberse.	Mr. J. A. F. Coebergh.
W. Alt.	J. G. Colenbrander.
Mr. M. d'Aumerie.	F. R. Crommelin.
Dr. H. G. Van de Sande	Mevr. Wed. Mr. Ch. M. Dozy.
Bakhuyzen.	Dr. P. Aug. Driessen.
Jhr. W. A. Beelaerts van	Carl. Th. Driessen.
Blokland.	Felix Driessen.
Dr. A. Beets.	G. L. Driessen.
Dr. J. M. Van Bemmelen.	Mevr. Wed. P. L. C. Driessen.
A. E. J. Bertling.	Mr. H. L. Druker.
D. Beuth.	Dr. A. H. Van Eck.
Dr. P. J. Blok.	Mr. A. Van der Elst
Dr. G. J. Boekenooogen.	Mr. J. W. Enschede.
C. Bonger.	K. A. Felix.
C. Bos.	H. W. Fischer.
Burgersdijk & Niermans.	Mr. S. J. Fockema Andreae.
Dr. K. H. Th. Bussemaker.	Mej. H. J. De Fremery.
Mevr. Bijleveld-Klein.	A. W. Frentzen.
Mevr. B. J. W. Bijleveld—	G. Gerlings.
Van der Vliet.	H. F. C. Gerlings.
W. J. J. C. Bijleveld.	Jhr. C. de Graeff.
Mr. H. M. A. Coebergh.	M. De Grauw.

Mr. H. B. Greven.
 J. G. M. Van Griethuysen.
 J. A. M. A. Grondhout.
 E. De Groot.
 Dr. A. C. Hartevelt.
 D. Hartevelt H.Cz.
 Mr. J. E. Heeres.
 F. A. Holleman Jr.
 Dr. A. E. J. Holwerda.
 Mr. Pijnacker Hordijk.
 J. M. Van Houten.
 Mevr. M. Van Hunsel.
 Dr. C. Snouck Hurgronje.
 Dr. G. Jelgersma.
 H. J. Jesse.
 Mej. M. Jesse.
 R. Jesse Rzn.
 Mr. H. W. C. J. De Jong.
 Dr. G. Kalff.
 Dr. P. Th. L. Kan.
 Gemeente Katwijk.
 J. W. Keiser.
 J. Kloos.
 Dr. L. Knappert.
 Mevr. Wed. J. Kneppelhout—
 Van Braam.
 G. J. W. Koolemans Beynen.
 J. Koorevaar P.Azn.
 Mej. C. Korsse.
 Dr. J. A. Korteweg.

S. H. Koster.
 A. De Koster Jr.
 Mevr. C. H. Krantz—Van Dijk.
 Dr. W. Brede Kristensen.
 Mevr. Wed. Krol-Van Driel.
 Dr. A. W. Kroon.
 Ds. W. J. Kühler.
 J. Kunst.
 J. J. Ter Laag Czn.
 Dr. C. S. Lechner.
 W. A. Leembruggen.
 Dr. E. C. Van Leersum.
 C. P. Van Leeuwen.
 Mevr. L. Librecht Lezwijn—
 Nierstrasz.
 J. B. Van Loenen.
 Dr. J. P. Lotsy.
 W. C. H. Machen.
 Dr. W. Martin.
 J. F. Meiners.
 H. Meinesz.
 J. P. Mulder.
 L. Mulder.
 W. C. Mulder.
 Mej. M. H. Nederburgh.
 C. A. Star Numan.
 H. G. A. Obreen.
 Dr. H. Oort.
 A. W. Overvoorde.
 Mr. J. C. Overvoorde.

A. Peeters Jr.
C. Peltenburg.
L. D. Petit.
Mevr. Plemp.
H. Van Poelgeest.
Ch. Le Poole.
S. J. Le Poole L.Gzn.
N. W. Posthumus.
Dr. L. Punt.
A. L. Quant.
H. J. Rahusen.
Th. Van Ravestein Wzn.
W. M. C. Regt.
Aug. L. Reimeringer.
Dr. C. L. Reuvens.
Dr. A. Van Rhijn.
Mr. N. De Ridder.
J. Roem.
J. H. L. Van der Schaaff.
W. Schouten.
Mr. O. W. Sipkes.
W. Sluiter.
H. Th. Van Steeden.
H. E. Stenfert Kroese.

Jhr. Mr. Victor de Steurs.
W. J. P. Suringar.
G. Henri Sijthoff.
Mr. H. A. Sypkens.
G. F. Théonville.
Dr. J. Verdam.
Prof. M. De Villiers.
Mr. J. Th. C. Viruly.
H. Visser J.Wz.
Mr. A. C. Visser van IJzen-
doorn.
Mr. W. Vissering.
Mr. W. Van der Vlugt.
Mr. C. Van Vollenhoven.
Mej. B. Vos.
Mr. Egbert de Vries.
Mr. M C. De Vries van Heyst.
H. M. Van Waveren.
H. P. Th. Van Wensen.
Mej. M. Weydung.
Jhr. Mr. E. B. F. F. Wittert
van Hoogland.
Dr. H. P. Wijsman.
J. C. Zaalberg.

KORTE KRONIEK
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

NOVEMBER 1906.

- 3 Oprichtingsdag van „Oud-Leiden” (1902).
- 11 Bevestiging en intreerede van dr. F. J. Los, predikant te Koudekerk.
- 12 De heer F. de Wit, notaris te Oudewetering, benoemd tot burgemeester van Terschelling, met ingang van 1 Dec. a. S.
- 13 Overlijden, in den ouderdom van 73 jaren, van den heer H. A. A. van Campen, gepensionneerd landmeter van het kadaster, voorzitter van het R. K. Armbestuur, Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.
- 14 Benoeming tot wethouder van Noordwijk van den heer C. Alkemade Sr.
- 15 De Leidsche Gemeenteraad benoemt den heer P. G. Hocks tot hoofd der school 3de klasse n°. 7.
- 16 De heer dr. A. Pannekoek ontvangt op zijn verzoek eervol ontslag als 3^{den} ohservator aan de Sterrenwacht te Leiden en vestigt zich te Berlijn.
- 17 M. Devilée 50 jaar in dienst bij de firma Creighton.
- 18 Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van schilderijen, pastels en krijtteekeningen door Isaac Israëls.
- 20 Oprichting van de Naamlooze Vennootschap „De Leidsche Chroomlederfabriek” te Leiden.
- Bij Kon. Besluit benoemd tot lid van het College van Regenten over de Kijkswerkinrichting te

November 1906.

Leiden, de heer M. C. F. J. Cosijn, verificateur van 's Rijks Zee-instrumenten alhier.

23

De op 28 Mei j.l. begonnen staking der timmerlieden opgeheven.

December 1906.

1

De heer K. F. L. van der Woerd, amanuensis aan het Physiologisch Laboratorium der Rijksuniversiteit, herdenkt den dag, waarop hij 40 jaar geleden bij deze instelling in dienst kwam.

De liedertafel *Arion* opgeheven.

Oprichting van de Vereeniging Mannenkoor der afdeling Leiden van de „Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst”.

3

De heer A. J. de la Court 40 jaren werkzaam bij de firma Van Kempen en Zonen te Voorschoten.

3—4

Viering van het 75-jarig bestaan van het Leidsche Stud. Muziekgezelschap „Sempre Crescendo”.

Middaguitvoering in de Stads-Gehoorzaal, receptie van het bestuur in *Hôtel du Lion d'Or*. Gemeenschappelijke maaltijd op Sociëteit Minerva.

Concert des avonds in de Stads-Gehoorzaal.

5

Indiening aan den Raad der gemeente Leiden van ren van 97 handteekeningen voorzien adres tot demping van het Rapenburg.

December 1906.

- 6 Aan den heer G. Japikse op zijn verzoek eervol
 ontslag verleend als hoofd der Jongensschool 1ste
 klasse, met dankzegging voor bewezen diensten.
- 10 40-jarig bestaan van de Werkliedenvereniging
 „Nut en Genoegen”.
- 11 Benoemd met ingang van 1 Januari tot 3^{den} obser-
 vator aan de Sterrenwacht te Leiden de heer dr.
 H. J. Zwiers.
- Benoemd met ingang van 1 Mei a. s. tot directeur
 en directrice van het Heilige Geest- of Arme
 Wees- en Kinderhuis te Leiden de heer J. Bouwman
 en echtgenoot te Groningen.
- 12 Openbare vergadering der afdeeling Leiden van
 den Alg. Ned. Dienstbodenbond in het Leidsche
 Volkshuis.
- 13 De heer P. Bos bedankt als lid van den Raad van
 Alfen.
- Opening van het nieuwe Zustergesticht te Voorhout.
- 15 Feestelijke herdenking van het 25-jarig bestaan van
 het Gebouw van de Sociëteit Amicitia te Leiden.
- 16 Leidsche Kunstvereniging : Tentoonstelling van
 etsen door Storm van 's-Gravezande en Richard
 Ranft.
- 18 Overlijden van ds. H. P. Schim van der Loeff te
 Leiden.
- 19 De heer mr. Ph. B. Libourel, candidaat-notaris, opent
 zijne lessen als priv. docent aan de Rijksuniver-

December 1906.

- siteit te Leiden, met een openbare les over: „Het karakter van den inbreng naar het Nederlandsch Recht”.
- 20 Officieele in-gebruik-neming van het nieuwe Raadhuis te Lisse.
- 29 Afscheid van mej. H. Westdijk, onderwijzeres aan de meisjesschool 1ste klasse te Leiden, van hare leerlingen en de school, waar zij 40 jaren werkzaam was.
- 27 Groepsgewijze benaming van nieuwe straten door B. en Ws. van Leiden voorgesteld na overleg met den gemeente-archivaris, onder verwijzing naar de in de Leeskamer neergelegde, door den directeur van gemeentewerken ingerichte plattegrondteekening van de geheele stad en afzonderlijke stratenplannen voor de verschillende stadskwartieren (de buitenwijken in blokken verdeeld):
aan den „Noordelijken Ceintuurbaan”, voor zoo-ver gelegen in het bouwblok B. 1., den naam „Oegstgeesterlaan”;
aan de 15 Meter breede straat, evenwijdig loopende aan de Poelwetering en gelegen bezuiden het Posthof, den naam „Marienpoelstraat”, ter herinnering aan het eertijds hier gelegen klooster „Marienpoel”;
aan het plein, thans nog genaamd „Bruggeplein”, den naam „Groenordsplein”;
aan de straten, gelegen in blok C. 1. en nader aangewezen op 't overgelegde stratenplan, Bl. 1, de namen „Jan Steen-“, „Lucas van Leyden-“, „Bakker Korff-“, „Jan Livens-“, „Frans van Mieris-”

en Gabriel Metzstraat", alle naar bekende Leidsche schilders ;

aan de thans genoemde „Brugstraat", die blok C2 doorsnijdt, den naam „Musschenbroekstraat" (bekend Leidsch hoogleeraar in de natuurkunde), in aansluiting aan de namen Van Leeuwenhoek en Pasteur, die reeds in dat kwartier voorkomen;

aan de 10 Mr. breede straat, beoosten Groenord en evenwijdig aan de verlengde Hansenstraat, ter herinnering aan een schans uit den tijd van het beleg, „Voscuytstraat".

C3: de door de eigenaren gegeven namen : „Prins Hendrikstraat", „Prins Hendrikplein" en „Willemstraat" te bekrachtigen, en de in de richting Leiderdorp loopende straat „Mauritsstraat" te noemen.

In blok D1, het kwartier van de Oranje- en Nassastraten, de 10 M. breede straat, benoorden de Sophiastreet en beoosten de Prinsenstraat, den naam „Dillenburgstraat" en aan de straat beoosten de Os- en Paardenlaan, evenwijdig aan den Heerensingel loopende, den naam „Mecklenburgerstraat".

In blok G1, het stadskwartier begrepen tusschen de Heerenstraat en het Schelpenpad, waarop ook de buitenplaats „Buitenrust" gelegen was:

voor den voornamen 20 M. breeden weg van de Trekvljet naar den Zoeterwoudschenweg, den naam „Stadhouderslaan";

voor het „Schelpenpad" met de in het verlengde daarvan aangelegde straten, den naam „Schelpenkade";

voor de 12 M. breede straat; waarin thans nog de Leuvenstoot ligt, den naam „Leuvenstraat";

voor de 10 M. breede straat, die midden in „Staalwijk” uitkomt, den naam van „Staalwijkstraat”;

voor de 10 M. breede straat, op welker terrein het landhuis van het voormalige „Buitenrust” heeft gestaan, den naam „Buitenruststraat”;

en voorts de namen, alle ontleend aan de geschiedenis van het ontzet:

„Magdalena Moonsstraat”, ter vervanging van de zoogenaamde „Maria Boekeestraat” ;

„Drie Octoberstraat” voor den 14 M. breeden weg, evenwijdig en benoorden de „Magdalena Moonsstraat” ;

„Valdezstraat”, voor de 10 M. breede straat, evenwijdig aan en benoorden de „Stadhouderslaan”, evenzoo gelegen op het vroegere „Buitenrust”; en eindelijk de

„Duivenbodestraat”, voor de 10 M. breede eerste dwarsstraat benoorden de „Magdalena Moonsstraat”.

De Leidsche gemeenteraad verleent op hun verzoek eervol ontslag aan de heeren: P. Dikshoorn als hoofd van de school 4de klasse n°. 2;

dr. J. D. Filippo als directeur-scheikundige van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren;

dr. Deenik als assistent-geneesheer aan het Sanatorium voor zenuwlijders „Rijngeest”.

Het verzoek van den heer J. H. van Waveren en andere officieren van de d.d. Schutterij om door een jaarlijksche subsidie uit de gemeentekas van f 4000 het muziekcors der Schutterij na 1 Aug. 1907 als Sted. muziekcors te besten-

December 1906.

digen, door den Leidschen Gemeenteraad toegestaan.

- 28 Teraardebestelling van het stoffelijk overschot van ds. van der Pot, in leven **leeraar** der Rem. **Ger.** gemeente te Waddingsveen.

Leidsche Kunstvereniging: Lezing van den heer H. P. **Bremmer** over „**Monumentale kunst**”.

Januari 1907.

- 2 **50-jarig** bestaan van de looierij en lederfabriek van de firma H. A. **Schmier**.

De knecht T. Beurse van de oprichting af daar werkzaam.

De heer C. van der Jagt, plaatsvervangend hoofd aan de Openbare School in de v. **d.** Werfstraat, viert den dag, waarop hij vóór 40 jaren aan diezelfde school als onderwijzer in functie trad.

- 3 De Parochiale Meisjesschool te **Voorhout** wordt door den deken van Warmond gewijd en door de eerw. zusters Franciskanessen in gebruik genomen.

60-jarig bestaan van de vereeniging „**Uit liefde**”.

- 10 Overlijden, op den leeftijd van 100 jaar en 11 maanden, van Adrianus Olsthoorn te Oegstgeest.

Januari 1907.

- 12 Herdenking van het springen van het kruitschip te Leiden (12 Januari 1807).
- Toepasselijke tentoonstelling ingericht door dr. mr. J. C. Overvoorde als voorzitter van de **vereening „Oud-Leiden”**, in het Gemeentemuseum „de Lakenhal”, waarbij prof. dr. L. Knappert eene rede houdt.
- 23 Prof. dr. C. Snouck Hurgronje aanvaardt het **hoog-leeraarsambt** in de Arabische taal- en letterkunde met een rede over „**Arabië** en Oost-Indië”.
- 26 Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van Indische kunstnijverheid (Sumatra), georganiseerd door de afdeeling Leiden der vereniging „**Oost en West**”.
- 30 Mr. J. van Drooge, privaats-docent aan de Leidsche Universiteit, vangt zijn onderwijs aan met een openbare les over „**Schadevergoeding** bij bedrijfs-letsel”.
- 31 De Leidsche Gemeenteraad benoemt: tot **directeurscheikundige** van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren den heer dr. J. J. van **Eck**, assistent bij de pharmacie aan de Universiteit te Leiden.

Februari 1907.

- 1 Opening van de **Christelijke** School in de **Meije** (Bodegraven).

Februari 1907.

- 2 Inwijding van de nieuwe R.-K. Parochiale **Jongens-**
school te Voorschoten.
- 4 50 jaar geleden dat de heer S. J. **Bertel** benoemd
werd tot gemeente-geneesheer aan den **Rijndijk**
Hazerswoude.
- 7 De Leidsche Gemeenteraad benoemt den heer M. C.
F. J. **Cosijn** tot regent van het Ger. Minne- of
Arme Oude Mannen- en Vrouwenhuis.
- Overlijden van den heer A. C. Steffelaar te Leiden.
- 8 De Rector-Magisticus, prof. dr. W. **Nolen**, houdt
ter gelegenheid van den ~~322~~³²²^{ste} verjaardag der
Universiteit te Leiden een rede over „**Het** karakter
der moderne, inwendige geneeskunde”.
- 22 Bij Kon. Besluit benoemd aan de Universiteit te
Leiden tot buitengewoon hoogleeraar in de ge-
neeskunde, voor de neus-, keel- en oorheelkunde
dr. P. Th. L. Kan;
tot buitengewoon hoogleeraar in de rechtsge-
leerdheid (Volkenrecht) mr. J. Ph. Suylingh;
tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der
letteren en wijsbegeerte, tot het geven van onder-
wijs in het nieuwe Grieksch, dr. D. C. **Hesseling**.
- Bij Kon. Besluit benoemd tot hoogleeraar in de
faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijks-
universiteit te Groningen, om onderwijs te geven
in de Romaansche **philologie**, meer in het bijzonder
in de Fransche taal- en letterkunde, dr. J. J. **Sal-**
verda de Grave, lector aan de Rijksuniversiteit
te Leiden.

Februari 1907.

- 25 Prof. dr. J. P. Kuenen aanvaardt het **hoogleeraars-**
ambt met het uitspreken **eener** rede, getiteld:
„Het tegenwoordig standpunt der **moleculair-**
theorie”.

Maart 1907.

- 1 Overleden te Koudekerk de heer pastoor J. F.
Bernsen.
- 2 Benoemd tot notaris te Oudewetering de heer
W. Veenstra.
- H. Metzelaar 50 jaar werkzaam bij den meester
schilder A. v. d. Berg aan den **Rijndijk** te
Hazerswoude.
- 3 Leidsche Kunstvereeniging: Tentoonstelling van
meubelen uit de fabriek „**Nederland**” van J. A.
Huizinga te Groningen, koperwerk door G. Dik-
kers & Co. te Hengelo en metalen drijfwerk door
F. Zwollo.
- 6 Op zijn verzoek met ingang van April eervol ont-
slag verleend aan den heer mr. C. A. **Cau** als
griffier van het Kantongerecht te Leiden.
- Prof. dr. D. C. Hesseling aanvaardt het **buitenge-**
gewoon **hoogleeraarsambt** in de faculteit der let-
teren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit
met het uitspreken van een rede over: „**De be-**
teekenis van het nieuw-Grieksch voor de geschie-
denis van de Grieksche taal en der Grieksche
letterkunde.”

Maart 1907.

- 9 Bezoek van Z. K. H. Prins Hendrik met Zijne moeder, de Groothertogin van Mecklenburg, aan het **Rijks-Ethnografisch Museum**, het Stedelijk Museum in de Lakenhal, het Raadhuis on het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.
- 14 Alg. Ned. Verbond, Studentenafdeeling Leiden : Uitvoering van Nederlandsche muziek door het Mannenkoor der afd. Toonk. onder leiding van den heer **Henri Völlmar** i. d. Foyer v. d. **Stads-Gehoorzaal**.
- 15 Hendrik van **Nierop**, 50 jaar als gewoon werkmán aan de Leidsche Katoenmaatschappij, voorheen de Heyder & Co., werkzaam.
- 19 Oprichting van het „**Brokkenhuis**”; liefdewerk der St.-Vincentius-vereeniging.
- 27 **Geschiedkundige** tentoonstelling van natuur- en geneeskunde in de Academie en in de **Rijksbibliotheek**, georganiseerd door de heeren prof. dr. E. C. van Leersum, dr. P. E. Molhuysen en dr. F. M. G. de Feyfer bij gelegenheid van het **XI^{de}** Natuur- en Geneeskundig Congres te Leiden.
- 28 De Leidsche Gemeenteraad verwerpt het verzoek van „**Leidens Belang**”, om den winkel-sluitingstijd bij verordening te regelen.
- 31 40-jarige Evangeliebediening van ds. **J. J. v. d. Lip**.

April 1907.

April 1907.

1	Leidsche Kunstvereeniging: Tentoonstelling van moderne kunst (schilderijen en aquarellen en teekeningen in 't bezit van Leidsche ingezetenen)
2	Bij Kon. Besluit benoemd tot lector in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden, tot het geven van onderwijs in de Romaan-che taal- en letterkunde, dr. K. Sneyders de Vogel te Arnhem.
4	De Alg. Synode der Ned. Herv. kerk benoemt, in de vacature prof. dr. M. A. Gooszen, tot hoogleeraar in de Godgeleerdheid van wege de Ned. Herv. kerk te Leiden: dr. H. M. van Nes, rector aan de Nederlandsche Zendingsschool te Rotterdam.
	25-jarig bestaan van de Christelijke Zangvereeniging „De Lofstem” te Voorschoten.
4-7	Elfde Ned. Natuurk. en Geneeskundig Congres te Leiden. Eere-Voorzitter Z. K. H. de Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg; algemeen voorzitter prof. dr. H. A. Lorentz.
4	Officieele ontvangst ten Gemeentehuize.
1 ^{ste} algemeene vergadering in de Stads-Gehoorzaal. Openingsrede door den algemeenen voorzitter prof. dr. H. A. Lorentz.
Mededeelingen over de tentoonstelling door prof. dr. E. C. van Leersum.
's Avonds ontvangst van het Congres door de Regelingscommissie, eere-voorzitter mr. N. de Ridder, burgemeester van Leiden, voorzitter prof. mr. W. v. d. Vlugt, secretaris dr. P. C. Molhuizen.

April 1907.

- 5 Feestavond in den Schouwburg, aangeboden aan de Congresleden door de Regelingscommissie.
- 6 Gemeenschappelijke maaltijd in de Studentensociëteit „Minerva”.
- 7 Bezoek aan de bollenvelden in den omtrek van Lisse, bezichtiging van het stoomgemaal de „Leeghwater” en vaart over het Kagermeer.
- 5 Leerlingen en oud-leerlingen van prof. Salverda de Grave bieden hem bij gelegenheid van zijn vertrek naar Groningen een huldeblijk aan.
- Benoemd (vacature prof. dr. H. P. Wijsman Jr.) tot hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, om onderwijs te geven in de artsenijsbereidkunde en de vergiftleer, dr. L. van Itallie, leeraar aan 's Rijksveeartsenij-school te Utrecht.
- 11 Overlijden van den heer M. de Jong, lid van den Raad der gemeente Alfen.
- 15 Floor van der Elst 50 jaar bloemistknecht bij de firma E. Kruiff en Vlasveld te Sassenheim.
- 18 Ontbinding van de vereeniging „Rembrandt Harmensz. van Rijn” te Leiden.
- 19 Nationale photographie-wedstrijd met daaraan verbonden tentoonstelling, georganiseerd door de Ver. tot Bev. van het Vreemdelingenverkeer Leiden en Omstreken.
- 30 De heeren P. Dikshoorn, hoofd der school 4de klasse n°. 2 in de Brandewijnsteeg en G. Japikse,

April 1907.

hoofd der Jongensschool 1ste klasse, nemen afscheid van hun ambt en hun school. Beiden worden op hartelijke wijze gehuldigd.

Mei 1907.

1	Het 2 ^{de} Depôt Huzaren, te Leiden in garnizoen, overgeplaatst naar Haarlem.
6	De faculteit der philosophie te Upsala heeft besloten het doctoraat „honoris causa” aan de heeren prof. dr. W. Nolen en prof. dr. E. C. v. Leersum te Leiden aan te bieden.
9	Gekozen tot lid van den Gemeenteraad van Noordwijk de heer L. graaf van Limburg Stirum.
10	Bij Kon. Besluit met ingang van 16 Sept. a. s. eervol ontslag verleend als hoogleersar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden aan dr. H. Oort.
Benoemd in die faculteit tot het geven van onderwijs in de Hebreenwsche taal- en letterkunde en in de Israëlietische oudheden dr. G. Wildeboer, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen.
11	Benoemd tot griffier bij het Kantongerecht te Leiden mr. H. Kuypers.
15	Benoemd tot conservator aan het Museum van Natuurlijke Historie aan de Rijksuniversiteit te Leiden dr. H. W. van der Wee.

Mei 1907.

25-jarig jubileum van dr. J. D. E. Schmeltz, directeur van het Rijks-Ethnographisch Museum te Leiden.

- 16 De Leidsche Gemeenteraad benoemt: tot hoofd der Jongensschool 1ste klasse den heer H. J. Zijlstra te Rhenen;
tot hoofd der school 4de klasse n°. 1 den heer F. W. Zeelenberg te 's-Gravenhage;
tot hoofd der school 4de klasse n°. 2 den heer J. A. Brassinga te 's-Gravenhage.
- 20 Ds. J. Douma van Alblasserdam neemt het beroep naar de Ger. kerk te Leiden (vacature Wisse) aan.
- 21 De zalen van het Rijksmuseum van Oudheden, bestemd voor prae-historie en Ned. oudheden, voor het publiek opengesteld.
- 22 Dr. P. Th. L. Kan aanvaardt het ambt van buitengewoon hoogleeraar aan de Leidsche Universiteit met een rede over de „Keel-, neus- en oorheelkunde in haar ontwikkelingsgeschiedenis”.
Verkozen tot leden van den Gemeenteraad van Alfen, de heeren J. Vlasman en G. M. Herngreen.
- 25 30-jarig **bestaan** van het Leidsche pbilosofisch (wis. en natuurkundig) dispuut „Humboldt”.
- 30 Afscheidscollege van prof dr. M. A. Gooszen.
- 31 De nieuwe veemarkt te Leiden geheel in gebruik genomen.
-

Juni 1907.

Juni 1907.

- 1—2 Viering van het **25-jarig** bestaan van de „Roei- en Zeilvereeniging Hollandia” op het terrein bij 's Molenaars (Alfen). 31 Mei voorroeiwedstrijd. 1 Juni roeiwedstrijd. 2 Juni motorbootenwedstrijd en zeilwedstrijd op het Braassemermeer.
- 3 Viering **40-jarig** bestaan Leidsche Scherpschutters-vereiniging.
- 6 De heer J. Paul neemt ontslag als lid van den Leidschen Gemeenteraad.
- Adres van bewoners van het Rapenburg aan den Leidschen Gemeenteraad om beschikbaarstelling van gelden voor de demping van deze gracht.
- Cornelis Geel**, directeur der Marthastichting te Alfen aan den **Rijn**, overleden.
- 7 Prof. dr. **Henricus Oort** neemt afscheid van zijne leerlingen en collega's door het houden van een laatste college in het Klein-Auditorim van het Academiegebouw.
- Bij Kon. Besluit benoemd tot lid van het college van curatoren van de Rijksuniversiteit te Leiden mr. J. G. **Patijn**, commissaris der Koningin in de prov. Zuid-Holland. ,
- 11 Gekozen tot leden van de Prov. Staten in het kies-district Leiden, de **heeren** mr. J. Brunt **Jzn.**, W. Pera en W. F. van Wijk **Thzn.**
- Idem** in Leiderdorp, de **heeren** S. baron van **Heemstra** en E. J. L. van der Meer.

Juni 1907.

Idem in Alfen de **heeren** mr. C. S. van Dobben de Bruyn en A. A. van Gils.

Idem in Zoetermeer jhr. mr. L. von **Fisenne** en Johan Krap.

21

Bij Kon. Besluit benoemd tot gewoon boogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Rijks-universiteit te Leiden, om onderwijs te geven in Ned.-Ind. strafrecht, Ned.-Ind. strafvordering en de hoofdtrekken van hedendaagsch recht, mr. J. M. Carpentier Alting, secretaris van het Dep. van Justitie te Batavia.

Benoemd tot ontvanger der invoerrechten en accijnzen te Leiden G. J. J. Greidanus, ontvanger dier middelen te Zwolle.

Vereeniging „Oud-Leiden”: Uitstapje naar Oegstgeest, Rijnsburg en Noordwijkbinnen.

22

Bij Kon. Besluit benoemd, voor het tijdvak van 16 Sept. a. s. tot en met 11 Juni 1908, tot lector in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Rijks. universiteit te Leiden, buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, tot het geven van onderwijs in het Staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen mr. Ph. Kleintjes te St.-Cloud. Deze benoeming geschiedtot vervanging gedurende bovenvermeld tijdvak van den heer prof. mr. C. v. Vollenhoven, die een wetenschapelijke reis in Indië maakt.

25

William Stead spreekt in de **Stadszaal** te Leiden over „De strekking en de gevolgen der Vredesconferentie.”

Juni 1907.

- 26 Door de Kon. Vlaamsche Academie is de hoog-
leeraar dr. P. J. Blok tot huitenlandsch eerelid
gekozen.
- 27 Mr. H. L. **Drucker** neemt ontslag als lid van de
commissie van toezicht op het middelbaar onder-
wijs te Leiden.
- 28 De heeren H. H. Bolland en M. J. H. van der Koog,
na resp. 45- en 46-jarigen dienstdtijd bij het lager
onderwijs te Leiden, nemen afscheid uit hunne
betrekkingen aan de school 2de klasse voor jongens
aan de Pieterkerkstrsat.
- 29 60 jaar geleden dat de Eerw. Zusters in de Bakker-
steeg (Congregatie van Tilburg) zich te Leiden
vestigden.

Juli 1907.

- 1 Het ter verbrreding van de Paardesteeg onteigende
perceel, waarin het koffiehuis „De gouden kroon”
was gevestigd, wordt gesloopt.
- 2 Het door den heer L. Nardus te Suresnes aan
Leiden's Museum geschonken schilderij van Rem-
brandt in de Lakenhal tentoongesteld.
- Gekozen tot gemeenteraadsleden te Leiden J. Bosch
G. P. Timp, C. J. van Tol, A. Mulder en J. Roem.
- 3 Opening van de tentoonstelling van ethnografische
voorwerpen uit Atjeh in het Ethnographisch
Museum te Leiden.

Juli 1907.

- 3-4 35ste algemeene vergadering in de Stadszaal te Leiden van de vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland.
Opheffing der vergadering naar aanleiding van het overlijden van den heer D. van der Horst, vroeger directeur der Leidsche Gasfabriek, oud-voorzitter en eere lid der Vereeniging van Gasfabrikanten.
- 8 Afscheidscollege in het Pharmaceutisch Laboratorium door prof. dr. H. P. Wijsman.
- 10 Gekozen tot leden van den Gemeenteraad te Leiden H. C. Juta, J. A. van Hamel, dr. D. Stigter, D. van Gruting, K. D. Sytsma en W. Pera.
- 14 Overlijden van dr. H. B. P. Kortmann te Leiden, geboren te Zoeterwoude 11 Aug. 1837.
- 17 Benoemd tot voorzitter der Gezondheidscommissie te Leiden in de plaats van dr. H. P. Wijsman, prof. mr. J. Oppenheim.
- 20 Bij Min. Besluit met ingang van 1 Sept. op haar verzoek ontslag verleend op de meest eervolle wijze aan mej. C. A. van Tricht als directrice van het Ziekenhuis der Rijksuniversiteit te Leiden.
- 24 Bij Kon. Besluit bevorderd tot commandeur in de orde van den Ned. Leeuw, mr. H. L. Drucker, lid van de 2de Kamer der Staten-Generaal te Leiden.
- 30 Schietwedstrijd op den Burcht, te Leiden ter gelegenheid van de opheffing der Schutterij. Prijsuitdeeling door den burgemeester op de buitensociëteit „Amicitia”, waar op de matinée de onder-

Juli 1907.

officiëren met hun families genoodigd zijn. Gezellige maaltijden van de officieren en de onder-officiëren.

Augustus 1907.

- 3 60 jaar geleden dat de heer J. A. Longepée door de voormalige provinciale geneeskundige commissie te 's-Gravenhage werd bevorderd tot heelmeeester.
- 6 40 jaar geleden dat H. de Pree in dienst trad bij de heeren Gebr. de Graaff, bloemisten en bollenkweekers te Leiden.
- Uitstapje naar Boskoop met diner enz. van leden der Leidsche Plantenbeurs ter gelegenheid van haar 25-jarig bestaan.
- 10 Bij Kon. Besluit benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden, om onderwijs te geven in de kunstgeschiedenis, dr. W. Martin, onder-directeur van het Kon. Kabinet van schilderen te 's-Gravenhage.
- De heer J. L. Th. Sanders, burgemeester van Warmond, benoemd tot burgemeester van Roermond met ingang van 20 Aug. 1907.
- 14 De heer J. J. Hasselbach neemt afscheid van den Leidschen Gemeenteraad, waarvan hij gedurende 20 jaar deel uitmaakte.

Augustus 1907.

- 17 Benoemd tot rentmeester van **Rijnland** door de
Vereenigde Vergadering van het **Hoogheemraad-**
schap de heer mr. H. A. Sypkens, adjunct-commies
1ste klasse ter **Prov.** Griffie te Groningen.
- 21 Overlijden van den heer **Cornelis** van Heuzen, deur-
waarder van het Kantongerecht te Leiden en sedert
1865 daarbij werkzaam.
- 24 Mishandeling met **doodelijk** gevolg op de **Hooi-**
gracht te Leiden.
- 28 Benoemd tot lid van Prov. Staten van Zuid-Holland
voor Zoetermeer de heer W. B. van Liefland,
architect te 's-Gravenhage.
- 31 Koninginnedag. Kinderfeest. Muziek- en **zanguit-**
voering in de Pieterskerk. Vlaggenfeest op „**Den**
Burcht”.
- Bij Kon. Besluit benoemd tot ridder in de orde
van den Ned. Leeuw prof. mr. W. van der **Vlugt**,
hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en
dr. J. D. E. Schmeltz, directeur van 's **Rijks**
Ethnographisch Museum te Leiden;
tot ridder in de orde **van** Oranje-Nassau ds.
J. J. van der Lip, oudste predikant bij de Ned.
Herv. Gem. te Leiden en G. Japikse, oud-hoofd
der Jongensschool **1ste** klasse te Leiden, thans
wonende te 's-Gravenhage;
verleend zijn: de eere-medaille der **Oranje-Nas-**
sauorde in goud aan K. F. L. van der Woerd,
oud-amanuensis van het Fysisch Laboratorium;
in zilver aan den adjudant-onderofficier-schrijver
bij het **4de** reg. infanterie T. van der Vaart en

Augustus 1907.

aan den reserve-adjudant-onderofficier J. J. Akkermans van de infanterie der landweer in het 28ste landweerdistrict te Leiden ;
in brons aan P. Beurse, leerlooier bij de firma Schmier en aan P. F. Bourgeois, machinedrijver bij de firma S. en J. Le Poole.

September 1907.

1	250-jarig bestaan van de Trekvaart Leiden-Haarlem.
	40-jarig bestaan van de Vereeniging tot opleiding van Bewaarschoolhouderessen te Leiden.
2	Invoering van het 3-ploegenstelsel aan de Stedelijke Gasfabriek te Leiden.
7	Bezoek van 180 leden van het te Amsterdam plaatshebbend Internationaal Congres voor psychiatrie, neurologie, psychologie en krankzinnigenverpleging aan het Krankzinnigengesticht „Endegeest” en het Sanatorium voor zenuwlijders „Rhijngeest”.
	Uitstapje van leden van „Oud-Leiden” naar Delft, alwaar zij worden rondgeleid door de heeren J. L. Schouten en mr. H. H. R. Roelofs Heyermans.
16	Prof. dr. W. Nolen draagt de waardigheid van Rector-Magnificus van de Leidsche Universiteit over aan prof. dr. J. J. Hartman.
17	Een meisje doodgeschoten op het „Zwarte Weggetje” onder Zoeterwoude bij Leiden.

September 1907.

- Overlijden, op **81-jarigen** leeftijd, van den heer H. J. van Dommelen, gedurende 67 jaren bespeler van het orgel in de Hartebrugskerk te Leiden.
- 18 De generaal-majoor De Meester, de luitenant-kolonel Hoogeboom, benevens een 25 hoofd- en mindere officieren, in verband met de kadermanoeuvres aan het strand, aan het Hotel **Levedag** te Leiden afgestapt.
- Prof. dr. H. M. van Nes aanvaardt. het **hoogleeraars-ambt** in de godgeleerdheid vanwege de Ned.-Herv. **kerk** aan de Rijksuniversiteit te Leiden met het uitspreken van een rede, getiteld „**Supra-historisch**”.
- 19 De Gemeenteraad van Leiden **besluit** tot verhooging van den gasprijs.
- 23 Overlijden op **68-jarigen** leeftijd van de eerw. moeder overste Maria Lucia van het gesticht „**De Voorzienigheid**” te Leiden.
- 25 Dr. L. van Itallie, opvolger van prof. dr. H. P. **Wijsman**, aanvaardt het hoogleeraarsschap aan de Rijksuniversiteit te Leiden met het uitspreken **eener** rede over „**De vermeerdering onzer kennis omtrent de geneesmiddelen in de 19de eeuw.**”
- 26 Benoemd tot burgemeester van Nieuwkoop de heer H. B. Onderwater.
- 28 Dr. K. Sneyders de Vogel aanvaardt het lectoraat in de Romaansche taal en letteren **aan** de Rijksuniversiteit te Leiden met een openbare les over: „**De studie van het latere Latijn**”.

September 1907.

Laidische Kunstvereniging: Tentoonstelling van kleuretsen (Firma Dorens en Zn.).

October 1907.

- 1 De heer dr. B. J. Goossens treedt af als leeraar aan het Gymnasium te Leiden.

Installatie van ds. en mevrouw Voors als directeur en directrice der Marthastichting te Alfen.

Sassenheim voor het eerst door het door Leiden geleverde gas verlicht.

Inauguratie van de novitii van het Leidsch Studentencorps.
- 2 Prof. dr. G. Wildehoer aanvaardt het ambt van hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden met een rede over: „Het tegenwoordig standpunt van het Oud-Testamentisch vraagstuk”.

Opening van de eerste Chr. school te Oegstgeest aan den Morsch, gesticht door de vereeniging „De school met den Bijbel”.
- 3 Officiële in-gehraik-neming der gemeentelijke Gasfabriek te Lisse.

Herdenking van Leidens ontzet. Middagfeestviering: Reclameoptocht.
- 4 De Gemeenteraad van Boskoop besluit met algemeene stemmen tot stichting van een drinkwater-

October 1907.

- leiding. De prise d'eau wordt geplaatst aan den **Rijndijk** onder de gemeente Hazerswoude.
- 8 Algemeene vergadering onder leiding van den heer B. H. Jansen van de vereenigen **„Kerkeraadsleden en Gemachtigden”** en **„Geloof en Belijdenis”**, ter gedachtenisviering van het **40-jarig** bestaan der beide vereenigen.
- Prof. mr. J. H. Carpentier Alting aanvaardt het **hoogleeraarsambt** aan de Leidsche Universiteit in de hoofdtrekken van het hedendaagsch recht, het strafrecht en de strafvordering van Ned.-Indië, met een rede over **„Indisch strafrecht”**.
- De heer D. J. van Stockum, sedert 15 Oct. **1858** notaris te Lisse, ontvangt op zijn verzoek eervol ontslag.
- 12 Dr. A. J. Barnouw aanvaardt als privaat-docent in de Engelsche taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, zijne colleges met een openbare les over **„De schriftuurlijke poëzie der Angel-Saksen”**.
- 13 Leidsche Kunstvereeniging: Tentoonstelling van schilderijen van A. H. Koning en A. L. Koster.
- 14 Benoemd tot deurwaarder **bij** het Kantongerecht te Leiden, de heer H. van der **Woude**.
- 15 Oct. Tentoonstelling van electriciteit in woning en ambacht, georganiseerd door de Maatschappij van 3 Nov. Nijverheid, departement Leiden.
- 15 **Officiële** opening der tentoonstelling door den **eere-**voorzitter, mr. N. de Ridder, burgemeester van Leiden; feestrede door prof. dr. H. A. Lorentz.

October 1907.

- Opening van de nieuwe school met den Bijbel te Leiderdorp.
- 16 Officieele opening van het „Tehuis voor vrouwen” in de Nieuwsteeg te Leiden.
- 50 jaar geleden dat de Eerw. Zusters van het gesticht „De Voorzienigheid”, Hoogewoerd 57, Leiden, haar arbeid in deze gemeente begonnen.
- Prof. mr. J. Ph. Suyling aanvaardt het ambt van buitengewoon hoogleeraar in het volkenrecht aan de Rijksuniversiteit te Leiden, met een rede over „Critische rechtswetenschap en volkenrecht”.
- 17 Bij Kon. Besluit met ingang van 16 Dec. a. s. benoemd tot lid van den Raad van State prof. mr. J. Oppenheim, hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid te Leiden.
- 20 De loge „La Vertu” herdenkt in een plechtige vergadering haar 150-jarig bestaan.
- 23 Prof. dr. W. Martin aanvaardt het ambt van buitengewoon hoogleeraar in de kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden, met een rede over „Eenige opmerkingen over de waardeering onzer schilderkunst in onze gouden eeuw”.
- Benoemd tot griffier bij het Kantongerecht te Alfen mr. C. J. P. van der Schalk.
- Feestelijke inhaling van den nieuw-benoemden burgemeester van Warmond, den heer A. J. Schölvink.

October 1907.

- 24 De Leidsche Gemeenteraad benoemt den heer J. H. E. Rückert tot ingenieur der Gemeentewerken en den heer F. A. Holleman Jr. tot adjunct-directeur der Stedelijke fabrieken van gas en electriciteit.
- 25 Gouden jubileum van den pater de Sonnaville, als lid der Sociëteit van Jezus.
De leeraar aan het Gymnasium te Katwijk aan den Rijn, L. A. G. de Sonnaville, benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.
- Voorschoten met het door Leiden geleverde gas verlicht.
- 29 De heer M. J. de Jong herdenkt den dag, waarop hij vóór 40 jaren als letterzetter in dienst trad bij de firma J. J. Groen en Zoon, hoekdrukker te Leiden.
- 30 Dr. D. G. Jelgersma, uit Amsterdam, opent zijne lessen als privaat-docent in de wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden met een rede over de vraag: „Is de geschiedenis der filosofie meer dan de geschiedenis van menschelijke dwalingen?”
- 31 Voorstel van den heer Witmans, om over te gaan tot het benoemen van een controleur van belastingen, door den Leidschn Gemeenteraad aangenomen.
De heer Witmans neemt wegens vertrek uit Leiden afscheid van den Raad.

November 1907.

November 1907.

Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van lithographieën, etsen enz. door J. J. Aarts, Etienne Bosch, Ed. Becht, Derkzen van Angeren, Haverman, Moulijn, Veldheer enz.

Inlichtingen omtrent enkele openbare inrichtingen en besturen.

LEIDEN.

Burgemeester: Mr. N. de Ridder.

Wethouders: H. C. Juta, J. A. van Hamel, J. Kore-
vaar P. Azn., Mr. L. M. J. H. Kerstens.

Secretaris: Mr. M. C. de Vries van Heyst.

Ontvanger: G. H. Kokxhoorn.

Archivaris: Mr. Dr. J. C. Overvoorde.

Directeur van Gemeentewerken: G. L. Driessen.

Politiecommissaris : J. Groebe.

Garnizoenscommandant, tevens kolonel-commandant 4^{de}
regt. inf.: J. F. Oberholzer.

Luit.-Kol. bij het 2de rept. veld-artillerie : Jhr. A. J. B. Six.

Militie-Commissaris: J. H. v. Waveren, majoor.

Commandant van Landweerdistrict XXVIII : J. Klasing ,
kolonel.

Inspecteur der registratie en domeinen : A. E. J. Bertling.

Ontvanger der registratie en domeinen: F. Gordon.

Bewaarder der Hypotheken enz.: J. W. Keiser.
Inspecteur der directe belastingen, enz.: P. Aleva.
Ontvanger der directe belastingen: J. C. Bekker.
Ontvanger der invoerr. en accijnzen: G. J. J. Greidanus.
Afgevaardigde voor het kiesdistrict Leiden ter 2de Kamer
der S.-G.: Dr. J. Th. de Visser.
Afgevaardigden ter Provinciale Staten: W. Pera, W. F.
van Wijk Thzn., H. Paul, Mr. J. Brunt, Dr. Th. C.
den Houter.

KANTONGERECHT.

Kantonrechter: Mr. H. M. G. Kloppenburg.
Ambtenaar O. M.: Mr. A. van der Elst.
Griffier: Mr. A. Kuypers.

RIJKSUNIVERSITEIT.

Curatoren: Mr. C. Fock, Jhr. Mr. P. R. Feith en Mr.
C. Pijnacker Hordijk, te 's-Gravenhage; Mr. J. G.
Patijn; Mr. N. de Ridder, te Leiden.
Secretaris van Curatoren: Mr. J. E. Boddaert.
Rector-Magnificus: Dr. J. J. Hartman.
Secretaris: Dr. J. Verdam.
Bibliothecaris: Dr. S. G. de Vries.
President van het Col. Civ. Acad. Lugd. Bat. Supr.:
A. H. Goeman Borgesius.
Praeses der Leidsche Studentenvereening: P. Samsom.

Gymnasium. President-Curator: Prof. Mr. S. J. Fockema
Andreæ.

Rector: Dr. L. Punt.

Commissie van Toezicht op de scholen voor **Middel-
baar Onderwijs** : B. J. H. Haitink, voorzitter.

Directeur H. B. S. voor jongens: Dr. J. L. Andreæ.

Directrice H. B. S. voor meisjes: Mej. B. C. G. Numan

Directeur Kweekschool : N. Brouwer.

Arrondissements-inspecteur voor het **Lager Onder-
wijs**: Tj. Kielstra.

Commissie voor oppertoezicht en beheer der **Kweek-
school voor Zeevaart**: Dr. M. J. de Goeje
voorzitter; A. L. Boelen, secretaris.

Commandant der Kweekschool voor Zeevaart: N. J.
van den Worm, kapt.-luit. t/z.

Predikanten. Bij de Ned.-Herv. Gem.: F. Oberman,
W. J. Briët, G. J. de Hoest S.Jzn., C. Hartwigsen,
J. Hoogenraad, K. W. Vethake, Dr. G. Oorthuys
en Dr. B. van Meer.

Bij de Waalsche Gem.: S. Clor en M. Eresson.

Bij de Rem. Gem.: Dr. W. J. Lente.

Bij de Vereeniging v. Vrijz.-Herv.: A. van der Wissel.

Bij de Gereformeerde Kerken: H. J. Kouwenhoven,
R. J. W. Rudolph en J. Douma.

Bij de Evang.-Luthersche Gem. : M. van Kleef en J. W. Brass.

Bij de Doopsgezinde Gem.: W. J. Kühler.

Pastors. Bij de R.-K. Gem. P. L. Dessens, tevens
deken, H. L. A. Gadet, J. J. Vernieuwe.
Oud-Katholieke Gem.: J. M. van Beek, pastoor.

Israëlietische Gemeente : H. I. Cohen, leeraar.

Postkantoor. Directeur: H. Eekhout. **Telegraaf-
kantoor.** Directeur: A. H. Krieger.

Stationschef: L. W. F. Sessler.

Leiden telt thans $\pm$ 57,600 inwoners.

**Leden van de 2de Kamer der Staten-Generaal
voor de districten:**

Haarlemmermeer. F. H. van Wichen.
Katwijk. Mr. O. J. E. baron van Wassenaar
van Catwijk.
Bodegraven. Mr. J. W. H. M. van Idsinga.

Leden der Prov. Staten voor de districten:

Leiderdorp. } Mr. L. M. J. H. Kerstens.
S. baron van Heemstra.
J. J. van Hoeken.
C. J. L. van der Meer.

<i>Zoetermeer.</i>	{	J. Krap.
		Jhr. Mr. L. E. M. von Fisenne.
		D. J. G. J. baron van Pallandt.
		W. B. van Liefland.
<i>Alfen.</i>	{	F. H. van Wichen.
		Mr. C. S. van Dobben de Bruyn.
		A. A. van Gils.
		Vacature.

Bestuur der Gemeenten.

Ter Aar: Jhr. K. W. L. de Muralt, *Burgemeester* ;

J. Hogenboom, *Secretaris*.

Aarlanderveen: J. W. van der Lee, *Burg.*; A. P. Tolk,
Secretaris.

Alkemade: F. H. van Wichen, *Burg.* en *Secr.*

Alfen: C. W. C. Th. Visser, *Burg.*; K. E. J. Koning,
Secretaris.

Benthuisen: A. Verheul Azn., *Burg.* en *Secr.*

Hazerswoude: Mr. C. J. van Dobben de Bruyn, *Burg.* ;
J. M. Kok, *Secr.*

Katwijk: T. A. O. de Ridder, *Burg.*; J. Varkevisser,
Secretaris.

Koudekerk: J. C. van Voorthuysen, *Burg.* ; G. van der
Valk Bouman Jr., *Secr.*

Leiderdorp: G van der Valk Bouman Sr., *Burg.* en *Secr.*

Leimuiden : Th. C. C. Ninaber, *Burg.* en *Secr.*

Lisse: Jhr. P. F. A. J. von Bönninghausen tot Heerinc-
have, *Burg.* en *Secr.*
Noordwijk: E. L. baron van Hardenbroek, *Burg.* ; E. de
Groot, *Secr.*
Noordwijkerhout: J. P. J. M. Sweens, *Burg.*: A. B. Ver-
meulen, *Secr.*
Oegstgeest: J. G. M. van Griethuyzen, *Burg.* en *Secr.*
Oudshoorn: J. de Lange, *Burg.*; W. Steen Jr., *Secr.*
Rijnsaterwoude: Th. C. C. Ninaber, *Burg.* en *Secr.*
Rijnsburg: R. van Ham, *Burg.* en *Secr.*
Sassenheim: S. baron van Heemstra, *Burg.*; O. v. Eck,
Secretaris.
Stompwijk: P. van Duyvendijk, *Burg.* ; H. Velthuysen,
Secretaris.
Valkenburg: P. J. Lotsy, *Burg.*; J. A. Charbon Jr., *Secr.*
Veur: P. van Duyvendijk, *Burg.* en *Secr.*
Voorkout: J. G. M. van Griethuyzen, *Burg.* ; A. van
Sonsbeeck, tijd. *Secretaris.*
Voorschoten: E. Vernède, *Burg.* en *Secr.*
Waddinxveen: S. C. Tuymelaar *Burg.*; G. van Dort Kroon,
Secretaris.
Warmond: A. J. Schblvinck, *Burg.* ; A. J. W. Monnik,
Secretaris.
Wassenaar : Mr. R. baron van Zuylen van Nyevelt,
Burg. en *Secr.*
Woubrugge: T. P. Kleyn, *Burg.*; C. Kammeraat *Secr.*
Zoeterwoude: A. A. van Gils, *Burg.* en *Secr.*

RIJNLAND.

Dijkgraaf: Mr. E. de Vries.

Hoogheemraden: H. A. M. Evelein, A. J. E. baron van
Ittersum, Mr. J. van de Kastele, Jhr. W. A. L.
Mock, J. C. van der Torren, M. C. J. van der
Weyden.

Secretaris: Mr. P. A. Pijnacker Hordijk.

Rentmeester: Mr. H. A. Sypkens.

Ingenieur: P. Hoogenboom.

**De volgende verzamelingen zijn voor het
publiek toegankelijk :**

Rijksmuseum van Oudheden, Breestraat, werkdagen 10-4 uur, Zon- en Feestdagen 1-4 uur.

Ethnographisch Museum, Rapenburg en Hoogevoerd, alleen werkdagen 12 — 4 uur, op de Heerengracht, Maandags en Donderdags 12-4 uur.

Museum van Natuurlijke Historie, Rapenburg, werkdagen 10 -4 uur, en Zondags van Mei — November, 12 -3 uur.

Kabinet van Pleisterbeelden, Rapenburg, werkdagen van 10-4 uur, Zon- en Feestdagen 1-4 uur.

Hortus Botanicus, Rapenburg, werkdagen, 1 April-30 Sept., 9-6 uur; 1 Oct.-31 Maart, 9-4 uur, Zondags 10 — 4 uur.

Kabinet van Prenten, Rapenburg, Dinsdags 10-3 uur.

Stedelijk Museum „de Lakenhal”, Oude Singel, werkdagen 10 — 4 uur, Zondags 12 -4 uur.

Universiteitsbibliotheek, Rapenburg, werkdagen 10 — 4 uur, doch van 15 Nov. — 15 Jan. 10 — 3 uur en in de acad. vacaties 1 — 3 uur.

Oud-Archief der gemeente, Boisotkade, werkdagen van 9 -4 uur.

IN MEMORIAM,

H. P. Schim van der Loeff. †

Den 18^{den} December 1906 eindigde het leven van een man, die het aan de stad zijner inwoning wel verdiend heeft, dat wij hem in ons jaarboekje een woord wijden van vriendelijke nagedachtenis.

Schim van der Loeff was geboren te 's-Hertogenbosch den 20sten November 1837, was predikant bij de Neder. Herv. Gemeente te Abbenbroek (5 October 1862), te Bergen op Zoom (10 September 1865), bij de Remonstrantsch-gereformeerde gemeente te Gouda (22 Augustus 1880) en eindelijk in onze stad. De Leidsche gemeente was vacant geworden door het vertrek (26 Juli 1891) naar Groningen van Dr. Beyerman en den 22sten Mei 1892 deed Van der Loeff er zijne intrede. Ruim tien jaren hebben zijne gemeenteleden hem mogen bezitten, want op den oudejaarsdag van 1902 legde hij zijne betrekking neer na veertigjarigen dienst en reeds aangegrepen door de kwaal, die hem vier jaren later voor goed aan ons ontnemen zou.

Ziehier de mijlpalen op een langen weg van toewijding en plichtsbetrachting. Een arbeid als die van Van der Loeff doet uit den aard der zaak naar buiten weinig van zich spreken. Het meest nog de evangelieprediking, en voor velen is zijn woord tot steun en vertroosting

geweest. Doch wat hoort en bespeurt de buitenwereld van godsdienstonderwgs, dat in alle stilte gegeven wordt en geen gerucht maakt. En op dit terrein lagen vooral zijne groote gaven. Hij geloofde in den invloed der catechisatie, was diep overtuigd van hare onmisbaarheid en gaf er zich aan met heel zijn hart. Hij sprak leven. dig en warm, altijd waardig, ernstig en meteen onderhoudend, en zijne leerlingen (schrijver dezes weet het van nabij) gingen gaarne naar zijne lessen en hebben later menigmaal getuigd, hoeveel goeds zij er van wegdroegen. Aldus heeft hij met de stukken getoond, dat de catecheet die aan hooge eischen voldoet, eene belangrijke plaats inneemt en grooten invloed oefent. Trouwens, ook buiten de catechisatiekamer won hij de harten door vriendelijke deelneming, gelijk hij vertrouwen wekte door zijne gansche persoonlijkheid.

Zoo hebben wij hem gekend in den vruchtbaren herfst zijns levens, waardig burger onzer stad; hem gezien ook in de wijze waarop hij in de laatste maanden zijn lijden droeg, van de trouwste zorgen omringd, in zijne studeerkamer aan den tuin nog zijne krachten gevend aan het secretariaat van de Remonstrantsche Broederschap, altijd met een opgewekt woord den bezoeker begroetend — doch langzaam gesloopt.. . tot het einde kwam. De dood des voortreffelijken mans was een groot verlies voor zijn gezin, voor de stad tot wier verdienstelijkste burgers hij behoorde. Daarom hebben ook wij zijn nagedachtenis willen huldigen. Ave pia anima.

K.

Adriaan C. Steffelaar. †

Op Donderdag 7 Februari overleed in het St.-Elisabethsgesticht de heer Adriaan C. Steffelaar, penningmeester der afdeeling Leiden van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst. De begrafenis greep plaats op Maandag 11 Februari en in de repetitie van de Zangvereeninging der afdeeling op Woensdag 13 Februari werd zijn aandenken herdacht door het ten uitvoer brengen van een gedeelte van het Requiem van Brahms, waarna ten teeken van rouw de bijeenkomst werd gesloten. De voorzitter der afdeeling sprak vóór het Requiem de volgende woorden:

De wreede dood heeft ons een jong leven ontrukkt, dat ons allen zoo dierbaar was. Onze penningmeester de heer A. C. Steffelaar is niet meer, na eene kortstondige ziekte is hij op den jeugdigen leeftijd van 27 jaar van ons weggenomen.

Toen wij hem naar de laatste rustplaats brachten, bleek welk eene belangstelling er was: de talrijke schare, die den laatsten gang medemaakte, de vele prachtige bloemenkransen, die zijne baar dekten gaven wel het welsprekendste bewijs hoe bemind, hoe gezien, hoe

geacht hij was. Er ging van hem eene beking, eene vriendelijkheid uit, die op een ieder, die met hem in aanraking kwam terugstraalde en allen, die hem gekend hebben, leerden hem liefhebben, waardeeren en hoogachten. Veel verliezen wij allen in hem, maar in de eerste plaats zijne familie, die hier vertegenwoordigd is. Wat zijn vader in hem verliest, den steunpilaar zijner zaak, kunnen wij niet beseffen. Hoe zijne huisgenooten zijn vriendelijken omgang zullen missen, wij kunnen er ons geen denkbeeld van vormen, Wij weten alleen, dat wij in hem verliezen den trouwen vriend, den ijverigen penningmeester onzer afdeeling, die niet alleen zijne accuratesse in het beheer onzer penningen bracht, maar die ook bovendien door zijne groote liefde tot de kunst den stoot heeft gegeven tot herleving van den bloei der Zangvereeniging.

Wat Adriaan Steffelaar voor onze afdeeling en voor onze Zangvereeniging heeft gedaan, zullen wij nimmer vergeten.

De bebouwing van de Paardesteeg ¹⁾.

Een schilderachtig stadsgezicht is gevallen als slachtoffer van de dringende eischen van het toenemend verkeer. Reeds zijn enkele der perceelen aan de westzijde van de Paardesteeg afgebroken en over het lot der overigen is door de verkregen onteigening beslist. Weldra zullen wij nog slechts uit de herinnering ons dat aardig onregelmatig huizenblok aan het Galgewater voor oogen kunnen tooveren, dat rijk met groen en bloemen getooid zich spiegelde in het zacht kabbelend water aan zijn voet. Hier was een behoud van den ouden toestand echter onmogelijk, daar het drukke verkeer in deze smalle steeg dagelijks voor de talrijke voorbijgangers ernstig gevaar opleverde.

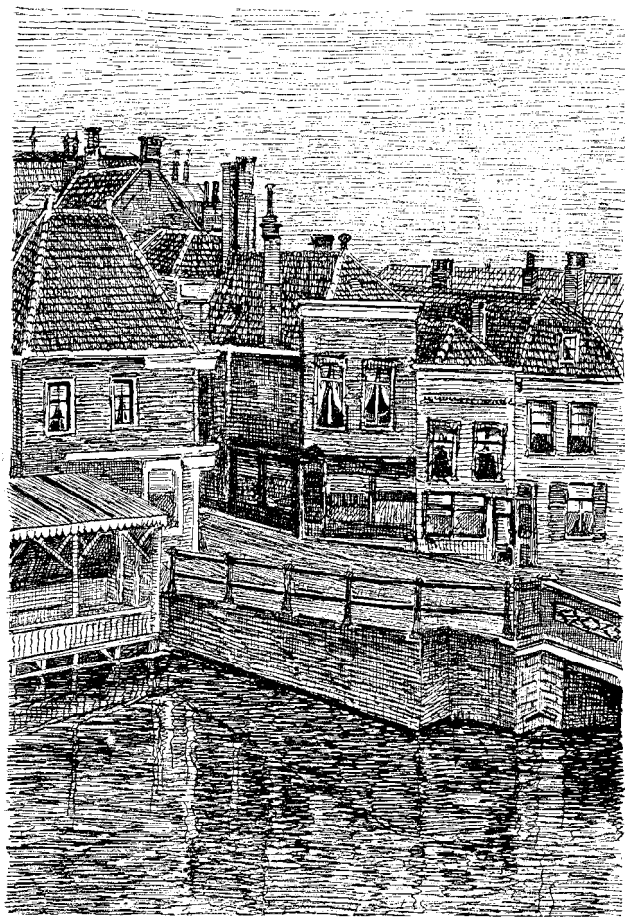
¹⁾ De Redactie ontving ter plaatsing de twee hier gereproduceerde teekeningen van de hand eener stadgenoot, welke herinnering aan het schilderachtig hoekje, waaraan het artikel van mr. Overvoorde is gewijd.

Weldra zal een vrij breede verkeersweg de buitenstad met de Breestraat verbinden, en, als eenmaal de aan het water te plaatsen boomen met breed loover de huizenrij omkransen, zal een nieuw mooi stadsge-deelte gevormd zijn. De toestand, gelijk wij dien allen beleefd hebben, zal dan langzamerhand evenzeer vergeten geraken, als de toestand vóór de bebouwing, want het nieuwe, wat zal ontstaan, is hier slechts een terugkeeren tot het oude, gelijk wij door de volgende korte beschrijving zullen aantoonen.

Wij gaan daarbij terug tot den tijd kort na het beleg, toen de stad aan het Noorden nog begrensd was door de Oude Vest, en het terrein van de tegenwoordige Beestenmarkt en Morschpoort buiten de wallen lag. Eerst het jaar 1610 bracht hier eene groote uitbreiding, doch tot dat jaar was de stadsgrens langen tijd onveranderd gebleven en vrijwel gelijk aan dien welken wij op de „Waeragtige Afcunterfeitinge der Stad en Unviversiteit Leiden in Holland” uit 1578 terugvinden ¹⁾.

Het Kort Rapenburg was in het verlengde van de Vest overbrugd en aan den opgang van de Borstelbrug stond een hooge wachttoren, die door een muur over die brug en langs de Paardesteeg verbonden was met de Rijnsburgsche of Blauwe poort, die recht over de Haarlemmerstraat stond en toegang gaf tot de wegen

¹⁾ Eene reproductie naar eene copie hiervan uit 1744 vindt men in W. Pleyte, Leiden voor 300 jaren en thans.

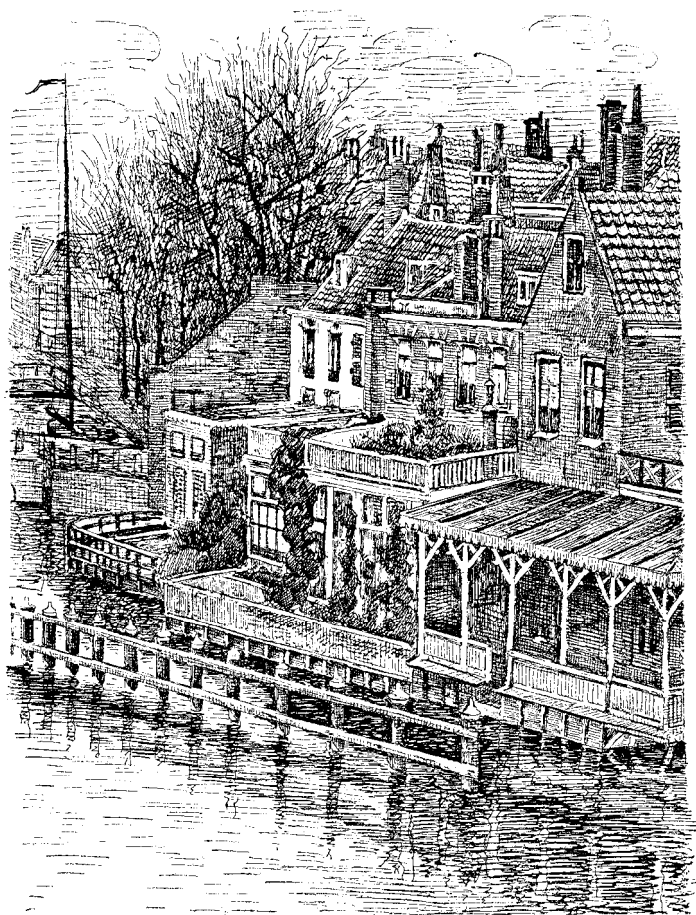

De Paardesteeg van de Borstelbrug gezien.

naar Rijsburg en naar Oegstgeest. In dezen verbindingsmuur was aan de overzijde van de Borstelbrug een klein wachttorentje aangebracht. Door beide torens en den tusschen gelegen muur werd de toegang tot de stadsgrachten beschermd. Dit deel van den stadsmuur verloor echter grootendeels hare beteekenis voor de stadsverdediging door de werken aan het ravelijn van de Witte poort in 1590 en aan dat van de Blauwpoort in 1591, en het verwondert daarom niet, dat bij den grooten woningnood in die dagen — men denke slechts aan de belangrijke stadsuitbreiding in 1610 — weldra het oog geslagen werd op de voor de stadsverdediging niet meer vereischte terreinen aan de westzijde van de Paardesteeg ¹⁾. Den 11 Februari 1599 werd besloten tot uitgifte der perceelen tusschen het wachttorentje en de Blauwe poort en den 17 Februari van dat jaar werd dit terrein in vier perceelen verkocht aan Maerten Jansz., Jasper Dircxz., Joris Andriesz. en Apollonia Andriesdochter.

Deze uitgifte betrof slechts perceelen van geringe diepte, daar de oude muur aan de waterzijde behouden bleef. Zelfs mochten hierin geen ramen gemaakt worden, wegens het gevaar voor een plotselingen overval door den vijand. Ook behield de stad zich het recht voor om bij overgang of versterf de perceelen te mogen naasten

¹⁾ De oostzijde van de Paardesteeg was blijkens de kaart van 1578 reeds vroeger bebouwd.

De huizen aan het Galgewater.

en werd de voorwaarde gesteld dat de erven binnen acht maanden zouden bebouwd worden volgens de daarvoor gemaakte teekening en volgens de van stadswege te bepalen rooilijn.

De verkoop geschiedde tegen eene grondrente berekend tegen twee gulden per vierkante roede en aflosbaar tegen den penning 24, waarbij uitdrukkelijk werd bepaald dat een latere afkoop geen verandering zoude brengen in het door de stad bedongen naastingsrecht bij verkoop.

Weldra ontnam de stadsuitbreiëing van 1610 aan den nog behouden stadsmuur alle militaire beteekenis, en bestond er geen bezwaar meer om ook dien muur en de strook grond tusschen den muur en het water aan de verkrijgers der erven af te staan, te minder daar dit een verloren hoekje was, dat, om met een der aanvragers te spreken, maar al te zeer „tot een impartinente mishoop” gebezigd werd. Den 8 Mei 1626 werd deze strook door de stad verkocht op dezelfde voorwaarden als bij den verkoop in 1599, waarbij alleen het verbod van ramen te maken werd weggelaten. De nieuwe verkrijgers hadden zelf voor een schoeïing te zorgen en den 15 Mei 1626 droeg het Gerecht aan den tesorier op om er op te letten „of nyet tot de beste chyeraet van deze stadt bij den gehuysden aen de westsijde van de Paerdesteech een eenparige schuttinge van sporten ofte anderssints uit eenderhandt zoude dienen gestelt te worden.” Kort hierop geschiedde nog eene verdere vergrooting van de erven op 8 en 10 Augustus

1631, volgens besluit van het gerecht van 24 April daar te voren. Deze uitbreidingen van de erven geschieden op dezelfde voorwaarden en zijn slechts als aanvullingen van de uitgifte van 1599 te beschouwen. Later werd bij tal van afzonderlijke vergunningen voor de afzonderlijke terreinen vergunning tot het maken van plankieren of het afschutten of dempen van een gedeelte water verleend, waardoor de perceelen langzamerhand de tegenwoordige diepte verkregen.

De oude wachttoren, naast de brug, en de Blauwe poort waren oorspronkelijk blijven staan. De wachttoren komt nog voor op een door P. Bast gegraveerde kaart en wordt in 1626 nog als begrenzing van een perceel vermeld. Hij verdween vóór 1631 en het vrijgekomen terrein werd den 25 October 1649 aan Pieter de Bordieu op soortgelijke voorwaarden als bij de vroeger vermelde uitgiften verkocht. Ook dit terrein werd later meermalen vergroot.

De oorspronkelijk tot verdediging ingerichte hooge Borstelbrug met steenen borstweringen werd volgens besluit van 27 December 1667 verlaagd en op de oude hoofden werden twee valbruggen geplaatst. Kort tevoren was de houten Blauwpoortsbrug volgens besluit van 6 Januari 1667 door een steenen brug vervangen. De tegenwoordige bruggen, die hiervoor in de plaats kwamen, zijn van betrekkelijk recenten datum.

De Blauwpoort bleef nog ongeveer een eeuw langer

in stand. Het besluit tot afbraak van 8 November 1658 bleef onuitgevoerd en eerst den 29 Juni 1737 werd hierover het vonnis geveld, nadat de poort reeds lang hare beteekenis had verloren door den bouw van de Morschpoort in 1669 en van de nieuwe Rijnsburgsche poort aan de Steenstraat bij de tegenwoordige Buitensocieteit. Het torentje op de poort werd naar de Witte poort van het Noordeinde overgebracht en een deel van de arduinsteen, waarmede de poort bekleed was, werd gebruikt voor de hoofdwacht bij het Stadhuis. Van het vrijgekomen terrein werd een gedeelte in April 1735 aan de Turfdragers in gebruik gegeven voor het bouwen van een huisje voor de gereedschappen, niet te verwarren met het elders gevestigde Turfdragers gildehuis. Dit huisje werd gedeeltelijk op den zijmuur van den toren gebouwd, waarvan bij het afbreken van het Turfdragershuisje nog de oude vorm te voorschijn trad.

J. C. OVERVOORDE.

„De Burgt van Leyden.”

Onder de schepen van de retourvloot, die 2 Februari 1673 onder Nicolaas de Roy uit Batavia naar 't vaderland terugzeilde, vindt men ook het schip „de Burgt van Leyden”.

(Uit Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indië, 1. 244).

L. K.

The Pilgrim Fathers in Leyden.

When the colonists of Plymouth in America in 1620 fled from England in 1607-08 they took refuge in Holland. After a year in Amsterdam, where circumstances proved unfavorable, they removed to Leyden. There they remained as a body for eleven years. But they found that not as many English refugees joined them as they had expected, that the inevitable conditions of their life in a foreign land hindered them from attaining that material prosperity which they desired, and that they gradually must become absorbed in the Dutch people. They also had an earnest desire to proclaim Christianity to the heathen natives of America. So, in 1619, they decided to emigrate once more.

Only a minority were able to go at first, in 1620, but most of the others intended to follow as soon as possible, and some of them did so. Of the remainder many finally returned to England, while others continued in Holland until they died. When the emigrants — the

Pilgrim Fathers, as they have come to be called — undertook their famous enterprise they cannot have foreseen that they were about to found a great nation. They merely sought opportunity for larger commercial prosperity, and especially for civil and religious freedom. But their virtues made them great, and, under divine guidance, their work prospered so wonderfully that now the world justly does them honor as among the foremost heroes in its history.

In England they appear to have lived chiefly in South Yorkshire, Lincolnshire, Nottinghamshire and Norfolk. When they reached Leyden they numbered about a hundred, although some had remained in Amsterdam. During their residence in Leyden their company received many additions and included in all, at one time or another, from five hundred to six hundred different persons, or more. They were a miscellaneous body, including representatives of various social classes and many occupations. But one and all were animated and united by a common and intense indignation at the tyrannical oppression which the civil and ecclesiastical rulers of England inflicted upon all persons who sought even the least degree of freedom to worship God according to their own consciences.

A few — Thomas Brewer, George Morton, Captain Miles Standish (who seems to have joined them in Leyden, although not on record there), Edward Winslow and probably Francis Jessop — belonged to more or

less eminent English families. Others — such as William Bradford, William Brewster, and perhaps Rev. John Robinson and several more — seem to have represented the social class next below the English gentry. Most of the company, however, were plain people, farmers or artisans. The chief reasons why so many of them were poor in Holland are that they found it hard to learn the Dutch language; that they had had to sacrifice much of what property they had possessed in England in order to escape at all; and that, in order to live, they had, especially at first, to engage in any occupation, however humble, in which they could secure employment.

When they reached Leyden they lived at first wherever they could find abodes. Leyden then was very prosperous and crowded and to obtain accommodation was not easy. Gradually, however, the Pilgrims drew together until most of them lived near to the Pieterskerk and the University. In 1611 they bought the estate on the Kloksteeg now known as the Pesynshof, which included a large garden where apparently they built a score or more of small houses. Rev. John Robinson, their famous pastor, lived in the main house, and they must have constructed some sort of a chapel in connection with it because they worshipped there during the remainder of their stay in the city. This central and convenient estate became their headquarters.

At first their presence in the city probably made no special impression, any more than would that of the

same number of new and unknown residents today. But, as the citizens gradually became acquainted with them, the public respect for them and confidence in them became marked. It was noted that among them were some men of conspicuous ability, notably John Robinson, who once, probably about 1616, at the request of many of the clergy of the city, championed the conservative theology in a public debate with the famous Episcopius, the Liberal leader, and according to the reports decidedly got the better of the argument. In spite of their hardships the Pilgrims enjoyed their residence in Leyden and those who came to America always looked back to it gratefully. Although it could not give them everything which they desired, it afforded them freedom from oppression as well as familiar intercourse with a people of shrewd intelligence, breadth of mind and kindness of heart. Holland — and Leyden especially — was to them a genuine and welcome refuge in the time of their sore need. In three respects their stay in Leyden has proved of great advantage to the world.

First, they learned some things there which qualified them to carry out their later scheme of colonizing in America more successfully. Too much has been claimed about them in this particular, more than can be proved or is probable. Yet it is certain that their experience in Holland educated them in important respects. For instance, they saw that religious intolerance is as foolish and useless as it is oppressive. They also learned

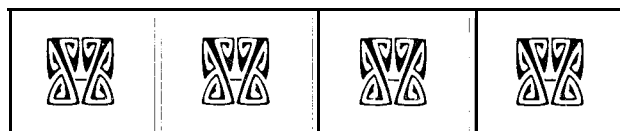
to appreciate the incalculable value of full and accurate public records, which hardly had begun to be understood in England at that time, and they kept such records conscientiously in America, to the great advantage of succeeding generations.

Secondly, their stay in a foreign city for eleven years sifted the company, eliminated the faint-hearted, taught them to know and trust each other thoroughly and welded them together into a compact, efficient body. Those of them who came from Leyden to America were outnumbered by those who joined them in England on the way, most of whom they cannot have known previously and among whom proved to be some troublesome spirits. Yet the former were able, because of their mutual knowledge and reliance, to keep control of the colony and to shape its fortunes, in spite of sickness, poverty and even famine, to final and grand success.

Thirdly, this fact of the Pilgrims' residence in Leyden has led to a much greater interest in and knowledge of Holland ever since among Americans than would have been likely to exist otherwise; to frequent and careful study of Dutch history, character and life; to a keen appreciation of the privilege and benefit of visiting Holland; and thus to a respect and regard for Hollanders as a nation which are as cordial in the United States as they are general.

MORTON DEXTER.

Boston, Mass., U. S. A. November 1906.

Leidenaars te Smyrna.

Den 13^{den} Augustus 1715 werd in de Hollandsche kerk te Smyrna het huwelijk gesloten van Pieter Fremeau van Leiden met Adriane Rafaëlli van Zante en van Johan Chapman van Leiden met Francisca Rafaëlli van Zante. Zij waren, tijdens de vacature in de Hollandsche gemeente, voor een roomschen priester getrouwd en werden thans door ds. Th. van der Vecht (ook uit Leiden) overgetrouwd. Op deze wijze laat zich tevens verklaren, dat reeds twaalf jaar later eene dochter van Pietro (de naam is middelerwijl veritaliaanscht) en Adriane, Catharina Elisabeth, in het huwelijk trad met onzen consul te Smyrna, Daniël Alexander baron de Hochepied (24 Febr. 1727). Deze Pieter Fremeau was ouderling der hervormde gemeente en hij placht als de gemeente vacant was of als de predikant de hervormden in de verstrooiing opzocht (in Palestina, in Syrië, op Samos enz.) de godsdienstoefening met stichting te leiden. Zoo in 1704 toen

hij „de goodheid had de pligten des Leeraars met wonderbaren ijver ende betoninge des Geestes te vervullen 0. a. met het voorlezen van eene predikatie ende verdere oefeningen van de openbare Godsdienst op elken dag des Heeren”, in 1715 en 1717 toen ds. van der Vecht naar Konstantinopel en Saloniki op reis was en nog eens in 1719 toen ds. van der Horst op dienstreis was naar Samos. Hij was te Smyrna een aanzienlijk koopman en bracht veel toe tot den bloei der beroemde Hollandsche kolonie in die stad. Van den anderen Leidenaar-bruidegom, Johan Chapman , ken ik slechts den naam.

L. K.

Een Eatijnsch briefje over de buskruitramp.

Onder de in mijn familie bewaard gebleven papieren bevindt zich een den 14^{en} Januari 1807 uit Leiden geschreven briefje, dat èn om de levendigheid van het verhaal èn als staaltje van de natuurlijkheid, waarmede een student honderd jaar geleden, ook onder sterke gemoedsbeweging zich nog van het latijn bediende voor de mededeeling zijner indrukken, belangstelling wekken kan. Daarom veroorloof ik mij, het ter beschikking der redactie te stellen.

Het luidt aldus:

Domino PH. HUYGEN S. S. D.

J. B. N. WARIN.

Leydis hasce tibi mitto litteras, heri vesperi reliqui Amstelodam atque huc profectus sum ad conspiciendam atque contemplantam publicam

illam miserrimam cladem quæ omni descriptione major est, ex utraque parte Rapenburgii canalis ruina jacet: forsan 200 domus, quæ ita eversæ sunt, ut plane neque plateæ, neque domus neque horti impluviave dignosci queant continuo effodiuntur cadavera atque etiam homines vivi dicitur hoc vesperi inventam esse ancillam prof. Kluitii quæ effodi non potuit, sed alitur ad crastinam usque diem, fui in caveis in ruinis, ubique ubi posse inveniri homines obrutos censebant, sed neminem inveni. prof. Kluit et Lusac perierunt. in una domu amittuntur 12 homines qui simul ¹⁾ prandebant, quorum jam 7 extracta sunt cadavera et 3 eorum vidi tota domus professoris Rau subversa est. Nihil non miserabile est, sum adeo tristis atque horreo tantam infelicitatem, tempus non sinit ulterius scribere. Geytstein nondum vendita est. ²⁾ Vale.

14 Jan. 1807 ³⁾.

¹⁾ De laatste letters van dit woord staan op de vouw en zijn uitgesleten, misschien stond er sero.

²⁾ Deze 4 woorden zullen wel betrekking hebben op eene bezitting der familie Warin.

³⁾ Vertaling.

Uit Leiden zend ik U deze regelen. Gister avond heb ik Amsterdam verlaten en ben herwaarts gekomen om die allerontzettendste openbare ramp te zien en te aanschouwen, die alle beschrijving te boven gaat. Aan beide zijden van de

Het briefje is blijkbaar in haast en zenuwachtigheid geschreven, nagenoeg zonder interpunctie, maar ook zonder aarzeling en zonder doorhaling.

De schrijver is gesproten uit het aanzienlijke Amsterdamsche geslacht der Warin's, waaromtrent Mr. Elias in zijn „De vroedschap van Amsterdam” het een en ander mededeelt.

Jacob Nicolaas was de zoon van Nicolaas — die in 1815 met zijn afstammelingen in den adelstand verheven werd — en van diens tweede echtgenoot, Constantia. Jacoba Ortt (van Nyenrode).

Rapenburg-gracht ligt een ruïne: misschien wel 200 huizen zijn zoo door elkander geworpen, dat niet te herkennen valt wat straten, wat huizen, regenbakken of tuinen geweest zijn. Aanhoudend worden lijken uitgegraven en ook levende menschen. Van avond, zegt men, is de dienstbode van prof. Kluit gevonden, maar zóó dat ze er heden niet meer uitgehaald kon worden, men heeft haar voedsel verstrekt tot morgen. Ik ben in de puinhoopen geweest, in de kelders, overal waar men meende dat nog bedolven menschen zouden kunnen zijn, maar ik heb niemand gevonden. De professoren Kluit en Luzac zijn omgekomen. In één enkel huis worden 12 menschen vermist, die er samen aan tafel waren; van 7 hunner zijn reeds de lijken te voorschijn gebracht en drie er van heb ik gezien. Het huis van professor Rau ligt heelemaal omver. Alles is even jammerlijk. Ik hen zóó treurig en vol afgrijzen, over zoo'n ellende. De tijd belet mij verder te schrijven. Geytesteyn is nog niet verkocht. Vaarwel!

14 Januari 1807.

Hij was den 29 Sept. 1806 te Leiden ingeschreven als student in de rechten en toen 19, op 11 Maart 1808 is hij candidaat en 20 jaar oud.

Blijkbaar heeft hij zijn eerste Kerstvacantie te Amsterdam doorgebracht en daar de tijding van de ramp vernemende, is hij naar Leiden teruggesnel, niet slechts om te kijken, maar om naar vermogen deel te nemen aan het reddingswerk.

De persoon, dien hij behoefte gevoelde nog denzelfden dag deelgenoot te maken van zijn emotie, was een eenzame man, die op droevige wijze had ondervonden, hoe wreed en willekeurig een partij kan handelen, indien zij onbeteugeld de macht in handen heeft, die in letterlijken zin bitter te boeten gehad heeft voor „een uur van onbedachtzaamheid”.

Philippus Huygen was destijds 63 jaar oud en woonde weder te Rotterdam ¹⁾, zijn geboorteplaats. Zeven jaar later is hij er gestorven. Gehuwd is hij niet geweest.

Zijn vader Jan Huygen, geboren te Kerk-Avezaath, was beurtschipper van Rotterdam op Delft, zijn moeder was afkomstig uit Neckar-Elz, dat bij hare geboorte nog

¹⁾ Geadresseerd is de brief Mijnheer.

den Heer **HUYGEN**

bij Cornelder in de Bierstraat,
te Rotterdam.

tot de kort te voren verwoeste en door vele bewoners verlaten Paltz behoorde. Zij was de predikantsdochter Maria Sibylla Reitz, eene volle nicht van de bekende drie geleerden Johan Frederik, Willem Otto en Carel Coenraad, die in den aanvang der XVIII eeuw naar Nederland gekomen, te Utrecht, Middelburg en Harderwijk geschitterd hebben, zuster van den niet minder geleerden, maar minder genialen Utrechtschen rector, Johan Hendrik.

De van stadswege aangestelde beurtschippers, hadden gelijk bekend, in die dagen van moeilijk reizen, wel een nederige bediening, maar een veel voordeeligere en invloedrijkere, dan men oppervlakkig denken zou, want zij waren de noodzakelijke tusschenpersonen bij alle transacties ook ter beurze — die de bewoners der ééne stad met die der andere te verrichten hadden, en in meer dan één geval is de grondslag tot een groot fortuin door zoo'n schipper gelegd.

Philippus, die evenals den voornaam ook den aanleg van moederszijde geërfd had, kon dan ook studeeren en zijn drie zusters huwden met welgestelde kooplieden en industrieelen.

Gestudeerd heeft hij te Utrecht en daar heeft hij ook zijn werkkring gevonden. Nog jong, werden hij en zijn neef Johan Frederik Reitz, zoon van een anderen broeder zijner moeder, die kornet in Staatsehen dienst geweest was, praeceptoren aan de Hieronymiaansche school. In 1769 volgde die neef den oom als rector op en werd Philippus Huygen er prorector. Langs effen banen gleed

zoo hun leven tot in het jaar 1799. Toen kwam het uur van onbedachtzaamheid. ¹⁾

Aan het einde van dien cursus werd de rector verhinderd, de openbare promotie der naar de academie vertrekkende jonge lieden te leiden. Dus moest Huggen zijn neef vervangen en een rede houden. Tot zijn ongeluk.

Het was in de dagen van de landing der Engelschen en Russen in Noordholland. De vrienden van het Oranjestad waren zeker, dat het herstel nabij was en de warmbloedige prorector, doortrokken van den geest der ouden, ongevoelig gebleven voor den polsslag der zich verjongende maatschappij, laat zich verleiden — nauwelijks kan men een weemoedigen glimlach onderdrukken, indien men zich het geval goed voorstelt — om aan al zijn opgekropten afkeer van de nieuwigheden lucht te geven, uit te varen tegen de patriottische curatoren, hun te verwijten dat zij onrechtmatig zitting hadden en hun toe te roepen, dat zij plaats hadden te maken voor hunne beteren.

Dat was zeker in hooge mate ongepast en laakbaar — maar buiten alle evenredigheid zwaar was de straf.

Hij werd op staanden voet en smadelijk ontslagen. Op 56-jarigen leeftijd stond hij dus op straat, zonder eenige kans onder de bestaande omstandigheden elders een nieuwe benoeming te verkrijgen en tegen het vonnis

¹⁾ Zie Dr. Ekker, Geschiedenis der Hieron. School II.

was geen beroep. Het maakte hem in eens tot een gebroken man.

Uit brieven blijkt, dat hij zich, vermoedelijk om zijn familie genoeg te doen, wel moeite gegeven heeft voor een predikantsplaats, waarvoor hij dus ook gekwalificeerd geweest moet zijn, maar hij verbergt zijn blijdschap niet, indien de sollicitatie mislukt. „De boeren te L . . . verdienen zoo'n goeden predikant niet” — schertste hij o. a. Niet om den broode, maar om nog werkzaam te blijven, aanvaardt hij de goeverneursplaats bij de familie Warin. Daar heeft hij zich nog gelukkig gevoeld. Met het vertrek van Jacob Nicolaas naar de academie, ontviel hem ook deze taak en eenzaam is zijn einde geweest.

Zorgvuldig heeft hij de brieven van zijn laatsten leering bewaard. Deze droeg hem een kinderlijke vereering toe. Dat bevestigt wat ook van andere zijde verzekerd is, dat Philippus Huygen een beminnelijk en achtenswaardig man is geweest, uitmuntend berekend voor het ambt, dat hij te Utrecht bekleed heeft en dat hij dus in geenen deele het lot heeft verdiend, dat patriottische willekeur hem heeft bereid.

Na zijn dood gingen zijn papieren over op zijn oudste zuster, door haar huwelijk met Johannes Tavenraat mijn overgrootmoeder; langs dien weg berust het weinige dat er van over is thans onder mij.

Den Haag, 1907.

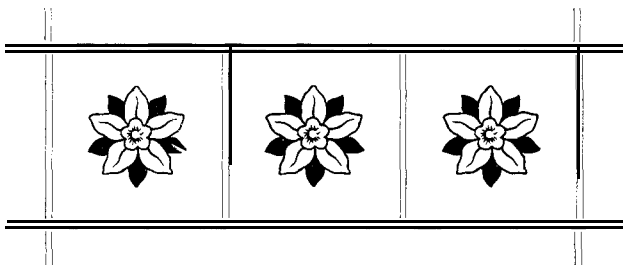
Mr. J. J. TA'VENRAAT.

Studenten mogen geen vuurwerk afsteken.

In de deftige handelingen van de vergaderingen van Rector en Senaat der Leidsche hoogeschool treft men ook soms aardige kleinigheden aan. Den 10den Januari 1736, aldus lezen wij in deftig Latijn, bracht de Rector in de vergadering, hoe de student van den Brouck zich bij hem beklagd had over een stadsdienaar, die hem had beschuldigd van op den voorgaanden oudejaarsavond de stadsverordening te hebben overtreden. Er was nl. een keur afgelezen „de non incendendis et mittendis instrumentis nocturnis vulgo Swermertjes”, d. w. z. tegen het aansteken van en voorts werpen met nachtelijke instrumentjes gewoonlijk genoemd „Swermertjes”, en de student had zich daaraan denkelijk niet gestoord.

L. K.

Heilige Geest of Armenweeshuis te Leiden.

De naam „Heilige Geesthuis” wijst op een stichting lang vóór de Hervorming; reeds in 1316 worden in een schenkbrieven van wijlen Yhilips van Leijden eenige erf-giften aan deze inrichting besproken.

Het was toen gelegen in het oudste gedeelte van de stad, tusschen de Breestraat en den Rijn en behoorde alzoo onder de Parochie van Sint-Pieterskerk.

Het gemelde gesticht was zoo verarmd dat de regeering van de stad in 1578 en 1579 besloot eenige voordeelen uit de verpachtingen der stad voortspruitende daaraan ten goede te doen komen.

In 1580 besloot de Vroedschap bovendien „bij klokke-geslag en van den Predikstoel”, om te voorzien in het onderhoud der arme weezen, dat ‘t hun vergund is voor een tijd van zes maanden op Zondagmiddag langs de huizen eene inzameling te houden.

Het gebouw werd alras te klein, zoodat de Heeren van den Gerechte eindelijk in het jaar 1582 besloten, „den Meesteren van het Vrouwe Gasthuis en van Sinte „Elizabethe gasthuis te beveelen, die beide huizen met „den eersten best doenlijk te vereenigen”. In het volgende jaar is, nadat de arme en zieke vrouwen overgebracht waren, het ontruimde huis aan de Meesters der arme weezen overgegeven.

Van Mieris zegt in zijne beschrijving der stad Leiden: „Deezen hebben het gebouw, dat zich niet verder dan „van Sint Pancraats Kerkgraft tot aan de Burggraft „pleeg uit te strekken, sedert, naar den kant van den „ouden Rijn, en elders, merkelyk vergroot, en omtrent „den jare 1604 en vervolgens, bijna geheel vertimmerd „of vernieuwd; en ‘t zal moogelyk bij die verbetering „zijn, dat men boven den ingang aan de Kerkgraft, om „de eigenschap van het huis te vertoonen, eenige bid- „dende Kinders, en boven de zelve eene witte duif „verbeeld heeft.”

De beteekenis van dit beeldhouwwerk zal wel eene andere gedachte moeten voorstellen, dan Van Mieris daaraan toeschrijft; het is eene voorstelling van de nederdaling van den Heiligen Geest.

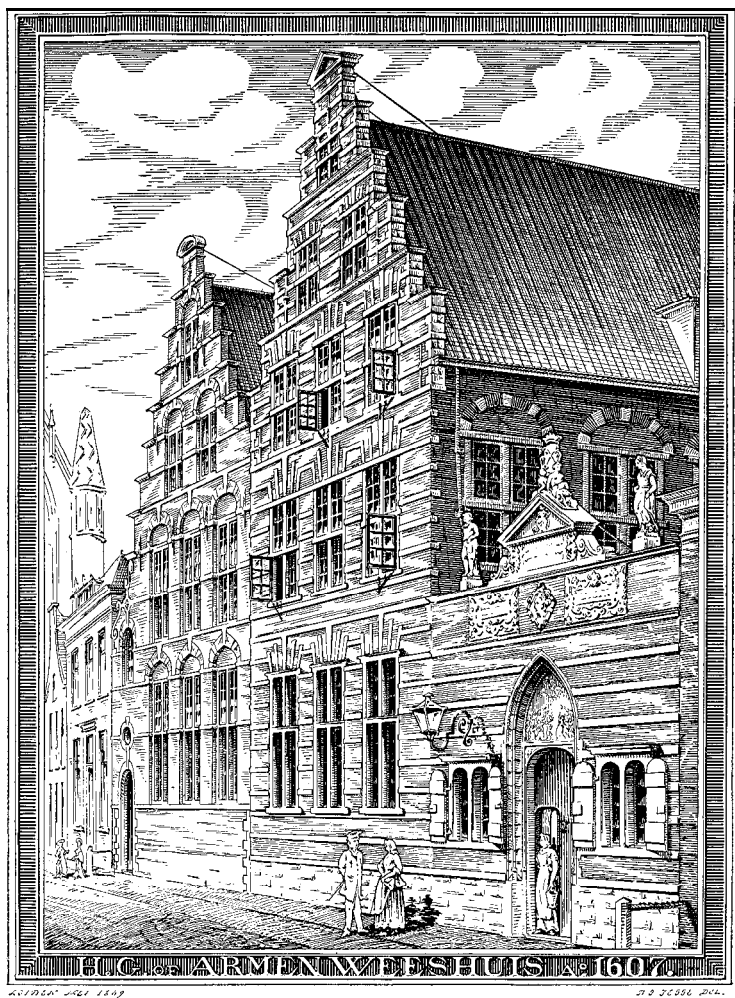
Vermoedelijk is dit poortje met zeer lage korfboog, waarboven tympan met gemeld beeldhouwwerk door Gothiek lijstwerk met spitsboog omsloten, veel ouder dan 't jaar 1607, dat er ingehakt staat; wellicht is 't poortje van 't vroegere weeshuis afkomstig en zal dit jaartal betrekking hebben op de verbouwing.

Niet alleen dat de constructie en profileering van 't zandsteenwerk op eene eeuw vroeger wijst, maar ook de gedachte en compositie van het beeldhouwwerk doen dit vermoeden.

Nu is 't zeer prijzenswaardig dat ook 't beeldhouwwerk in de tympan van de verfkorst is ontdaan en dat er een net van ijzerdraad voor is geplaatst, zoodat de straatjeugd 't niet vernielen kan; maar zoolang men op geen andere wijze dit zeldzaam beeldhouwwerk conserveert, zal hier 't middel erger dan de kwaal blijken; want langzaam maar zeker wordt de steen door lucht en regen verteerd, zooals nu reeds duidelijk is waar te nemen.

Er ware nu nog een afgietsel van te nemen dat nu of later voor vernieuwing van den steen zou kunnen dienen.

't Poortgebouw vormt een schilderachtig geheel en past goed aan bij den anderen gevel door 't doorloopen der horizontale banden, en al is 't poortje gothiek zooals wij boven zagen en zijn de gekoppelde vensters met luikjes en 't overige beeldhouwwerk renaissance, dit doet aan de groepeerings, die mogelijk ook al eens gewijzigd is, geen afbreuk.

Heilige Geest of Armenweeshuis.

In 't brèede fries zijn drie gevelsteenē, de middelste een overhoeksch vierkant met cartouch, waarop in hoog reliëf een gevleugelde engelenkop, aan weerszijden daarvan zeer rijke dubbele cartouchen waarop in verhoogde letters:

PSALM XII

DIE OP DER ARMEN NOOT VERSTAET
HEM GOD VERLOST VAN ALLE QUAET.

MATH. XIX

DIE DEN ARMEN MILDLYC GEEFT
ZYN SCHAT IN DEN HEMEL HEEFT.

Het beeldhouwwerk boven de deklĳst bestaat uit een fries met opschrift

GODT IS DER WEESEN HELPER.

PSALM X VER. XIII

aan weerszijden een mooie leeuwenkop waartegen voluten aanleunen.

In de tympan van het driehoekig fronton, daarboven is een vrouwenfiguurtje met naakte kindertjes uitgehouwen, de barmhartigheid voorstellende. Het geheel is bekroond door een cartouchvormig wapenschild, waarop de sleutels, 't wapen van de stad Leiden, onder een kroon met festoenen langs het wapenschild en op 't fronton.

Twee aardige beeldjes, zoowat $\frac{3}{4}$ levensgroot, een

weesjongen en een weesmeisje, zoo maar willekeurig daarheen geplaatst, maken dit gedeelte tot een rijk en interessant stukje architectuur.

Hoe eenvoudig de beide aansluitende gevels van motief ook mogen zijn, is 't opvallend welk een levendigen indruk zij op den toeschouwer maken. De rechtergevel met kruiskozijnen, rechte strekken met sluitsteen en horizontale banden zal wel uit denzelfden tijd zijn als 't poortgebouw 1607 ; de linkergevel met minder horizontale, met halve aangepunte ellipsvormige (tudor) bogen met sluitsteen boven de benedenkruiskozijnen en met halve ellipsvormige bogen met sluitsteen boven de volgende kruiskozijnen wijst op een lateren bouw. Deze linkergevel vormt weer één geheel met 't halfronde poortje ter linkerzijde (den meisjesingang) waarboven ovaal lichtopening (œil de boeuf) met eenvoudig gesmeed ijzeren vulling en waarboven nog een halfcirkelvormig lichtkozijn geplaatst is.

Niet op bijgaande teekening te zien, doch ter rechterzijde daarvan, is op de Hooglandsche Kerkgracht nog een oude gevel met 3 banden, eenvoudige strekken met sluitsteen boven de kruiskozijnen en trapgevel met zes trappen en fronton met 't jaartal 1656. ¹⁾

Het poortgebouw doorgaande ziet men op de achterzijde daarvan een gevelsteen ingemetseld waarop een

¹⁾ Verder bevinden zich in 't stedelijk museum eenige beeldhouwwerken van 't weeshuis afkomstig A^o 1680.

duif uitgehouwen, op een band in verhoogde letters:
‘T WEESHUYS.

Op de ruime binnenplaats staande heeft men dan **aan** zijn linkerhand (meisjesafdeeling) de zijgevel, waarvan 't bovengedeelte op de teekening te zien is. Helaas is het ondergedeelte van dezen gevel in vroeger jaren **met** halfronde gegoten ijzeren fabrieksrainen verbouwd. Gelukkig heeft men de half ellipsvormige bogen van de voormalige kruiskozijnen in wezen gelaten, zoodat een herstelling in oorspronkelijken staat mogelijk blijft. Tot eenige opbeuring stemt in die woestijn van akelige rainen de aanblik van een hoogst eenvoudig poortje van zandsteenblokken met schuine kanten horizontaal afgedekt door een steen waarboven een driehoekig fronton waarin schelp.

Op den steen is in verhoogde letters uitgehouwen:

TOT WEESKENS **BLOOT** HAER **OVDERS** DOOT

ZYT ALGENEGEN:

AELMISTER NOOT, **MAECKT** GEEN **WEERSTOOT**

HET IS GOODS **SEGEN** ~ 1607.

Het is jammer dat toen voor eenige jaren eene herstelling aan de kap van dit gebouw noodig was, dit niet overeenkomstig den bestaanden toestand is geschied. De lage kap met moderne pannen en zinken vlak doen de beteekenis van den **hoogen** trapgevel geheel teloorgaan, al heeft men getracht dezen misstand zoo min mogelijk

storend te maken door 't dak tegen den gevel hooger te doen oploopen. Bij den oorspronkelijken bouw had men op zware lasten voor de zolderingen gerekend. In 1608 werden op den tweeden, derden en vierden zolder {zeker toch niet boven elkander?}, honderd acht en zestig lasten rogge tweemaal per week verschoten.

Op een der slaapzalen zijn schotten voor de onderramen aan de straatzijde gemaakt; daarmede is 't nut bewezen van de luiken voor de ondeerramen der kruiskozijnen. De gevels zouden daardoor tevens nog aardiger doen.

Aan de rechterzijde van de binnenplaats heeft men 't gebouw voor de jongens, de ondergevel evenzoo met ijzeren ramen als aan de overzijde, aansluitende aan 't gebouw niet op de teekening zichtbaar, met 't genoemde jaartal in den gevel.

Aardig zijn hier de in schoon metselwerk uitgevoerde, gevoegde halfcirkelvormige deuropeningen naar de zalen, waarboven bij één een duif in zandsteen is uitgehouwen.

Boven tusschen de slaapzalen heeft men een doorgang, geflankeerd door klassieke pilasters en bekroond door een fries met fronton.

Als men zoo door al die zalen en vertrekken loopt, natuurlijk onregelmatig aan elkaar passende: trapje op trap af, dan is 't opmerkelijk, dat zelfs waar niets verbouwd is, bijna overal lucht en licht in overvloed kunnen toetreden. De dikke muren, de eiken moerbalken met dito binderbalkjes; sleutelstukken of muurstijlen met sleestukken en geprofileerde corbeëls zeggen

u dat deze gebouwen nog menschenlevens 't kunnen uithouden ¹⁾).

Wanneer wij even de geschiedkundige bgzonderheden verder vervolgen, dan vinden wij vermeld dat 't groote huishouden zooveel kost en dat Regenten zich tot de overheid wenden om hulp. De Heeren Staten besloten daarop in 1672 tot herstelling van de verloopen inkomsten van het Weeshuis en van de Aalmoezeniers, dat ze den tachtigsten penning van de verkochte onroerende goederen ten voordeele der weezen en armen mochten heffen.

In 1680 volgde op bovengenoemde vergunning de voordeelige resolutie, waarbij in 't algemeen vrijheid verleend werd om de erfenissen, den weezen en den armen aanbestedorven, te mogen aanvaarden, zonder verder in schulden gehouden te zijn, dan naar het beloop

¹⁾ Volgens Van Mieris hingen in de eetzaal de navolgende dichtregelen :

Die Vader- en Moederloozen zegend,
En door zijn giften haar armoe stut;
Die geeft zijn eigen troost ten nut,
Als God met voorspoed haar bejagent.
Gods Weezenzorg ziet uit den hoogen
Door tweemaal vijf paar schrandere oogen.

In de school stond tot aansporing van de jeugd:

Die op geen anders lessen past
Die stelt zijn' gangen naar den bast.

Beide rijmpjes zijn thans niet meer te vinden in de gebouwen.

der middelen, mits inventaris makende ten overstaan van schepenen.

In 1733 werd daarin eene voordeeler wijziging gebracht over 't erven van goederen van personen in het huis opgevoed, die zonder nakomelingen stierven.

Uit eene opgave omtrent de inkomsten zou moeten blijken of er veel geërfd is, maar zeker is 't, dat men in 't laatste kwart van de achttiende eeuw vrijgoed bij kas was. Het gebouw op de binnenplaats, recht over het poortgebouw, is, wat men tegenwoordig zeggen zou, uit een rijk beurs gebouwd, tegelijk met een nader te noemen groot gebouw aan den Ouden Rijn.

Dat op de binnenplaats heeft een deftigen gevel, in 't midden een groote groene deur met fraai gesneden bovenlicht, waarin, door elkaar geslingerd, de letters W. H. De omlijsting is van zandsteen met pilasters en kroonlijst. Deze travée, geheel van zandsteen, gaat nog twee verdiepingen op tot aan de kroonlijst. Aan elke zijde van de deur heeft men een lichtraam tot verlichting van de ruime vestibule. Op elke verdieping heeft men alzoo drie ramen, die van de eerste verdieping verlichten 't trapportaal van de hoofdtrap recht over de voordeur.

Roven de kroonlijst staat met ingehakte letters:

De eerste Grondsteen
van dit gebouw zijn gelegd door
ADRIAAN WILLEM VAN DER GOES
en JOACHIM SANDRA J.Pz.
op den 19 Mey 1774.

De geheele hoogte van het zandsteen middengedeelte van de eerste en tweede verdieping bestaat uit even dikke lagen, driehoekig ingesneden. Boven 't venster van de tweede verdieping vlak onder de kroonlijst is in reliëf een stijf slingertje opgehangen. 't Geheel een mooi voorbeeld van stijl Lodewijk XVI.

In de vestibule bevindt zich een in omtrek uitgezaagde plank waarop levensgroot geschilderd is een weesmeisje in kleëderdracht van vroeger tijd. In een der vertrekken van den directeur is een eenvoudige hooge schoorsteen, waarboven van stuc in reliëf muziekinstrumenten aan een band ophangen.

In een ander vertrek beneden is ook een hooge schoorsteen van zwart marmer. Het bovengedeelte van hout met snijwerk Lodewijk XVI. Aan elke zijde zijn drie gekoppelde wapenschilden (van man en vrouw) en een dergelijk boven in 't midden opgehangen. In 't midden in een lijst op doek geschilderd een grauwtje, voorstellende een vrouw die uit een vaas kleinoodiën stort; engeltjes spelen met paarlen en kostbaarheden. Vooral bij kunstlicht voldoet dit grauwtje zeer goed; jammer dat het snijwerk er omheen zoo onharmonisch van kleur geleverd is.

De trap opgegaan zijnde, ziet men op 't portaal' boven een mooie gangbank, $\pm$ 1700; tegen de open gesneden rugleuning in 't midden 't Leidsche wapen; daaronder de duif, aan elke zijde daarvan drie wapenschilden.

Door tweemaal dubbele deuren (om niet beluisterd te kunnen worden) komt men in een deftige regentenkamer, stijl Lodewijk XVI. Deze zaal is gerestaureerd. 't Houtwerk stemmig groen geverfd, 't behangsel is rood, de eiken parketvloer is nieuw, 't plafond is zeer eenvoudig. In de vier hoeken elk een kop in profiel, laag reliëf, gedekt met helm tulband, voeren en muts. Recht over de deur zijn drie ramen, evenals al de vertrekken van dit gebouw op den burg uitziende. Boven de deur is van pleister in hoog reliëf een vrouwenfiguur met kindertjes; in de rechterhand houdt ze een vlammend hart; hêr borst is ontbloot, alzoö een voorstelling van de liefde, doch eigenlijk niet de hierbedoelde liefde.

Ter linkerzijde heeft men de hooge schoorsteen van zwart marmer in gebogen vorm, doch met een suikerpotje Lodewijk XVI versierd. De boezem van de schoorsteen of schouw van pleister, is ook versierd met een vrouwenfiguur, die geld uit een beker stort, waarbij drie kindertjes.

Tegenover de schoorsteen is een gebogen, gedeeltelijk ingebouwde, gedeeltelijk voorspringende glazen kast met paneel onderdeuren ter hoogte van de lambrizeering en gebogen glasdeuren voor 't bovengedeelte. Deze kast gevuld met oud glaswerk, zilver, tinnen vaatwerk en oud porcelein, geeft een rijk aanzien aan 't geheel en vertelt ons dat de voormalige regenten, evenals elders, ook hier een goed glas wijn niet versmaadden.

Aan den wand hangen vier schilderijen, een oud

geschilderd portret van een milden gever, en vier regentenstukken; voorts een paar reproducties van prenten of waterverfteekeningen van kinderen die pap eten ; hun eetgereedschap bestaat ten minste enkel uit lepels. Het ameublement bestaat uit een tafel met gebogen pooten, die vanwege de deftigheid tot den grond toe gerokt is, eenige kleinere tafeltjes met gebogen pooten, eenige stoelen met bekleede ruggen, een ijzeren geldkistje en een eenvoudige staande klok. 't Nieuwe Deventer karpetskleurt niet erg mooi bij 't geheel.

In de kamer van de Regentessen hangt een portret en zijn eenige stoelen gelijk aan die van de regentenkamer, verder niets belangrijks. Op de gangen ziet men verscheidene geschilderde wapenschilden op doek of paneel, evenzoo naamlijsten van Regenten en Regentessen.

Het gebouw op den Ouden Rijn, thans aan de firma Brill verhuurd, behoorde vroeger ook tot 't weeshuis. Een zandsteenen poort met pilasters, op de een 't wapenschild van Leiden, op de andere een wapenschild met duif, verleende toegang.

In 't fries:

MDCCLXXIV,

't zelfde jaar alzoo van 't gebouw op de binnenplaats. Boven de kroonlijst een dekkleed of mantel, opgehouden door een weesjongen en weesmeisje, driekwart levensgroot. Op den mantel zijn zes rijkbewerkte wapenschilden uitgehouwen met helmen, helmteekens en banden met

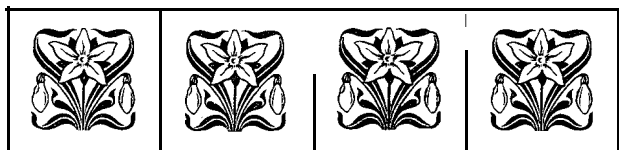
de namen. Op 't voetstuk van de beeldjes staat C. V. R.

Het is een groot gebouw en zeker niet minder solide dan de andere beschreven gebouwen. Gelukkig behoeft 't thans als weeshuis geen dienst meer te doen.

Volgens Mr. S. van Leeuwen, Beschrijving van Leyden, is er een tijd geweest dat 't aantal kinderen over de negenhonderd bedroeg; het is nu gedaald tot 130, toch nog een groot huishouden, zoodat regenten onlangs bij 't gemeentebestuur om subsidie moesten aankloppen.

H. J. JESSE,
Architect.

„De Keet”,
Leiden, Aug. 1907.

Meester ANDRIES.

In de *Noordwyksche Arkadia* door Jacobus vander Valk, Leiden, 1748, waar de dichter zijn gezelschap te Noordwijk aan Zee stil doet staan voor het schoolhuis in „de Buurt”, komt de volgende passage voor:

. De kinders die hier staan,
Hoe glad, hoe vet, hoe welgedaan
Zijn zy! die zorgloos vreugde rapen.
Geen Drachmen, maar een volle bak
Gezonde spyze ‘s daags gegeten,
Maakt haar dus friscb. Hier moet gij weten,
Gaan zy ter school. De roede, en plak
Des Meesters, meesterlyk met oordeel,
Ter tucht gebruikt, spoort haar dus aan
Om braaf in ‘t leren voort te gaan.
Zo zoekt hy steeds der kind’ren voordeel,
Als eertijds Andries, die de kunst,
Natuurelyk hem aangeboren,
Zo wy van de Oude Zeeliën horen,
Voedde in de Jeugd, om eere. en gunst.

Wie was Andries?

„Een schoolmeester, daar de zeelieden, wel eer, veel werk van gemaakt hebben,” zegt de Arkadia-dichter in een noot van zijn werkje.

Bij het inventariseeren van het oud-archief van het gasthuis te Noordwijk aan Zee is den schrijver van dit artikel gebleken dat hij was: Meester Andries vander Valck, van 1672 tot 1708 dorpsschoolmeester te Noordwijk aan Zee, een man met singuliere gaven.

Dirck Adriaensz. Valcoogh gaf in zijn Regel der *Duytsche Schoolmeesters* „achtien deuchden ende punten op, daer een schoolmeester behoort mede verciert te zijn,” meester Andries bezat er nog meer. Hij was niet alleen schoolmeester, voorzanger, koster, uurwerksteller en klokluider, grafmaker en memorieschrijver, maar hij bekleedde daarbij nog het ambt van praktiseerend heelmeester en was op den koop toe nog varkensmester.

Was er in die dagen te Noordwijk geen andere heilkundige hulp te verkrijgen en hield zich niemand anders met varkensmesten bezig? Bekend staat als chirurgijn in Andries' tijd mr. Jan van Loon, die in 1675 gasthuisverpleegden heeft gecureerd, en Pieter Jansz. Puyck van Velsen heeft trouwens meermalen een vet varken tegen p.m. f 20.— aan het gasthuis geleverd, terwijl bakker Simon Bancrasz. van Uijttenuwen, die de bakkerij bewoonde van den tegenwoordigen eigenaar, de heer IJsbrand van Rooijen, een echte mester was, waar geen particulier tegen op kon.

Hieronder volgen verschillende posten van „wtgeeff”, uit de gasthuisrekeningen der natenoemen jaren, waarin Andries’ diverse diensten, ten nutte der lijdende en der gestorven menschheid, voorkomen.

Anno.

1672. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, voor’t maacken vant graff, ende ’tluijen op de begraeffenisse van Grietje Jacobs, item voor verdient meesterloon aea haer been, bij quitantie . . . II Pond, II Schell.
1673. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, voor het cureren van een quetsuere aen de hant van blinde Jan int gasthuys, volgens quitantie . . . XVIII Schell.
1674. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, voor eenige diensten, alsmede voor’t opstellen van een memorie tot dese ende een voorgaende reeckeninge, bij quitantie . . . II Pond.
1675. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck tot Noortwijck op Zee, over verdient meesterloon ten dienste vande innewoonderen int Gasthuys, volgens twee distincte quitantien . . . 1111 Pond, VIII Schell.
1676. Aen Mr. Andries vander Valck, grafmaecker, voort maeoken van graven ende voor’t luyden vande kloek op de begraeffenisse ‘van twee overledene vrouwen, bij quitantie . . . II pond, XII Schell.
1679. Betaelt Mr. Andries vander Valck, coster en graffmaecker, voort schudden en oopenen van een graff, ’tgebruijck vant Cleet, ende voor drie poosen lujens ter begraeffe-

- Anno. nisse van Arije Jacobsz., volgens cedulle en quitantie VIII Pond, XVIII Schell.
1679. Aenden selven vander Valck, voor geleverde medicamenten en verdiende moeijten, in de siecte van Arye Jacobs, ende ten dienste van blinde Jan, volgens cedulle ende quitantie 111 Pond.
1680. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, Coster en Graffmaecker, voor't openen vande Graven, item voor het gebruyck vant rouwcleet ende voor het luyen vande clock, ter begraeffenisse van Floris Dircxsz. en Lijsbeth Dircxs, beijde in het Gasthuys overleden, volgens quit. X Pond, V Schell.
1682. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, over geleverde medicamenten in de siecte, en ten dienste van Geerloff Gillisz., item voor't recht vande kercke wegens desselfs begraeffenisse, ende in restitutie van verschot voor een dootkist, ende voor een halfvat bier aende gebueren geschoncken, volgens specificatie ende quitantie XXI Pond, XIX Schell.
1685. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, over gedane visiten en geleverde medicamenten ten dienste van Crijntje Jacobsdr., bij quitantie VI Pond.
1687. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, over geleverde medicamenten ten dienste ende omme te cureren Anna Claesdr. in't Gasthuys, volgens quitantie , II Pond.

Anno.

1688. Betnelt aen Mr. Andries vander Valck, schoolmeester, over geleverde medicamenten en anders, ten dienste ende ommē te cureren Anna Claes int Gasthuys, bij quitantie II Pond.
1689. Betaelt sen Mr. Andries vander Valck, over coop ende leverantie vande helfte van een vet varcksn ten dienste van't Gasthuys, volgens quitantie VII Pond, X Schell.
- idem. Aen item over geleverde medicamenten ende verdient meesterloon in het cureren van Anna Claes int Gasthuys, bij quit. 11 Pond.
1690. Aen Mr. Andries vander Valck, voort luyjen vande kloek en huer vant rouwcleet opt overlijden en ter begraeffenisse van Wouter Jacobsz. Vinck, bij quitantie III Pond, V Schell.
1693. Aen Mr. Andries vander Valck, voort recht vant leugen vande kloek ter begraeffenisse van Grietgē Cornelis, bij quitantie 1 Pond, VII Schell.
1699. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, voor een viendeel bier met impost, geconsumeert op het doen ende sluyten van de voorgaende Rekeningē, bij alle de noodige presenten, bij quitantie 3 Guld.
1701. Betaelt aen Andries vander Valck, schoolmeester, voort maken vant graff, het luyjen van de kloek, ende huer van't rouwcleet, ter begraeffenisse van Etgē Jans, bij quit. 3 Guld., 2 Stuiv.

Anno.

1702. Betaelt aen Mr. Andries vander Valck, voor het maken
vant graff, het luijen vande kloek ende huer vant
rouwcleet, en anders, ter begraeffenisse van Crijn
Dircx. vander Bel, bij affirmatie 4 Guld., 12 Stuiv.

1707. Aan Mr. Andries vander Valck, voor't openen vande
graven, het luijen van de klock, en huer van't roucleet,
wegens de begraeffenisse van twee oude luijden in't
Gasthuys overleden, bij cedulle en quitantie
10 Guld., 6 Stuiv.

J. KLOOS

Noordwijk-binnen, October 1907.

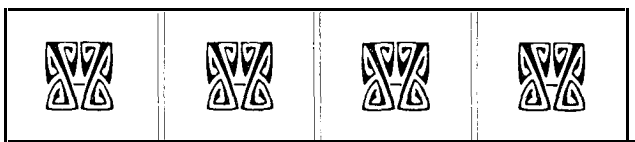
Studentenspookgeschiedenis te Leiden.

Wie in de historie geen vreemdeling is, weet dat lichtzinnige eeden en zelfvervloekingen vaak op 't ijselijkst zijn gestraft. Dit hebben ook enkele Leidsche studenten ondervonden. In den jare 1759 zaten eenigen hunner in een herberg wijn te drinken en kaart te spelen tot diep in den nacht, toen de hospes kwam en hun verzocht heen te gaan. Maar zij weigerden en zwoeren met de vreeselijkste vloeken, dat zij dáár wilden blijven spelen en drinken tot den jongsten dag, En sinds zijn zij daar ook gebleven en moeten doorspelen zonder ophouden. Het vuur in den haard gaat niet uit, maar brandt door en de turven vallen nimmer tot asch; de flesschen wijn blijven altijd vol; het krijt, waarmee de studenten op de lei winst en verlies aantekenen, vermindert niet; zij rooken zonder ophouden en de tabaksdoozen geraken nimmer leeg noch breken de pijpen

stuk. Het wordt morgen en weder avond, maar zonder ophouden of rust moeten de studenten doorspelen en zij staan zelfs niet van hunne stoelen op. Zij spreken onder elkander een taal, die geen mensch kan verstaan, zelfs niet de allergeleerdste Leidsche professoren, die men bij hen op de kamer heeft gebracht, en men gelooft, dat het de taal van den duivel is. Zoo zullen zij zitten tot den jongsten dag.

(Uit „Zinrijk en Schertzend Woordenboek”
op 20 Febr. 1759).

L. K.

Drie schoft „Oranje boven”.

*Eene bijdrage tot de kennis ‘van het openbare verzet tegen
het bestuur van Napoleon, in Leiden en omstreken,
in de maand April van het jaar 1813.*

In de eerste dagen van April van het jaar 1813 verscheen het Keizerlijk Decreet, waarbij gelast werd de oprichting van de Nationale garde, die zoo het heette, bestemd was om de eigendommen, nuttige ambachten en handwerken enz. te beschermen.

De tocht van Napoleon naar Rusland in 1812 was eene totale mislukking geweest; doch hoewel geslagen gevoelde Napoleon zich nog volstrekt niet verslagen en in het voorjaar van het jaar 1813 maakte hij zich dan ook op met een leger van nagenoeg 400.000 man om het geleden echec te herstellen.

Bij het genoemde decreet was bepaald, dat de mannelijke ingezetenen, die de wapens konden dragen, zouden verdeeld worden in drie bannen; de eerste ban zou omvatten de mannen van 20—26 jaar, de tweede die van 26—40 jaar en de derde, die van 40 — 60 jaar. Geen uitzondering zou gemaakt worden, zelfs niet voor hen, die bij de loting, welke in Maart al voor de zesde maal had plaats gehad, een plaatsvervanger hadden gesteld. De opschrijving in de verschillende gemeenten des rijks zou plaats hebben tusschen 19 en 27 April.

Toen het decreet van Napoleon bekend werd gemaakt, was de verslagenheid algemeen.

Het mocht dan heeten, dat vooreerst slechts weinigen zouden worden opgeroepen en dat de nationale garden hoogstens zouden dienen ter handhaving der binnenlandsche rust en tot bescherming der grenzen; daaraan werd geen geloof geslagen. Men had in deze drie jaar leeren lijden, leeren gehoorzamen en leeren zwijgen, doch de beker liep nu over, en hoewel het zeker hoogst onverstandig en niet minder gevaarlijk tevens was om zich te verzetten, werd het nu velen te machtig en kwam het op verscheidene plaatsen tot eene uitbarsting.

In Zaandam, Oud-Beyerland, Vlaardingen, Maassluis, Boskoop, maar vooral in Rijnland en niet het minst in Leiden had er openbaar verzet plaats.

De beweging begon in Oudshoorn; daar kwamen op den avond van den 19^{den} April verscheidene boeren en

andere dorpsbewoners bijeen; ze besloten de opschrijvingen voor de oprichting der nationale garde te verhinderen en zoo ze al gedaan waren om de registers te verscheuren.

In Oudshoorn, Alphen, Aarlanderveen, Boskoop en Woubrugge spande het er op 20 April; men stroomde naar de raadhuisen, verscheurde de opschrijvingslijsten, heesch de Oranjevlag op de torens, luidde de klokken, zong de Oranjeliederen en overal werd het Oranje voor den dag gehaald.

Alleen in Leiderdorp slaagde de Maire, de Heer van Goor den Oosterling, er in om de bevolking in bedwang te houden. De tijding van hetgeen in Oudshoorn en omliggende gemeenten plaats had, verspreidde zich natuurlijk spoedig. De prefect van het Departement „de Monden van de Maas”, waartoe Rijnland behoorde, droeg den Onderprefect, den Heer Gevers, op om zich naar Aiphen te begeven en de boeren met een zacht lijntje tot bedaren te brengen.

De oploop was daar echter van dien aard, dat de Heer Gevers moeite had om ongedeerd terug te keeren; hij werd uit de netelige positie, waarin hij verkeerde, ontzet door een van de hoofdmannen der beweging, een zekeren van der Lee, een graanhandelaar, die de onstuimige menigte wist te beduiden, dat de Heer Gevers een onschadelijk man was, dien men maar rustig naar de stad moest laten gaan, waar hij kon gaan vertellen, wat hij gezien had.

In de stad vernam men in den middag van den 20sten April, wat er buiten aan de hand was.

Al spoedig gaf de Maire, de Heer Heldewier, last om al de poorten te sluiten, toen hij vernam van zijn ambtgenoot uit Leiderdorp, dat een 500-tal landlieden op weg waren naar de stad, hetgeen echter bleek een valsch gerucht te zijn en eerst geschiedde, heel vroeg in den morgen van 21 April.

Wel vertoonde zich des avonds voor de Hoogewoerds-poort de genoemde van der Lee, die vergezeld van een zekeren de Klerk uit Alphen in een rijtuig aankwam en verlangde binnen gelaten te worden. Er hadden op dat oogenblik bij die poort zeker nog geen samenschoolingen plaats, want die twee personen kwamen binnen, werden meteen gearresteerd en onmiddellijk naar het stadhuis gevoerd, waar ze op staanden voet verhoord werden door den keizerlijken procureur, den Heer de Chevannes de la Gérandiere, op wiens bevel ze onder in het stadhuis werden gevangen gezet.

Dat was uitgelekt en nu in den vroegen morgen van 21 April vloog alles uit hoeken, sloppen en stegen dadelijk naar de Hoogewoerds-poort; de wacht, hoewel in dubbelen getale aanwezig kreeg het daar te kwaad; de poorten werden opengebrokeu en nu stroomden de zich daar bevindende huislieden, gewapend met stokken, pieken, hooivorken enz., en onder het zingen van het „Wilhelmus” de stad binnen. Daaraan sloot zich al dadelijk het grauw uit de stad aan, waarmede de buiten-

bevolking in den aanvang gemeene zaak maakte, doch toen het gepeupel den boeren wat al te na kwam en niet tevreden was met brood en drank alleen, maar men hun geld begon af te persen, hadden velen van hen er spoedig genoeg van en gingen ze, joelende en zingende, de Rijnsburger- en Marepoort uit.

De overigen en dus zeker niet het beste gedeelte bleven in de stad, in gezelschap natuurlijk ook van het allerminste deel der burgerij.

De rustige burgers toch, ontsteld door het vreeselijk geweld op straat en voor overlast vreezende, bleven uren achtereen stil in hun woningen.

Het is ontegenzeggelijk waar, dat de menschen in de stad veel, zeer veel ontbering leden. Wanneer we toch lezen in een rapport, in het jaar 1818 uitgebracht door den Heer van Hogendorp, dat er van de 28000 menschen, die toen in de stad woonden, 14000 armen waren en van de overigen 6000, die niets te missen hadden, kunnen we nagaan, wat een armoede en ellende in die dagen moet geleden zijn. En dat die menschen vooral, nu ze eenig licht zagen en te onwetend en te onverstendig waren om niet te begrijpen, dat er op dat oogenblik nog niet de minste zekerheid was van eene betere toekomst, aan het hollen sloegen en hoogst laakbare en schandelijke dingen deden is, hoewel niet te verontschuldigen, toch wel te begrijpen.

Hoevelen er dien morgen, vooral op de Breedestraat aan het tumult deelnamen, wordt niet gemeld.

Van de Hoogewoerdspoort was het volk al joelende en tierende getogen naar het stadhuis.

De hoofdwacht, voor een deel bestaande uit schutters en nationale garden, had zich uit de voeten gemaakt of was ontwapend geworden ; de marechaussees durfden zich haast op straat niet meer vertoonen, daar het volk, nadat er twee burgers verwond waren, vooral op hen verbitterd was. Van de gendarmen, waarvan de meesten de stad hadden verlaten om buiten de rust te herstellen, waren er slechts 8 of volgens een~~e~~ andere lezing maar 2 in de stad gebleven, zoodat de opgewonden menigte vrij spel had.

De maire, de secretaris en de overige he~~er~~en die, toen de drukte begon, dadelijk op het stadhuis aanwezig waren, zagen zich wel genoodzaakt dit te verlaten, toen de bevolking binnendrong en zich al dra aan allerlei buitensporigheden en geweldenaar~~ij~~ij schuldig maakte. Men bevrijdde van der Lee en den anderen gearresteerde, plaatste de Oranjevlag op den toren, trapte de deuren van de verschillende vertrekken in, verscheurde de papieren, die ze machtig konden worden, waaronder er heel wat waren, die met de opschrijvingslijsten niets te maken hadden en waarvan het jammer is, dat die voor goed zijn verloren gegaan.

De muitelingen, nog niet tevreden, forceerden ook de kamer, waar zich de vlaggen, vaandels, speren enz. enz. uit den Spaanschen tijd bevonden; ze rukten er het Oranje af om er zich mede te versieren; kortom er

werd op het stadhuis door het razende gepeupel, waar van velen door den drank nog meer verhit waren geworden, schandelijk huis gehouden.

De Breedestraat lag bezaaid met papieren en bijna allen, die aan het geplunder deelnamen, hadden allerlei wapenen bij zich, die ze òf weggehaald hadden uit de kamer, waar de helmen, harnassen en hellebaarden van vroegeren tijd waren opgeborgen, òf die ze ontvreemd hadden uit den winkel van een zekeren Bernard, wonende op de Breedestraat, hoek Pieterskerkchoorsteeg, die later aan de stedelijke regeering een nota indiende van 2240 francs, voor de door hem geleden schade.

De winkels van de bakkers, grutters en anderen lagen nu aan de beurt en de kroegen werden wel het allerminst gespaard.

De Maire, die op het Rapenburg woonde, had ten zijnen huize bijeen doen komen eenige schutters en garden, doch ook dezen werden de wapenen ontruikt, toen ze er heen gingen of terugkwamen. En nu ongeveer op den middag stroomden velen naar de Witte poort, om het openen daarvan te beletten. Want men had vernomen, dat de soldaten uit den Haag waren gekomen, om zich des noods met geweld den toegang tot de stad te banen.

De prefect, de Heer de Stassart, had order gegeven aan den generaal de Lorcet om zich met een paar honderd jagers naar Leiden te begeven; toen hij aan de Haagsche schouw kwam, deed hij den Maire weten,

dat deze nu maar heel gauw te zorgen had, dat de poort geopend werd, want dat hij anders de kanonnen als sleutels zou gebruiken Van den raad, om zich met zijne soldaten in te schepen en door de Naakte sluis in de stad te komen, kon of wilde hij geen gebruik maken. Ook de Heer Stadnitski, die in die dagen woonde op de buitenplaats, nu door den Heer Cock bewoond, zond nog een bode naar de stad, die de menigte in het Noordeinde den goeden raad moest geven om niet langer tegenstand te bieden, maar rustig naar huis terug te keeren. Edoch, alle pogingen om de dolle, opgewonden menigte de Wittepoort te doen verlaten, leidden tot niets, aan de welgemeende vermaningen en waarschuwingen stoorde men zich niet.

Het was echter meer dan tijd, dat aan het volslagen oproer een einde kwam, want al bestonden de kanonnen van den generaal de Lorcet louter in diens verbeelding, dat wist men in de stad niet en bovendien den Haag lag dicht genoeg bij, om ze spoedig te kunnen ontbieden.

Daarom werd nog eene laatste poging aangewend om grooter onheil, het beschieten van de stad, te voorkomen.

Tusschen 3 en 4 uur 's middags kwamen op het Rapenburg bijeen een 12-tal van de meest geachte en aanzienlijke heeren uit de stad, waarbij zich nog een 20-tal studenten aansloten, waaronder de student Van Heukelom. Ze droegen hun gewone kleeven, waren met geweren gewapend en droegen het Oranjelint op borst en hoed. Onder aanvoering van den Kolonel der

verandering, die tans in de Staatsomstandigheden plaats hebben.

Al waarom wij met gepasten eerbied UL. regenten op 't vriendelijks verzoeken, om uit deze ons banden te mogen verlossen, opdat wij onze vrouwen en kinderen weder als voorheen mogen verzorgen.

Blijve met alle respekt UEd. onderdanige Dienaren

Was geteekend
door drie gevangenen.

In den. volksmond stond de beweging op 21 April al spoedig te boek onder den naam van „drie schoft Oranje boven” daarmede zinspelende op het deel van den dag, dat de Oranjevlag op den toren prijkte, enz. enz.

De Heer B. W. Wttewaall, vroeger te Leiden woonachtig, heeft zich in der tijd veel moeite gegeven om inlichtingen in te winnen omtrent hetgeen in 1813 te Leiden en omstreken heeft plaats gehad.

Hij heeft daarvoor geraadpleegd de bestaande bescheiden en rapporten van den prefect, den maire en andere autoriteiten; ook het werk van Van Kampen: Geschiedenis der Fransche heerschappij, 1820, Deel VI ; en tevens gebruik gemaakt van bijzonderheden, die hem nog door ooggetuigen en tijdgenooten konden verschaft worden.

De vrucht van zijn arbeid is opgenomen in een van de Bijdragen voor „Vaderlandsche Geschiedenis en Oud-

waren en, omdat ze in burgerkleeding aanwezig waren, voor oproerlingen werden gehouden.

Het is duidelijk, dat het nu spoedig werd een „sauve qui peut”; het verzet was in een ommezien gebroken en tegen 6 uur verkeerde de stad weder in volkomen rust.

De soldaten werden twee aan twee bij de burgers ingekwartierd en des avonds werd door de regeering eene vergadering op het stadhuis gehouden, in welke bijeenkomst den Generaal dank werd gebracht voor de door hem betoonde hulp tot herstel van orde en rust.

Den volgenden morgen trok Molitor, uit het kamp van Zeist gekomen, met niet minder dan 2000 man de stad binnen en werden hij en de prefect op het stadhuis verwelkomd. Den burgers in de stad en in de omliggende dorpen, waar het verzet had plaats gehad, werd de last opgelegd van de inkwartiering van al die manschappen ; op den 5^{den} Mei verzocht dan ook de Maire dringend, dat daaraan een einde zou worden gemaakt, nu de rust geheel hersteld was en de opschrijving zonder verdere stoornis was geschied. Hij deed dit verzoek op grond, „dat Leiden eene fabriekstad is, die tegenwoordig alle debouché mist, zoodat de burgers geen bestaan hebben en ontzettende armoede wordt geleden”.

In de genoemde vergadering der regeering werd door den Maire, die daartoe wel een wenk zal hebben ge-

kregen het voorstel gedaan om aan de krijgslieden van Lorcet eene belooning te geven, welk voorstel natuurlijk werd aangenomen. Er werd daarvoor bestemd eene som van *f* 3000 of volgens sommigen een bedrag van *f* 4000.

En aangezien de receveur municipal, de Heer Van Puttkammer, mededeelde, dat de stedelijke kas slechts 12 duiten bevatte, werd er, daar er in die dagen nog geen inkomstenbelasting bestond en dus ook het „Inkomstenboekje” niet kon geraadpleegd worden, eene lijst opge maakt van de leden der regeering, de gegoede ingezetenen en de professoren; de een werd aangeslagen voor *f* 30 en een ander voor *f* 15.

De opgebrachte gelden zijn twee jaar later uit de opbrengst eener quotisatie van de Landmilitie aan de contribuanten teruggegeven.

Het kon echter helaas! niet uitblijven, dat de hoofdschuldigen van het oproer streng werden gestraft.

Reeds op den avond van den 21sten April en op den volgenden dag werden velen uit de stad en uit de omstreken opgespoord en gevangen genomen. Op Zondag 24 April kwam op Gravestein de krijgsraad uit Den Haag bijeen, bestaande uit acht hoogere en lagere officieren, allen Franschen; de procureur, de reeds genoemde Heer de Chevannes, volgens alle berichten een hoogst welwillend man, was mede aanwezig; zijn aansporen tot gematigdheid heeft geen invloed mogen oefenen.

25 personen werden voorgebracht, 2 waren voortvluchtig; van dezen werden 5 ter dood en 15 tot ballingschap of gevangenschap veroordeeld en de overige 7 vrijgesproken.

Vier ondergingen hun straf op Vrijdag 29 April op de Vcstwal, waar ze gefusilleerd werden; de vijfde, de vroeger genoemde van der Lee uit Oudshoorn, van wien de Prefect naar Parijs schrijft, dat men hem op het spoor is, heeft zich verborgen kunnen houden, zoodat men zijn spoor is bijster gebleven. Is er wellicht een prijs op zijn hoofd gesteld, dan heeft gelukkig niemand het Judasloon willen verdienen. Hij is later ontvanger geweest op een dorp in Noord-Brabant. Bij hem hebben studenten van de Leidsche jagercompagnie, aldaar in 1815 in garnizoen zijnde eene schilderij gezien, die het „drie schoft Oranje boven” voorstelde.

De prefect, de reeds genoemde Heer de Stassart, heeft aan den Minister van Binnenlandsche zaken te Parijs een omstandig verslag gedaan van hetgeen in die dagen in Holland en vooral in Leiden was voorgevallen; hij heeft in zijn rapport wel zorg gedragen, dat zijn verdiensten bij die gelegenheid niet in de schaduw worden gesteld. De Maire van Leiderdorp krijgt een pluimpje, die van Alphen en Zevenhuizen verdienen aan den dijk te worden gesteld; ook de H.H. Gevers, Heldewier en de Kommandant van Wapenen, de Heer P. Cunaeus, moeten in genoemd verslag een veer laten.

Voorts kan nog worden vermeld, dat op bevel van

den prefect eene provisioneel0 garde werd ingesteld, waarbij de Heer van Sandich tot Brigade-generaal werd benoemd. De Heer Cunaeus had eervol ontslag gevraagd en verkregen.

Wanneer in het najaar van het jaar 1813 na den slag bij Leipzig de hoop op eene betere toekomst stond verwezenlijkt te worden en op 17 November de omwenteling in den Haag een aanvang neemt, komt het bericht daarvan al spoedig ter kennis van de Leidsche burgerij. Na eene vergeefsche poging op 18 November wist ze toch den volgenden dag gedaan te krijgen, dat gehoor wordt gegeven aan de bede van hen, die op Gravestein gevangen zitten en door wie het volgende adres aan de regeering was gericht:

Van Schravensteyn in Leyden, 18 Nov.br. 1813.

WelEedl. Grootachtbare Heren tans
regerende Leden dezer stad.

Vrede zij UL. toegewenscht.

De omstandigheden waarin wij ons tans bevinden, twijfelen wij niet an, of zijn bij UL. al te wel bekend, dan dat wij dezelve hier breedvoerig in behoeften uit te wijden.

En ofschoon wij ons tans nog agter slot en grendel bevinden, zijn wij evenwel niet onkundig van de

verandering, die tans in de Staatsomstandigheden plaats hebben.

Al waarom wij met gepasten eerbied UL. regenten op 't vriendelijks verzoeken, om uit deze ons banden te mogen verlossen, opdat wij onze vrouwen en kinderen weder als voorheen mogen verzorgen.

Blijve met alle respekt UEd. onderdanige Dienaren

Was geteekend
door drie gevangenen.

In den. volksmond stond de beweging op 21 April al spoedig te boek onder den naam van „drie schoft Oranje boven” daarmede zinspelende op het deel van den dag, dat de Oranjevlag op den toren prijkte, enz. enz.

De Heer B. W. Wttewaall, vroeger te Leiden woonachtig, heeft zich in der tijd veel moeite gegeven om inlichtingen in te winnen omtrent hetgeen in 1813 te Leiden en omstreken heeft plaats gehad.

Hij heeft daarvoor geraadpleegd de bestaande bescheiden en rapporten van den prefect, den maire en andere autoriteiten; ook het werk van Van Kampen: Geschiedenis der Fransche heerschappij, 1820, Deel VI ; en tevens gebruik gemaakt van bijzonderheden, die hem nog door ooggetuigen en tijdgenooten konden verschaft worden.

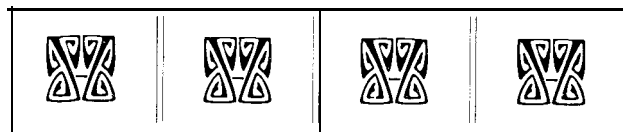
De vrucht van zijn arbeid is opgenomen in een van de Bijdragen voor „Vaderlandsche Geschiedenis en Oud-

heidkunde” verschenen in het jaar 1872. Een overdruk daarvan berust in de Akademische Bibliotheek.

In die bijdrage komen nog een tal van wetenswaardige bijzonderheden voor, die de vermelding wel waard waren geweest, doch dan zou deze schets te uitvoerig zijn geworden.

G. JAPIKSE.

's-Gravenhage, November 1907.

De Vrijheidsboom te Koudekerk.

Anno 1795.

Met behulp der fransche bajonetten had de partij der patriotten over die der prinsjesmannen gezegevierd. Het water, anders onze natuurlijke bondgenoot, was door den al te strengen winter van 1794 op '95 in boeien gesloten en schonk aan Pichegru de schoonste gelegenheid om tot in het hart des lands door te dringen. Over de bevroren stroomen trok het fransche heër naar Utrecht, waar het in de eerste dagen van 1795 zijn zegevierenden intocht hield en van hier uit verspreidde Pichegru zijn manifest aan het Bataafsche Volk, dat onder de schoone leuze van „Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap” in snorkende bewoordingen verhaalde van de ondragelijke tyrannie waaronder ons land te

voren gebukt ging en van het onuitsprekelijk geluk, dat voortaan ieders deel zou zijn.

Als altijd lieten deze dikke woorden niet na den gewenschten indruk op de groote massa te maken. Wie nog niet ten volle overtuigd was dat de patriotten het bij het rechte eind hadden, kon het nu worden ! En er waren er zoovelen die thans partij kozen! Maar hoevelen zullen hun stap later hebben betreurd, hun medewerking hebben vervloekt, toen zij de vruchten der revolutie aanschouwden !

De eerste dagen gingen in een roes voorbij. Alom werden vreugdevuren ontstoken en vrijheidsboomen geplant. In wilden rondedans hosten daar Bataven en Franschen in broederlijke eenheid onder het zingen van de geliefkoosde „Carmagnole” omheen. Elk wilde getuigenis afleggen van zijn oprechte vaderlandsliefde, hetzij door de havelooze en uitgehongerde fransche krijgers aan zijn haard en disch te noodigen, hetzij door in taal, gebaren en mode onze zuidelijke bureu na te apen. Er woedde een epidemische koorts van Gallomanie.

Onder in den zak vindt men de rekening. Toen de eerste pret voorbij was, kwamen de verlossers met een bescheiden verzoek voor den dag. Honderd millioen voor oorlogskosten, afstand van Staats-Vlaanderen en Limburg en het onderhoud van 25000 soldaten. Het was waarlijk niet veel!

Terloops deelen wij hier mede, dat die 25000 man,

telkens wanneer ze er presentabel en welgedaan uitzagen, door anderen werden vervangen. Men berekende dat de Bataafsche Republiek op die wijze ongeveer een kwart millioen fransche soldaten behoorlijk heeft uitgerust.

Zoo'n vrijheidsboom zag er vriendelijk uit.

Een groote mast, stevig in den grond geplant, droeg op zijn met een bol voorzienen top een hoed van reusachtige afmetingen, door den dorpsblikslager met groote voorliefde en kunstvaardigheid uit diens meest gebruikelijke grondstof vervaardigd. Door de bekwame hand des dorpsschilders deftig in het zwart gestoken, troonde dit kunstproduct op zijn hoogen zetel. Jongelingen en jonge dochters, door pure vaderlandsliefde gedreven, hadden zich beijverd den naakten boom zoo fraai mogelijk uit te dossen. In bevallige windingen klommen de slingers van dennegroen omhoog en breede linten met nationale kleuren omstrengelden op hun beurt het groen. Een breede wimpel, rood, òf wit, òf blauw, maar het eerste het meest, zwierde van onder den hoed uit lustig in het rond.

Nu, met zoo'n pronkstuk werd op den 26sten Januari 1795 ook het dorpje Koudekerk versierd. Denkelijk had het zijn plaats op het kerkplein en zeker mogen we aannemen dat bij de plechtige oprichting heerlijke toespraken zijn gehouden, waarvan het „Vrijheid, Gelijkheid

en Broederschap" den grondtoon uitmaakte, doch het aloude en vroeger zoo geliefde „Oranje-Boven" finaal buitengesloten was.

Dat er niettemin in hetzelfde dorpje nog mannen te vinden waren, wier gehechtheid aan het oude vorstenhuis hun in merg en been zat en die slechts de geschikte gelegenheid afwachtten om hun verbittering tegen al deze fraaiigheden den teugel te vieren, kwam eenipen tijd later op het duidelijkst uit.

* *
*

De morgen van den 18^{den} Maart 1796 was nauwelijks aangebroken, toen een arbeider, die naar het veld ging om in de onontbeerlijke levensbehoeften van zijn gezin te voorzien, zijn schreden over het kerkplein richtte.

Als naar gewoonte valt zijn blik onwillekeurig op den dáár geplaatsten vrijheidsboom. Onthutst staat de man stil, want een zonderling schouwspel treft zijn oog. De mast is halverwege gebroken, hoed en bol zijn verdwenen en het anders zoo vriendelijke dennegroen ligt vertrappt aan den voet des booms. De schoonelinten, wier heldere kleuren zulk een vroolijk effect teweeg brachten, zijn door het slijk gesleurd en aan flarden gereten. En aan den overgebleven stomp van den **mast** is een stuk bordpapier bevestigd, waarop in uitgeknipte en opgeplakte letters en woorden de volgende oranjistische ontboezeming staat te lezen:

„Omdat Zij mij hehhen te Vroeg gepland En dat zonder hoofd,
„Zo heBBE Zij dus mijn het eerst mijn Start ¹⁾ ontnomen en
[nu mijn Hoed ontroovt
„en mijn dunkt ik Royk de Pruize koomen
„die zullen mijn gewis verbrande Sonder Schromen
„wand een Huis zonder goed fonde Ment
„Wort ras ter neer gezenkt.
„ *Vievat* Prins
Van
Oranie.”

Met open mond staat onze man dit tooneel aan te
staren ! Wat moet hij doen ?

Hij acht zich verplicht den Secretaris op te kloppen, wiens huis het meest dichtbij staat. Met zijn vuisten begint hij, zenuwachtig als hij is, op deur en ramen te rammelen, tot niet alleen deze, maar ook de naburige bewoners verschrikt ontwaken en komen toeloopen om te zien, wat er gaande is. Weinig woorden zijn er noodig om het gebeurde mee te deelen en de grootste opschudding heerscht weldra in het anders zoo stille dorp.

Terwijl de Secretaris naar het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur snelt, komt burger Willem Kasbergen rapporteeren dat de aan den boom ontbrekende stukken door hem in de dijksloot over zijn woning zijn teruggevonden. Hoed en bol waren dáár in het water ge-

‘) Staart. Eenige dagen te voren was de wimpel van den boom gerukt, zonder dat de daders waren bekend geworden.

worpen, doch misschien als aanwijzing met een touw aan een boom op den Heereweg vastgemaakt.

De Baljuw, door den Secretaris van het gebeurde onderricht, roept de leden der Municipaliteit bijeen, die, na een grondig onderzoek op de plaats zelf, ten raadhuiſe vergaderen om te overleggen wat in al deze dingen behoort te geſchieden.

Van dader of daders is echter geen ſpoor te ontdekken. Een moeilijk geval!

De vergadering gaat uiteen; de trom roffelt door de ſtraat, de ſchutterij van Koudekerk komt ten getale van dertig man in het geweer en de Baljuw verſchijnt aan het venſter van het rechthuiſ, waar hij devolgende publicatie doet aflezen :

„Dewijl tuſſchen den Nagt van den 17^{den} en 18^{den} binnen Koudekerk den hoed en bol van de vrijheidsboom is afgerukt, en aan dien boom. gebonden een laſterlijk en oproerig libel, vervat in uitgesneden gedrukte woorden en letteren, gepiakt op bordpapier, behelzende in zeer lam rijm eene bedreiging met pruiſſiſche troupes, en van onderen Vievat Prins van Oranie, en de Juſtitie daaraan ten hoogſten gelegen is dat deze verregaande boosaardige oproerigheid exemplaar worde geſtraft, belooven Bailliuw en Welgebooren Mannen van Koudekerk een praemie van Honderd Zilveren Ducatons, of driehonderd vijftig Guldens in Specie, aan diegene welke den dader of de daders van het gemelde fait aanwijſt, zoodanig dat dezelve in hegtenis gerake en daarvan

worden overtuigd. Zullende des aanbrengrs naam des-begerende worden gesecreteerd."

In de vergadering was besloten de vorenstaande publicatie tweemaal in de Leidsche Courant te plaatsen, den geschonden boom te vernieuwen en Dinsdag 31 Maart te herplaatsen. Voor de uitvoering daarvan werden de burgers Johannes Maree en Ary van Meurs aangewezen.

In weerwil van de groote belooning en de vlijtigste nasporingen bleef de dader onbekend.

De plechtige oprichting van den nieuwen boom ging echter op den bepaalden tijd door en buitengewoon veel werk had men daarvan gemaakt. Niet alleen was hij „veel mooyer versierd" dan de vorige, maar een gezelschap van tien jonge meisjes, keurig in 't wit gekleed, en met zorg uit Koudekerks dochtrenschaar saamgelezen, voerde in plechtigen optocht den nieuwen hoed naar de plaats zijner bestemming. Elk had een „zinnebeeldig" schild aan den arm en hield den hoed met „nationale linten" vast. Weder was de schutterij onder de wapens; zij haalde de regeering plechtig van het raadhuis af en de wederoprichting nam een aanvang. De Baljuw hield een korte toespraak waarbij hij deed uitkomen dat hij niet van plan was het onderzoek te staken naar den snoodaard, die den boom „verfoeyelijk" had geschonden en daaraan het „boosaartig en oproerig libel, even zot als boosaartig" had vastgehecht en voorts dat hij aan het oprichten zou blijven, al werd de boom ook twintigmaal ter neer geworpen.

Deze krasse bedreiging werd gevolgd door een „verrukkelijk musicq” die de maagdenschaar ten gehoor bracht en die niet naliet de saamgevloede menigte bij het eerste couplet vroolijk en opgewekt, bij het tweede ernstig en bij het derde vers weemoedig te stemmen.

Het sloteffect werd echter teweeggebracht door een veelbelovend patriottisch jongmensch, dat zijn overkropt gemoed in de volgende verzen lucht gaf:

**„Ziet daar den Vrijheidsboom hersteld
Door vuigen moedwil en geweld
Te snood ontlusterd en geschonden
Terwijl de boosheid driest en stout
Aan 't plechtig opgerichte hout
Een schandlijk schotschrift had gebonden.**

**Wien kweld hier d'oproerkraayer mée?
Een schooner boom pronkt weer in stee
De schelm moog in de kosten dragen
Zoo delfd de Nijd haar eigen graf
Rechtvaardigheid schiet toe ter straf
En vind ze in strenge Geeselslagen.**

Jammer dat de punctuatie ons niet geheel en al bewaard is gebleven. We zouden dan dadelijk weten of de tweede regel bij den eersten of bij den derden behoort. Ook lijkt ons de slotsom waartoe de dichter komt een beetje vreemd. Maar voor een goed doel moet men ook niet zoo nauw kijken. Althans zoo dacht het auditorium, dat dankbaar huiswaarts ging.

Waarschijnlijk is voortaan de vrijheidsboom ongemoeid gelaten; het tegendeel is ons ten minste niet gebleken.

W. M. C. REGT.

Alphen a/d. Rijn.

Klokkenopschrift te Nieuwveen.

Ick ben verandert, maer mijn naem behouden
 Salvator hiet ick, van stemme bouden,
 Cornelius Ammerog me fecit 1604.

A.

W. M. C. R.

IN MEMORIAM.
Scholae Noortheyanae.
1820-1907.

Eene oude, eerwaardige instelling, als het huis van opvoeding en onderwijs „Noorthey” heeft eene geschiedenis, niet alleen belangrijk uit een oogpunt van paedagogie of onderwijs in het algemeen, doch ook gezien van het standpunt van den plaatselijken geschiedschrijver, of van den belangstellende in Leidens omgeving, voorheen en thans.

Gaarne had ik den lezer van ons 5de Jaarboekje een uitvoeriger relaas gegeven van deze, in haar soort, eenige stichting, eenmaal zoo beroemd in Nederland. Materiaal voor zulk eene beschrijving is in overvloed aanwezig in het Archief van het „Genootschap Noorthey”, het opperste bestuurscollege. De Heeren hebben het echter beter geoordeeld, dat men het verleden verleden liet en geene lange lijk- of lofrede op deze doode hield, en hebben mij de inzage van de onder dit college berustende stukken niet kunnen toestaan.

Waar ik echter van den Secretaris van het genoot.

schap bericht ontving, dat er geen bezwaar bestond tegen een enkel woord van herinnering aan „Noorthey” in ons Jaarboekje, geef ik U in korte trekken het be-

De gedenkpenning met portret van de Raadt,
hem aangeboden bij het 25-jarig
bestaan van Noorthey.

langrijkste, van wat er in dit bijna 90-jarig tijdsverloop aldaar plaatsgreep.

De Raadt's stichting dagteekent van 24 Juni 1820. Hij had het aangedurfd iets nieuws op onderwijsgebied in het herlevend Nederland in te voeren, gesteund door de zedelijke hulp van de eersten in den lande, in staat en gewest. Hij was nog maar 25 jaar oud en sedert een

jaar te Halle gepromoveerd tot doctor in de klassieke letteren op eene dissertatie over opvoeding.

Het jaar na zijne promotie had hij geheel gewijd aan het bezoeken van buitenlandsche inrichtingen van onderwijs en daartoe vooral Duitschland en Zwitserland bereisd, gewapend met de beste aanbevelingen van zijn leermeester en vriend, Prof. Niemeyer van Halle.

Met kracht en toewijding aanvaardde hij de taak zijner keuze en zag reeds spoedig zijn streven beloond in het vertrouwen hem door vele Rotterdammers geschonken, die, den vader en diens school kennende, den zoon hunne kinderen toevertrouwden. Doch na een 6 tal jaren waren er velen uit andere steden, vooral uit Den Haag en Amsterdam, tot wien de toen nieuwe, vrije en origineele denkbelden van het hoofd van Noorthey ook waren doorgedrongen en wel voornamelijk door het slagen van zijne eerste leerlingen, zoowel aan de Universiteit, als in den handel. Zij bewezen daarmede, **dat** Noorthey geen ouderwetsch kostschool was, waarvan de jeugdige directeur zich allerlei hooge idealen voorspiegde, die toch niet bereikbaar waren. En de jonge stichting kwam tot bloei en kreeg grooten naam, niet alleen, als huis van onderwijs, maar voornamelijk, als huis van opvoeding, waar de goede manieren door de leerlingen van huis medegebracht niet werden verwaarloosd, integendeel als een der allereerste belangen werden beschouwd.

Dat was hetgeen de Raedt gewenscht had en wat

hij nu verwezenlijkt zag op het deftige oude buiten goed onder Veur, waaraan het Rotterdamsch regeerings-geslacht Noorthey zijn naam geschonken had. Het werd, voor het verkeer van dien tijd ten minste, vrij gemakkelijk bereikt vanuit Den Haag langs den toen nog niet bestraten weg, of met de trekschuit in den Vliet, die sedert 1820 vaak heeft moeten ophouden bij het laantje, dat een verlengde vormde van de statige oprij met de oude hooge iepen door de Zuidwesterstormen gekromd. Maar te veel leerlingen kwamen zich reeds aanmelden en de Raadt, die zich geene inspanning ontzag, moest de gevolgen van overwerk bekoopen met eene zware zenuwziekte, die hem (gelukkig niet al te lang) noopte, zich van allen arbeid te onthouden. Die dagen van zijn gedwongen rust hebben hem de overtuiging geschonken, dat hij het niet moest zoeken in een groot aantal leerlingen, maar zich bij voorkeur aan een beperkt aantal moest wijden en dat dan in den ruimsten zin. En toen zijne leerlingen in 1832 slechts 17 in getal waren, tegen het dertigtal van 1527 en volgende jaren, kon hij met recht zeggen, dat de kern van Noorthey er was, die door eenige leerlingen telken jare te verliezen bij de beëindiging hunner voorbereiding tot eene positie in de maatschappij, zich vanzelf zou aanvullen met jongeren, begeerig en gewillig zich aan te sluiten bij hen, die waren overgebleven, en die er op hun beurt een eer in stelden met hunnen leermeester mede te werken aan de opvoeding in den vriendenkring van

hen, die geroepen waren later de tradities van Noorthey hoog te houden. Die samenwerking en goede verstandhouding tusschen de leerlingen van Noorthey en hun hoofd en zijne medehelpers is tot het laatste toe, onder alle wisselingen, de kracht van dit instituut gebleven.

Gewoonlijk bleven de jongelieden 4 à 5 jaren op Noorthey, een enkele heeft er zelfs 9 en 10 jaar doorgebracht. Bij hunne komst op Noorthey waren zij meestal 10—12 jaar oud. Ook financieel was Noorthey een succes, zoodat de Raedt zijne schulden, bij de oprichting gemaakt, kon afdoen en langzamerhand het gebouw kon verbeteren en het meer doen beantwoorden aan de eischen der bewoners. Ook het onderwijzend personeel was uitgebreid en versterkt met meerdere buitenlandsche jonge krachten. De Engelsche leeraar A. Elwes, die over zijn verblijf op Noorthey een aardig boek „School life in Holland” samenstelde, is wel de beste gids, die men zich denken kan, als men meer weten wil van den grooten bloeitijd van dit huis.

In 1849 vond de Raadt dat de tijd gekomen was afdoende maatregelen te nemen om de toekomst van zijne stichting te verzekeren. Zijne gezondheid liet nogal veel te wenschen over en deed hem gevoelen, dat medewerking in de bestuurstaak door jeugdiger krachten hoognoodig was. Volgens zijn eigen woorden, was het vooral de dood van zijn elfjarigen leerling, David Willink,

die hem deed inzien, dat zijne veerkracht niet meer de oude was.

Hij vond de hulp, die hij zocht in den persoon van den Heer J. H. Kramers, reeds eenige jaren aan Noorthey verbonden, en die geheel met den stichter accoord ging, wat betreft den koers, die door het hoofd van Noorthey moest gehouden worden. Hijzelf vestigde zich toen met zijne vrouw, die al die jaren eene ware moeder was geweest voor de haar toevertrouwde kinderen, op Klein Stadwijk bij Voorschoten. Doch bijkans iedere dag zag de Raadt in het huis, waaraan hij zoozeer gehecht was, om als ijverig medebestuurder zijn opvolger van raad te dienen, hem te helpen in de administratie en briefwisseling en een wakend oog te houden over de vorderingen van hen, die hij nog steeds als „zijne” leerlingen beschouwde.

Daar zijn huwelijk kinderloos was gebleven, had hij gezocht naar een bestaand lichaam dat het oppertoezicht over zijne stichting zou houden na zijn dood. Doch hij vond geen enkel college, waaraan hij met een geheel gerust hart, de hem zoo dierbare belangen kon toevertrouwen; hij kwam toen op het denkbeeld uit zijne oudleerlingen een aantal te vragen, om deze taak op zich te willen nemen. Tot dit besluit had niet het minst bijgedragen de eerste groote reünie, die hij in Juni 1845 ter viering van het 25-jarig bestaan gehouden had. Daar was hem duidelijk gebleken, dat de oudleerlingen tot hem opzagen als hun grooten weldoener, aan wien zij

in niet geringe mate hun welslagen in de maatschappij te danken hadden. Beter dragers van zijn idealen zouden wel niet te vinden zijn, en zoo werd dan op 1 April 1851 het Genootschap Noorthey gesticht. 6 Juni 1851 werden de statuten bij K. B. goedgekeurd. Volgens de Raadt's eigen voorschrift is het de taak van het Genootschap na zijn dood en bij leven van den Heer Kramers voor de administratie van de door hem na te laten goederen zorg te dragen en tevens voor de belangen van de stichting in het algemeen. Na ontstentenis van den Heer Kramers moet het Genootschap een geschikten en bevoegden chef benoemen in diens plaats. Die chef had een vast salaris, onafhankelijk van het getal der leerlingen, en zoo is het gebleven tot 1907 toe. Een dergelijk directeurschap van een kostschool was, geloof ik, een unicum in ons land. Het was eene bepaling geheel in den geest van de Raadt.

Nu hij meer vrijen tijd had gekregen, trachtte hij in Leiden een huis te stichten als overgang voor oud-Noorthey-leerlingen naar de Universiteit. Die pogingen zijn evenwel mislukt, en de teleurstelling heeft zijn dood verhaast. Eén lichtpunt echter, in de jaren op klein Stadwijk doorgebracht, heeft hem de grootste vreugde en voldoening gegeven. Dat was het driejarig verblijf van den Kroonprins (1851-1854) op Noorthey. Ofschoon men van meerdere en invloedrijke zijden pressie had willen uitoefenen op den Koning, om zijn eenmaal genomen besluit ongedaan te maken, heeft

het groote vertrouwen dat Z. M. in de Raadt stelde, het gewonnen ; en de Prins kwam, vergezeld van zijn gouverneur Jhr. de Casembroot. De Prins heeft er vele vrienden gemaakt en heeft steeds met genoegen kunnen terugdenken aan die jaren, toen hij volgens uitdrukkelijk verlangen van zijn vader geheel als gelijke beschouwd en behandeld werd door zijne medeleerlingen. Een der leeraren, Dr. Horch, heeft Z. K. H. na zijn vertrek, naar Leiden vergezeld. Koning Willem schonk als blijk zijner groote tevredenheid over het onderwijs en de goede opvoeding zijnen zoon gegeven aan de Raadt het ridderkruis van den Ned. Leeuw en aan de leerlingen 's Prinsen portret door Pieneman geschilderd, als eene herinnering aan hun studiemakker. Dit goed en sprekend gelijkend stuk heeft steeds de eetzaal op Noorthey versierd. Merkwaardig waren de wijze woorden van raad den jongen vorst op zijn levensweg medegegeven door zijnen leermeester, want dat mocht hij zich met recht noemen. De lessen in de vaderlanduche geschiedenis toch aan den Prins en zijne klasgenooten gegeven, zijn de laatste geweest in de Raadt's welbesteed leven.

Kort na 's Prinsen vertrek door eene beroerte getroffen en half verlamd, bleef hij nog eenige jaren sukelen, totdat het hem welkom einde kwam op Goeden Vrijdag 1862. Tot zijn laatsten dag bleef zijne belangstelling warm voor „zijn huis” en de lotgevallen van hen, die hij er als kinderen gekend had. Velen hunner

hebben zijn overschot vergezeld op den weg naar Voor-
schoten's kerkhof, waar hij rust onder een eenvoudige
zerk met het opschrift:

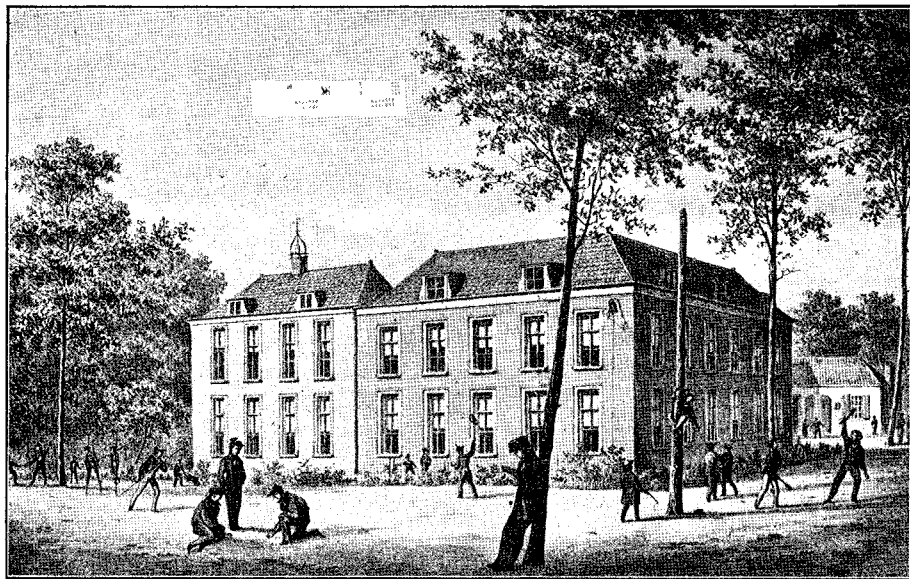
PETRUS DE RAADT,
Stichter van Noorthey.

Vergun mij deze enkele regels hier over te schrijven,
die in 'smans eigen woorden zoo'n juisten kijk geven
op zijn leven:

„Ik dank God, dat ik onafgebroken een en hetzelfde
doel voor oogen heb mogen houden; dat geene lotver-
wisselingen mij getroffen hebben, die er mij van hadden
moeten verwijderen; dat geene prikkeling naar hooger
staat, geen verlangen naar eer en roem mijne inge-
nomenheid met den vroeg ingetreden werkkring heeft
verminderd; dat integendeel al wat ik ooit wenschte,
dacht of deed, steeds met dezen nauw samenhang, zoo-
dat ik mij geen dag herinner, dien ik niet getracht
heb, dienstbaar te maken aan het doel, hetwelk ik mij
reeds in mijne jeugd voor het leven gekozen heb.”

De heer Kramers heeft volijverig de taak van de
Raadt overgenomen, aan Noorthey zijne beste krachten
gewijd. Doch kort na 1870 verminderde het aantal leer-
lingen. Mag dit verschijnsel voor een deel geweten
worden aan de oprichting der Hoogere Burgerscholen
en de uitbreiding der Gymnasia, toch kan het niet

ontkend worden, dat er een andere geest op Noorthey was gekomen, tegelijk met meer vrijheid aan de leerlingen gegund. Mochten onder de Raadt de jongens niet zonder geleide in het uitgestrekte bosch gaan, behalve dan de alleroudsten, thans kon men de leerlingen over de geheele buitenplaats verspreid vinden, hetgeen op den duur allerlei echt kostschool-kwaad ten gevolge had. Daarbij heerschte er voor de jongeren een soort van groëntijd, waarin aan de oudste jaren ook wel wat te veel oogluikend werd toegestaan. Het einde was dan ook eene gebeurtenis, die Noorthey binnen enkele dagen bijkans alle leerlingen deed verliezen. In 1882 toch, was een hunner, de vele plagerijen waaraan hij bloot stond moede, tot het wanhopig besluit gekomen den dood te zoeken. Zijn lijk werd een morgen op de spoorbaan gevonden. Binnenkort was Noorthey dan ook gesloten, de Heer Kramers vertrok naar Rotterdam en eerst 5 jaar daarna, in 1888, stelde het Genootschap Dr. Raabe uit Utrecht aan het hoofd van een nieuw Noorthey; nieuw ook, wat de plaats betreft. Het oude huis beantwoordde niet meer aan het doel en werd afgebroken, met behoud van een gedeelte als boerderij. Een nieuw Noorthey begon in het groote heerenhuis „Groot Stadwijk” tegenover de plaats, waar de Raadt zijne laatste jaren doorbracht. Het gebouw had reeds vroeger tweemaal tot dameskostschool gediend; voor dien was het eene bezitting van het Leidsche regeeringsgeslacht van Alphen. Het huis bood van een nieuwen aanbouw voor-

Oud-Noorthey ten tijde van de Raadt.

zien, genoeg ruimte voor de niet talrijke leerlingen, die gebruik maakten van de herleving van het beroemde instituut. Vijf jaar heeft Dr. Raabe er gewerkt; dikwijls heb ik van oud-leerlingen en oud-leeraren vernomen, dat hoe begaafd ook, hij niet de rechte man was om eene dergelijke moeilijke taak van reorganisatie op zich te nemen. En de oude geest van Noorthey was er niet teruggekeerd.

Zoo was het, toen Dr. Lely in 1893 aangezocht werd Dr. Raabe's plaats in te nemen. Met hooge idealen en grooten ijver, zooals de Raadt, aanvatte hij zijn directeurschap, onder de spreuk: Fides obligat fidem. Hij gaf zijn vertrouwen volkomen aan zijne leerlingen, doch eischte zijnerzijds hetzelfde van hen. Die groote vrijheid, de korte lesuren, door groote tusschenruimten van ontspanning gescheiden, trokken een ieder aan. De verschillende soorten van sport, die toentertijd populair werden in ons vaderland, werden er ruimschoots beoefend. Daarvoor was tijd, plaats en geld beschikbaar. En binnen een jaar tijds waren 27 jongelieden op Noorthey en profiteerden van al de voorrechten, die men hier vond. Wat het onderwijs betreft, ook dit was uitstekend geregeld. Jongere interne leeraren uit het buitenland stonden aan het hoofd der slaapzalen, en kweekten in hun dagelijkschen omgang met de leerlingen de kennis der talen aan, terwijl bekende leeraren uit Leiden en 's-Hage, overdag en 's avonds hunne lessen kwamen geven. Ten slotte waren er nog

in Voorschoten eenige leeraren gevestigd, die bijkans den geheelen dag op Noorthey doorbrachten. Had een der leerlingen moeite met een of ander vak, privaatessen brachten hem bij, op de vereischte hoogte, reeds in andere vakken bereikt. Menig lesuur werd ook door Dr. Lely zelf gegeven. En toen langzamerhand ook de weinige leerlingen, die het directeurschap van Dr. Raabe hadden medegemaakt, vertrokken waren, kon Dr. Lely met trots wijzen op hetgeen hij bereikt had in 3 jaren tijds. De beste tradities van het oude Noorthey waren opgenomen in het geheele wezen van het verjongde instituut, dat niet onder behoefde te doen voor de eerste gymnasia. Zelf getuige van die jaren van voor. spoed en geluk toen weder voor Noorthey aangebroken, van den gezelligen, aangenamen omgang van al mijne tijdgenooten onderling en met onze leeraren, is mijne bewondering voor hem, die dit alles, ondanks groote moeilijkheden tot stand wist te brengen, steeds gestegen. Dr. Lely heeft zich op uitnemende wijze gekweten van de uiterst moeilijke taak, hem toevertrouwd.

Het kon echter niet anders, of de wijze waarop hij zijne school had ingericht, moest hooge eischen stellen op financieel gebied. Toen er jaren kwamen, waarin het aantal der nieuwe leerlingen slechts zeer enkelen bedroeg, werd reeds van meerdere zijden twijfel geopperd, of Noorthey bij zoo geringe inkomsten zou kunnen blijven bestaan. Het uiterste is beproefd, doch het heeft niet mogen baten. En wellicht is eene school als Noorthey

met hare oude tradities en hare leerlingen, bijna uitsluitend uit de eerste families van Nederland, niet meer van onzen tijd, die alles nivelleert. Een voorname school is Noorthey steeds geweest. Als men de naamlijst van bijna 450 leerlingen naziet, dan vindt men dat, op eene enkele uitzondering na, telgen van alle aanzienlijke protestantsche Nederlandsche geslachten hunnen „jongens-tijd” er hebben doorgebracht, en onder hen zeer, zeer velen, die hun land in welken werkkring dan ook, hebben gediend met eere, of zulks nog heden ten dage doen.

Van sommige families zijn er meerdere, die hun eerste opleiding op Noorthey genoten, b.v. de van Knobelsdorff's (vader, twee zoons, 1 kleinzoon), de van Loon's, de Cankrien's, de van Tetsen, enz. enz.

In Juni 1907 werd het algemeen in den lande bekend, dat de deuren van Noorthey na de zomervacantie niet meer zouden geopend worden. *Nooit* meer, zoude ik niet durven zeggen, want het is niet bekend, of het Genootschap nog een fonds heeft, dat die heropening zoude mogelijk maken. De bibliotheek van Noorthey wordt in elk geval eerstdaags publiek verkocht; de kans lijkt mij dus vooreerst niet groot. In het laatste voorjaar is Oud-Noorthey verkocht en het hooge geboomte is in de laatste maanden gekapt, en als een oud-leerling in het voorbijsporen van of naar Den Haag vanuit de coupé het oog richt naar de plaats, waaraan zooveel dierbare herinneringen voor hem verbonden zijn,

zal niets het hem welbekende terrein onderscheiden van de wijde omringende vlakte. En ook het nieuwe Noorthey, Groot en Klein Stadwijk 'is verkocht en het groote leege huis ligt zoo somber achter het dichte hout; het staat er nog, maar wie weet hoe spoedig ook daar alles met den grond gelijk gemaakt zal zijn. Al weder een schaduwrijk plekje minder in Leiden's omgeving, die op dit gebied reeds zooveel heeft verloren.

Maar oud-leerlingen van Noorthey zullen toch nooit' in Voorschoten kunnen komen, of hunne gedachten zullen uitgaan naar de plaats, waar zij gelukkige jaren beleefden, en vriendschap sloten, die blijft bestaan, al behooren nu ook tot het verleden die gezellige reünies, waarop tijdgenooten uit het geheele land samengestroomd, elkander tweemaal 's jaars konden wederzien, dank zij Dr. Lely's gastvrijheid.

Moge het niet te laat zijn, als men wellicht nog eens in Nederland tot de overtuiging komt, dat het eene fout was, en een niet geringe, een instituut als Noorthey die noodige belangstelling te onthouden, waarop het met recht aanspraak had, niet door zijn ouderdom alleen, maar vooral als kweekschool van zoovelen, wier leven met Nederland's geschiedenis van na 1850 nauw verbonden is en die nog veel nut had kunnen stichten, ook in de toekomst.

BIJLEVELD.

Voorschoten, November 1907.

Een cholerisch geneesheer in de XVIIe eeuw.

Huijden XVI^{en} Julij XVI° vierentseventich c o m p a -
reerden voor mij Jacob van der Stoffe not. publ. tot
Legden residerende, ende voor de nabeschreven getuijgen,
de Edele Daniel Pauw ende Philippus de Wannemaecker,
beijde doctoren medicinae, mitsgaders Monsr. Otto van
der Waije, student in de Universiteijt alhier, alle van
competenten ouderdom, wonende binnen deser stede,
mij notaris wel bekend, ende hebben sij comparanten ten
versoucke ende instantie van de Edele heer Mr. Theodorus
Gooi, hooftofficier deser stede getuijcht ende verclaert
sulx sij doen bij desen waragtich te wesen, hoe dat sij
deposanten niet alleen eens, maer selfs ontallicke reijzen
ende op diversche tijden uijten mont van Dr.. . . Marck-
graef ¹⁾ hebben gehoort, dat de heeren Staten van Hol-
lant in 't gemeen, ende de gesamentlicke heeren van

¹⁾ Waarschijnlijk Dr. Christiaan Marckgraeff die 3 Juni
1652 als student in de medicijnen aan de Leidsche Hooge-
school werd ingeschreven.

dese jegenwoordige stadt in 't bijsonder, waren schelmen, dieven, lant-ende prince verraders; seggende verders dat hij tot fundament vandien niet eer soude geloven datter een Godt was, voor ende aleer hij hadde gesien, dat deselve schelmen, dieven, lant ende prince verraders; (sijn Hoogheijt wederom triumphantelic thuys gecomen sijnde) alle de cop voor de voeten geleijt, ofte aen der galge gehangen waren, wenschende oock met een opgesteecken vuyfst, **dat** hij selfs sijn handen in haer bloet mogte waschen; betuigende wijders opentlic het motijf van dit sijn seggen ter dier oorsake ende op dat presuppoost te wesen, omdat de heeren van Leijden hem noyt goet regt hadden gedaen; waeromme hij eenige van deselve noch armen ende beenen soude aen stucken slaen, ja met een pistool doorschieten ofte met een „stuckaet” doorsteken, al soude hij selfs op een schavot moeten sterven, ende dagen haer dan voor een ander regterstoel. Dat mede sij al het gelt wechgestoken ende gestolen hadden ende dat sij nu vreesden, dat (sijn Hoogheijt comende) hij haer rekenschap daervan soude afvorderen, verclarende sij deposanten dat alle 't geene voorss. staet niet alleen bij de voorss. Dr. . . Marckgraef is geseijt voor de generale amnestie, maer selfs oock ontallicke reijssen na deselve amnestie, ja selfs noch binnen weijnich maenden en weecken herwaerts. Wijders niet getuigende, praosenteeren sij desen tot allen tijden naerder te bevestigen. Consenterende hiervan attestatie in forma gelèvert te werden . .

Aldus gedaen ende verleden binnen Leijden praesent
d'ondergeschreven getuijgen :

(get. :) DANIEL D E PAU.

QUIRING RAVEN.

PHILIPPUS DE WANNEMAECKER.

NICOLAAS VAN GAASBEECK.

OTTO VAN DER WAEYEN.

Protocol van Notaris J. VAN DER STOFFE.

Huijden den eersten Augustij XVI^c vierent' seventich
compareerden voor mij Jacob van der Stoffe, notaris
publicq tot Leijden residerende ende voor de nabeschreven
getuijgen, de heeren Adrianus Oudshoorn, Fredricus
Decker, ende Wilhelmus Groenevelt alle drie doctoren
medicinae ende van competenten ouderdom, wonende
binnen deser stede, mij notaris welbekent; ende ver-
claerden sij comparanten ter requisitie ende ernstich
versoucke van de heer Mar. Theodorus Gool, hooft-
offichier deser stede waer ende waragtich te wesen,
hoe dat sij deposanten gesamentlic hebben gewoont bij
den persoon van doctor Marckgraef, tijde hij wonagtich
was op 't Rapenburch, op den houck van de Groene
Hasegracht in de huijsinge van za: Willem Wijmot, ende
sulx aen denselven Marckgraef seer goede ende familiere
kennisse sijn hebbende; verclaerden noch sij deposanten,
hoe dat sij gedurende de inwoninghe ende conversatie
bij de voorss. Marckgraeff dikwils hebben bemerckt ende
uijt desselfs mont gehoord, dat hij Marckgraeff veel
lasteren ende scheltwoorden ten laste van verscheijde

luijden, oock van de Professoren in de Accademie alhier ende speeialic ten laste van wijlen de Heer Professor Sylvius quam uuttospreken : Verclaerden wijders sij twee eerste deposanten hoe dat sij met de voornoemde Marckgraef benefkens noch seeckere twee doctoren, bij hem mede inwonende, genaemt Cats ende Van der Sluijs, bij malkanderen op de plaets omtrent de pomp in 't voorss. huijs sijn geweest, ten tijde als de Engelsche vloot met die van de Hollandsche vloot slaechs was, 't welc was op seeckere Saturdagh in de maent Junij van den jare XVI^c vijfentsestieh — ¹⁾ als wanneer sij deposanten gedurende het gevecht hoorden het gedreun van de glasen, veroorsaecht door het schieten ofte springen van de schepen, waer uijt bij sommige geoordeelt wierde 't selve een quaedt teijcken te wesen, in alle schijn of de Hollandsche vloot na onse kust in het deijnsen was, daerop hij Marckgraef aen haer twee eerste deposanten, als mede aen de gemelte twee doctoren antwoorden, dat Godt de Heere ons niet en cunde helpen, waerop hij dr. Deckers hem Marckgraef vragde off Godt dan niet Almagtich en was, daerop Narckgraef wederom antwoordende seijde, dat Godt de Heere niet Almagtich en was, ter oorsaecke hij niet en cunde liegen, over welck prophane ende goddeloose discoursen sij

¹⁾ 13 Juni 1665, Tweede Engelsche oorlog. Zeestrijd tusschen den Hertog van York en Van Wassenaer Obdam, waarbij deze laatste o. a. met zijn schip in de lucht vloog

deposanten seer ontstelt sijnde, hij tweede deposant hem Marckgraef te gemoet voerde, dat hij verwondert was, dat Godt de Heere de aerde niet en opende en hem levendich dede versincken, alles met die of diergelijke woorden in substantie meer: verclaerde eijntelic de meergenoemde Fredericus Decker, dat hij specialic ter oorsaecke van de voorgeroerde Godtslasterlicke moorden op dienselren avont noch sijn camer aen Marckgraef opseij ende des Maendags daeraen van hem afginck wonen ende verhuysen. Wijders niet getuijgende praesenteerden sij desen elc in de sijnen naerder te bevestigen. Consenterende hiervan attestatie in forma geleverd te werden. Aldus gedaen ten stede binnen Leijden praesent de onderges. getuijgen.

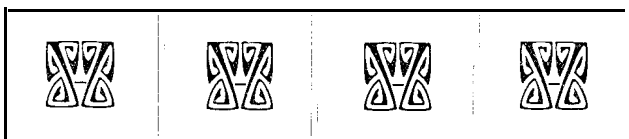
(get. :) ADRIANUS **OGSTHOORN.**
 WILHELMUS GROENVELT.
 FREDERICUS DECKERS.
 PIETER VERBOS.

× Dit is 't merck van
 GILLES SPINA.

't welc ik affimere:
 J. v. STOFFE,
 nots. publ.

Protocol van Notaris J. v. D. STOFFE.

Medegedeeld door TH. MORREN.

Te pronk stellen van cessionanten.

Volgens privilege van hertog Philips den Schoone van 30 Juli 1501 was de cessionant, (dat is hij, die brieven van cessie had verkregen, waarbij hem was toegestaan om zich door afstand van zijn boedel van zijn schulden te bevrijden), gehouden om „korts na de interinatie van de voorschreeve brieven van cessie te komen in de stad Leyden, ende voor ‘t Stadhuys aldaer te staan, in zijn onderste kleed, drie dagen achter een volgende, op een plaetse hoogh sijnde drie of vier trappen, elcken dagh een uyre, te weeten van half twaelfen tot half een uyren op de middagh.”

Lang bleef deze te pronk stelling in gebruik om hen af te schrikken, die te vlug de voordeelen van de cessie wilden inroepen, en toen in 1671 vrijstelling hiervan werd verzocht, werd die eerst verleend „na voorgaende

ernstige speculatie, of oock eenich voordeel of nutticheid — voor den jegenwoordigen tijd in het practiseren van het voorschreve privilege — soude resideeren” en nadat men hierover advies had gevraagd van de Rotterdamse procureurs, omdat ook aldaar deze bepaling voor de cessionanten had gegolden.

In Rotterdam werd echter reeds lang de cessionant niet meer aldus „getracteerd” en „nae rijpe deliberatie” besloot men dan ook eindelijk in Leiden om den cessionant vrij te stellen „van de voorschreve infamie”, waaraan het kleine trapje aan het Stadhuis nog de herinnering bewaart.

’) Zie uitvoeriger v. Mieris Handv. v. Leyden bl. 197 en 198.

AMICITIA.

Reeds vóór het midden van de 17de eeuw kenden onze aan gezelligen omgang gehechte vaderen „collegies”, waar mannen uit den gegoeden, uit den deftigen burgerstand geregeld bij elkander kwamen. Zij deden dit toen bij voorkeur in de meestal door vrouwen gehouden en bediende gezellige „tabagien” of tabakshuizen, waar het in de 16de eeuw uit Engeland overgebrachte „toeback drincken” of „suygen” — zooals men toen zeide — kon geschieden onder gezelligen kout; zoo was men van ouds gewoon geweest in de herbergen „om een soopje” bijeen te komen of in de boek- en barbierswinkels van gedachten te wisselen over de dingen van den dag. Toen in de tweede helft der 17de eeuw de koffiehuisen, wederom van Engeland uit, hier te lande ingang vonden, richtte men ook hier in die huizen „collegiekamers” in, waar besloten gezelschappen bijeenkwamen om te praten over staatkunde en literatuur van den dag, te spelen met kaart of dobbelsteen, te schaken of

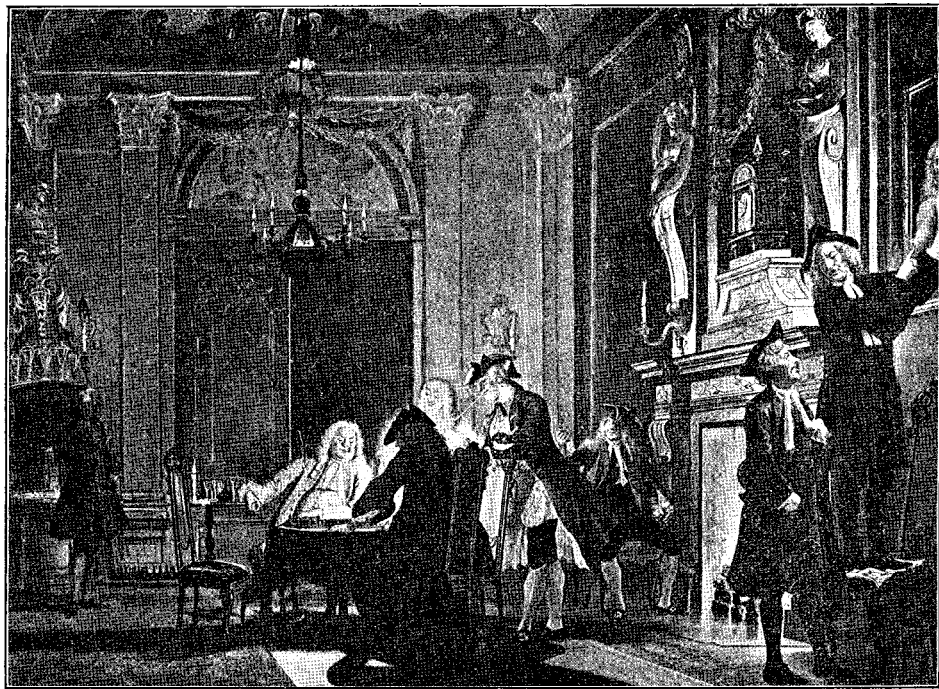
andere meer of minder onschuldige spelen van dien aard te beoefenen. In zulke onderwetsche „collegiekamers” lagen meestal de nog schaarsche nieuwsbladen en pamfletten, die stof tot het gesprek konden leveren, ter lezing; maar men mag wel onderstellen, dat ook de doodgewone gebeurtenissen van het stadsleven bij de meeste onzer vaderlandsche „collegianten” over de tong gingen, meer nog dan de merkwaardige gebeurtenissen op staatkundig, laat staan letterkundig gebied, die in een enkel haagsch, amsterdamsch, utrechtsch koffiehuis naar uitheemsche mode met ernst werden behandeld. Bij Van Effen in zijn „Hollandsche Spectator” en in andere geschriften van dien aard vindt men evenals bij onze blgspeldichters uit dien tijd herhaaldelijk toespelingen op die bijeenkomsten, waar tong en gehemelte blijkbaar nog op andere wijze dan door zinrijke gesprekken werden gestreeld, de kwade gevolgen van den ook toen in het berookte Holland veeigesmeden tabakswalm door overvloedige offers aan Bacchus en zijn moderne verwanten van brandewijn, bier en jenever ijverig werden bestreden en meer lekkers dan een enkel „belegd” broodje werd verorberd.

De eigenlijke geschiedschrijvers plegen van deze dingen weinig te verhalen en de stedelijke oudheidkenners zwijgen geheel van deze meer intieme samenkomsten onzer voorvaderen, wier veelgeroemde deugdzaamheid en ingetogenheid daar blijkbaar zware proeven hadden te doorstaan. De bekende tafereelen van Troost in het Mauritshuis geven een duidelijk inzicht in het verloop van zulke

bijeenkomsten, beginnend met een deftig bijeenzitten om een ronde tafel met glazen, weldra overgaand in een ietwat rumoerig samenzijn om te eindigen met het probleem, hoe men naar huis zal komen tusschenvallen en opstaan onder bedenkelijke vriendschapsbewijzen aan behulpzame dienstboden. Nu willen wij de zaak niet overdrijven en gaarne onderstellen, dat die veelbesproken „collegies” niet zoo maar alle over één kam geschoren kunnen worden en dat onze vaders dikwijls in onschuldigen kout en ongedwongen gezelligheid, voorzoover die met hun aangeboren deftigheid overeenkwam, hunne samenkomsten eens of meermalen per week in de meest ingetogen vormen hebben gehouden. Eenige ruimte voor de andere onderstelling dient echter op grond van sommige tot ons gekomen berichten te worden gelaten.. . .

Ook onze eerbare stad Leiden zal oudtijds wel van die van de universitaire afwijkende „collegies” gekend hebben, al is ons daarvan niets overgeleverd. Het eerste, wat wij dienaangaande hier ter stede vernamen, is, dat er sedert 1768 een vereeniging „Amicitia” heeft bestaan, die „ten huize van Hendrik Hogenstraten” op de Breestraat (in het huis der firma Van der Hoek tegenover het stadhuis) hare samenkomsten placht te houden ¹⁾. Die vereeniging was toen reeds niet meer wat men eigenlijk een „collegie” noemde, dat uit enkele personen bestond, maar een ruimere kring van deftige burgers met een

¹⁾ Leidsch Archief, Bibl. n°. 8611.

Erat sermo inter fratres.
Naar de pastelteekening van C. Troost (Mauritshuis).

bestuur van vier „commissarissen” aan het hoofd — wat wij dus met een naam nog uit dien tijd een „sociëteit” zouden noemen. Meer dan dit en de naamlijsten der commissarissen ¹⁾ is omtrent Amicitia niet tot ons gekomen vóór het jaar 1794, toen men wegens „ongemakken van Kamer als anderzins” besloot het huis van den eezamen Hogenstraten te verlaten en zich een eigen woning aan te schaffen.

Toen was Smicitia reeds niet meer de eenige vereeniging van dien aard in onze stad. Tijdens de crisis van den drukken Patriottentijd waren andere vereenigingen opgekomen. In Augustus 1794 was er de „Burgersociëteit ter bevordering van eendragt” ²⁾ opgericht, die „vertrouwelyken omgang tusschen Regenten en Burgers en Burgers met malkander” en „waarlijk heilzaame eensgezindheid” moest bevorderen in die dagen van tweedracht. Hare ledenlijst bevat dan ook tal van namen van gewone burgerlui, die door de contributie van 30 stuivers per jaar niet konden worden afgeschrikt. Haar reglement ³⁾ betuigde „onderdanigheid” aan de „hooge overheid” der Staten van Holland en „respect” voor „de Regeering deser stad”. De bepaling, dat „ook” regenten als lid konden worden toegelaten, wijst voldoende op het democratische dezer vereeniging, waarvan

¹⁾ Archief Amicitia, in het eerste Notulenboek der sociëteit.

²⁾ Leidsch Archief, n°. 8589.

³⁾ ib. n°. 8588.

hare breede ledenlijst ook reeds getuigt; de meerderheid der bijna 400 leden wordt gevormd door gewone burgers, met enkele als vurige Patriotten bekende advocaten, doktoren en fabrikanten aan het hoofd. Was deze vereeniging wat terzijde in twee kamers van een huis in de Nieuwsteeg gevestigd, een andere, de „Oprechte Vaderlandsche Sociëteit: standvastigheid wekt eendracht” had in hetzelfde jaar hare tenten opgeslagen in de deftige herberg het Hof van Holland op de Breestaat ¹⁾. Zij had ten doel, „vriendschappelijke conversatie alsmeede vermakelijk tijdverdrijf”, maar „inzonderheid” het lezen van couranten, nieuwspapieren en periodieke werkjes — dus blijkbaar een patriotsche staatkundige vereeniging als de vorige. Daarentegen was de vereeniging Concordia (1 Mei 1787) blijkens haar reglement ²⁾ afkeerig van „godslasterende en oproerige gesprekken”, van „hoonen van eenige regeeringscollegien dezer landen” — dus blijkbaar meer gematigd van karakter.

Amicitia zelf schijnt in dien veelbewogen tijd de „Heerensociëteit” gebleven te zijn, die zij van den aanvang was, de vereeniging van regenten en voorname ambtenaren, professoren, fabrikanten, officieren, advo-

¹⁾ Ib. n°. 8590.

²⁾ Ib. n°. 8602.

Van deze of een gelijknamige vereeniging bestaat nog een curieuse „vreugdezang” uit 1799, waarin tal van Leidsche dames worden bezongen (ib. n^o, 8601a).

caten, doctoren en wie er meer tot de hogere standen gerekend konden worden; toch komen er onder de commissarissen, van wie er jaarlijks twee aftreden, ook namen van bekende „Keezen” voor, als Pieter Vreede (1784/5), S. J. van Langen (1792/3), J. Spoors (1793/4), de geleerde dichter-fabrikant Jan de Kruyff (1785/6), naast die van onbetwiste Oranjeklanten als de schout Jan Hubrecht, de vroedschappen Van Gerwen en Jacob Heyns, die de rij der commissarissen openen, Rodel en Changuion, Gael en Clignet, Van Royen en Bijleveld, Hoeufft en Hartingh, Pompe en Cunaeus, Van Leyden en Van Merle, en wier meer tot de Leidsche regenten-familiën der 18de eeuw behoorden. Van een eigenlijke staatkundige kleur was dus blijkbaar van het eerste begin af geen sprake in Amicitia.

Werkelijk werden spoedig na het genomen besluit van verhuizing in een eigen gebouw een paar woningen aan de Breestraat bij de Maarsmansteeg gevonden, „welken voegzaam tot een sociëteitshuis konden worden geappropriëerd”, en op den 1sten Mei 1794 werd de nieuwe woning betrokken, waar thans nog de naam „Amicitia” in de kroonlijst prijkt, al is het gebouw sedert 1881 dat der sociëteit niet meer. Een kastelein, twee knechts, een billart „jongen” van rijpen leeftijd waren voldoende voor de bediening, naar het schijnt, en de gansche inrichting van de twee netjes gewitte hoofdlokalen beneden met geverfde plafonds en het gepleisterde „beeld” (der vriendschap?) voor den schoorsteen, het billard en

de speeltafeltjes, was nog zeer eenvoudig: nog in 1799 deed men het zonder notulenboek van commissarissen ¹⁾ en zonder. . . . eigen kachel, zoodat dit instrument toen geleverd moest worden; voor den schoorsteen werden de aankondigingen van het bestuur „geafficheerd”, b.v. de namen van wanbetalers, die toen soms voorkwamen. De eerste notulen munten niet uit door groote belangrijkheid. Moeilijkheden met onwillige en wanbetalende leden, met den tegen f 3 per week gehuurden knecht en den 24 stuivers verdienenden billartjongen, met ongeregeld betalende en vrijpostige officieren, met leden, die geld leenen van den kastelein of zich als „honorair” laten inschrijven, terwijl zij in de stad wonen, enz. worden telkens vermeld. Ook het mede naar huisnemen van pamfletten en nieuwsbladen van de leestafel was een onaangenaam verschijnsel, maar nog meer zeker de van het begin af niet rooskleurige financieele toestand, die reeds in’ 1800 de deskundige hulp van een „bequaam boekhouder” noodig maakte. De aanschaffing van een afzonderlijk officierenledenlijstje en van een lei met de namen der dagelijksche bezoekers, ten einde het bedrag hunner verteringen daarop nauwkeurig aan te teekenen, in verband waarmede een vaste lijst van prijzen der dranken en billartkosten werd aangelegd,

¹⁾ Aan het begin van het Notulenboek van 1799—1815 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat men besloten is zulk een boek „aan te leggen”.

was het gevolg van beter financieel beheer, Een enkele maal leverde de evenals thans ingerichte ballotage door middel van briefjes, geworpen in een daartoe ingericht kastje met hokjes „voor” en „tegen” bezwaren op. De notulen geven ten slotte van de societeit en het societeitsleven in het algemeen geen ander beeld dan dat hetwelk wij vóór 25 jaren kenden: in zulke zaken pleegt weinig verandering te komen, tenzij het uiterlijk eener maatschappij ten eenenmale verandert zooals in die laatste periode is geschied.

De belangrijke gebeurtenissen in het staatsleven dier dagen zijn in de notulen met geen woord vermeld. Het is alsof er geen Bataafsche Republiek met al haar wis-selingen, geen Fransche bezetting, geen oorlogsgerucht en oorlogsellende in de wereld is; alleen zien wij ten gevolge der duurte van de olie en het barsten der glazen door het slechte verlichtingsmateriaal de „Engelsche lamp” in 1801 afgeschaft en vervangen door een ouderwetsche glazen kaarsenkroon ¹⁾, terwijl de schulden der leden aan de kas in dien tijd herhaaldeltjk gezegd werden „tot een verregaande hoogte gestegen te zijn”, wat op den geldnood in die benarde oorlogsdagen wijst. De vrede van Amiens met Engeland gaf dan ook aanleiding tot een plan om het gebouw „met of zonder chassinet” schitterend op algemeene kosten te illumi-neeren maar. . . . voorname crediteuren der societeit

¹⁾ Zij werd in 1807 weder door de lamp vervangen.

protesteerden tegen dit dure voornemen en de zaak werd door commissarissen opgegeven, uit vrees voor het failliet, waarmede bedreigd werd. Het was ook maar goed, want het vreugdebetoon was nauwelijks bekoeld, of de oorlog brak opnieuw uit, met al zijn ellende. Eerst in 1804 kon de penningmeester Van Rees melden, dat de rekeningen betaald en het geld voor de aflossing der aandeele van de leening voor den aankoop van het gebouw voorhanden was — een gelukkig verschijnsel, dat in de geschiedenis der sociëteit tot op dezen tijd toe telkens het einde aanwijst eener tijdelijke financieele crisis, in een inrichting als deze blijkbaar moeilijk te vermijden bij afwisselende eb en vloed in bezoek en ledental en den invloed der soms ongunstige tijdsomstandigheden. Soms was ook een ongeschikte kastelein, niet voldoende aan de vereischten van eerlijkheid, spaarzaamheid en nuchterheid, oorzaak van verval; zooals die brutale Dryan, die in 1806 de officieren van de grenadiers te paard hier in garnizoen in een naamloozen brief aan koning Lodewijk belasterd had, of die oneerlijke Cornielje, die na allerlei gehaspel in 1823 werd weggejaagd, waarna voorloopig f 1000 cautie van iederen nieuwen kastelein gevraagd werd.

Overigens ging het sociëteitsleven zonder belangrijke gebeurtenissen voort. De ramp van 12 Jan. 1807 kwam op een schade aan gebroken glazen van f 400 te staan, die echter uit de ingekomen hulpelden tot f 380 werd vergoed. Bij de gelegenheid van de ramp had de sociëteit

„de Harmonie” ¹⁾ zooveel geleden, dat zij onbruikbaar werd voor hare leden, eveneens uit de gegoede burgerij; Amicitia stelde nu hare lokalen voor die leden eener bevriende societeit open. Deze societeit werd in 1807 opgeheven, hare leden bij die van Amicitia „zonder ballotage” ingelijfd en een harer bestuurders als commissaris opgenomen. De benoeming van den heer Abraham Hartevelt tot vast thesaurier in 1808 ²⁾ was een gelukkige omstandigheid, die de vastheid van het beheer bevorderde.

De societeit bloeide in deze jaren onder alle ellende der tijdsomstandigheden door, zoodat men ter wille van de kleine localiteit (1809) erover dacht alleen de hoofd- en stafofficieren, en niet meer de vele luitenants en kadets, van het toen talrijke garnizoen toe te laten; maar de kolonel der kurassiers antwoordde, dat dit niet ging, daar hij en zijne mede hoofdofficieren gaarne het oog hielden op de „conduite” hunner subalternen. Ook over

¹⁾ Behalve deze worden omstreeks 1800 nog genoemd de societeit „Nommer Een”, die in een lokaal van de herberg Den Burgh bijeenkwam (Leidsch Archief n°. 8591), de societeit „Nút en Bedagtsaemheid”; dan de einde 1794 opgerichte „gemeenebestgesinde Burgersocieteit”, gericht tegen de zoekers van het „vuigste zelfsbelang”, tegen haantjesjagers en andere „ijverige voorstanders van het aangenomene systeem” — dus van Oranjegezinden.

²⁾ Hij bleef het tot 1819. Zijne opvolger Leyendecker tot 1839. Hij werd vervangen door Mr. W. C. Baert. Later was de heer Tengbergen jaren lang thesaurier.

de vermeerdering van het aantal leden onder de studenten, die eerst slechts van 1 Mei tot 1 November lid konden worden, werd soms gesproken; een hunner werd in het bestuur opgenomen en met de zorg voor het secretariaat en het billart belast. De verhuur van een der bovenkamers aan de teekenacademie „Ars Aemula Naturae” bracht sedert 1809 eenig voordeel aan maar de kwade gewoonte van schulden maken bij den kastelein gaf nog dikwijls tot groote onaangenaamheden aanleiding en herhaalde wetswijziging kon dit euvel niet wegnemen. De opvoering der belastingen onder het Fransche bewind na 1810 drukte ook zeer op de financiën der societeit, die in 1813 f 600 moest betalen als abonnement voor de „droits réunis” op spijsen, dranken enz. Eindelijk begon het toezicht der politie onder dat bewind hinderlijk te worden voor de vrijheid der leden.

Toch blijkt wederom niets van eenig vreugdebodrijf bij gelegenheid van het „grondwettig herstel” des vaderlands in 1813/4 en heeft ook toen de societeit zich van alle bemoeiing met staatkundige gebeurtenissen onthouden. Het is waar, dat de 1812 door een ernstigen boerenoploop in de buurt aanzienlijk benadeelde Leidenars ¹⁾ bij die gelegenheid niet onder de ailereerste opstandelingen tegen het Fransche gezag hebben behoord!

Ook de volgende notulenboeken van het bestuur ²⁾

¹⁾ Zie. ook hiervóór, bldz. 46, v. v. (Red.).

²⁾ Archief van Amicitia: 1815—1849, 1849—1861, 1861—1867, 1867—1886.

zijn niet bijzonder belangrijk te noemen. Er blijkt uit, dat de zaken over het algemeen toen gingen zooals zij nu gaan en de stemming der leden gelijk hun aantal op dezelfde hoogte blijft. En dat is niet verwonderlijk: de menschen veranderen weinig en waar de reden van hun samenzijn dezelfde bluft, zal dit zich ook in ongeveer dezelfde vormen blijven vertoonen. Al mogen **thans** de moderne „bitter”soorten en het bier de „oude” jenever en „brandemoris”, den „rooden baai” en den „rinschen” wijn, den rum, de punch en de likeurtjes van het begin der 19de eeuw verdreven hebben; al mag boston en skat het jassen, de oudfransche piquet, commerce en bouillotte, quadrille en hombre, het Engelsche whist, het klassieke verkeerbord ten slotte hebben vervangen, de societeitsbezoekers komen op dezelfde wijze en met dezelfde bedoelingen bijeen. Waarom zou de vorm van dat bijeenzijn dan eigenlijk moeten veranderen?

Er zijn echter wel enkele verschillen op te merken. Zoo zou het thans weinigen in den zin komen den kastelein zooals in 1810 geschiedde te „autoriseeren” de societeitsbezoekers, die, blijkbaar in den late **avond** nog vóór het sluitingsuur van half twaalf ¹⁾, met „drie dobbelsteenen” willen werpen, te herinneren aan het

¹⁾ In 1845 werd voor het verblijf na 1 uur — er waren, o gruwel, officieren, die tot 4 en 6 uur bleven — een „nachtgeld” van f 0.25 per uur geheven ten bate van de knechts en voor vuur en licht.

verbod van hazardspel, door de stadsregeering „eenige jaren geleden” uitgevaardigd. Zoo waren er geregeld vrij wat studenten gewoon lid vóór 1836, toen zij een eigen sociëteit oprichtten; hun getal mocht echter niet meer dan 30 bedragen en hunne contributie werd in 1836 op *f* 15 gesteld in plaats der gewone van *f* 21, daar zij meer of minder hier ter stede aanwezig plachten te zijn. Het gemis aan stabiliteit der wetgeving is bepaald opvallend te noemen. . . . Het wordt slechts geëvenaard door de afwisseling der lectuur van nieuwsbladen, waarin men telkens, soms in verband met de veranderde tijdsomstandigheden, verandering ziet. Men vond de voornaamste Fransche en Engelsche bladen van äien tijd naast eenige binnenlandsche op de leestafel en door de leden werd blijkbaar groote belangstelling voor die bladen getoond, zoodat zij op tijdige bezorging zeer gesteld blijken en daarover telkens bij de post bezwaren inbrengen.

Een verandering in de richting van deftigheid — men was de democratische koorts van 1795 lang te boven in het koninkrijk der Nederlanden van Willem 1 — was zeker de bepaling van 1830, die aan de knechts het dragen van livrei voorschreef: „grijze rok en broek met blauwe opslagen en zilveren lussen alsmede een hoed met zilveren band, twee paar schoenen en een grijze kiel”.

De gebeurtenissen van dit revolutiejaar gaven tot geen andere verandering aanleiding dan tot het aanschaffen van een paar „muitersche” bladen; de dood van „den zeeheld Van Speyk” deed het voorbeeld der Amster-

damsche societeiten Zeemanshoop en Doctrina navolgen door het houden eener inzameling voor een monument, welke inzameling f 212 op de lijst der societeit bedroeg; degenen, die uitgetrokken waren om het land tegen de Belgen te helpen verdedigen, kregen gereedelijk uitstel van het vervullen hunner moeilijk na te komen financiële verplichtingen.

Overigens ging het societeitsleven gewoon voort. De hier in garnizoen zijnde sympathieke ruitergeneraal prins Alexander, wiens rijzige figuur nog bij sommige oude Leidenaars in herinnering zal gebleven zijn, werd in 1839 eerelid der societeit ¹⁾. Toen in 1843 de tijd naderde, waarop men de herinnering van het 50-jarig bestaan der societeit in hetzelfde gebouw zou kunnen vieren, bleek bij de toenmalige ongunstige financiële omstandigheden — het was kort vóór de „monsterwet” van Van Hall, die de ontredderde landsfinanciën weder in orde bracht — de animo niet zeer groot te zijn en bleef het voorgenomen feest achterwege. De societeit nam „ten einde haar te vrijwaren voor de eventueele heffing van $1\frac{3}{4}\%$ op de bezittingen” ²⁾ voor f 450 deel

¹⁾ Hetzelfde geschiedde met den hier toen studeerenden Erfprins in 1854 (die het eerst in 1856 mocht aannemen), met prins Alexander, zoon van koning Willem III, in 1870.

²⁾ Deze worden berekend : gebouw f 8960, meubelen f 1038, gelden in de spaarbank f 1200, samen f 11195, waartegenover een aandeelenschuld van f 1760 stond.

in de „vrijwillige” leening van 1844, de fameuse maatregel van den handigen staatsman.

In 1846 kwam het denkbeeld op om een buitensocieteit te stichten en „soirées musicales dansantes” in te richten, ten einde ook aan de dames eenig genot van de societeit te gunnen. Het eerste denkbeeld vond voorloopig geen genade, ofschoon later de kastelein zelf het waagde de zaak te ondernemen; het laatste daarentegen werd algemeen toegejuicht en reeds in den winter van 1846/7 werd er zesmaal lustig gedanst in de lokalen der societeit, terwijl de onkosten werden gevonden uit een afzonderlijk daarvoor ingestelde kas, gevoed door een contributie van f 12 van hen, die eraan deel wenschten te nemen. In het volgend jaar kon daarvan genoten worden onder de schitterende verlichting met het pas aangelegde gas.

Dat jaar was ook overigens voor de societeit van groot belang. Niet alleen het land maar ook zij kreeg een nieuwe „grondwet” en de later zoo beroemde rechtsgeleerde Mr. J. E. Goudsmit ¹⁾, waardig leerling van Thorbecke, was hier de man, die deze „algeheele” herziening leidde en haar spoedig haar beslag deed krijgen. Een hervorming en uitbreiding van de oude „leestafel” op voorstel van den bekenden hier gevestigden letterkundige J. Kneppe-

¹⁾De andere leden der commissie ad hoc waren de heeren: J. H. van de Sande, D. Tieboel Siegenbeek, J. F. Ringle, S. Tak.

hout, zoodat daarvoor nu jaarlijks f 900 in plaats van f 600 zou worden uitgegeven, vond eveneens plaats onder goedkeuring van de groote meerderheid der leden, die het belang van zulk een leestafel voor de societeit inzagen, zonder dat hierover lang behoefde geprekeet te worden. Zoo ging in 1848 ook de societeit een nieuwe periode in ¹⁾, en wel met 180 leden en een thans blijkbaar goed voorziene kas, waarvoor een deugdelijke „brandkist” werd aangeschaft zooals de nieuwe wet voorschreef; ruim f2100 werd als handgift daarin gestort, met inlossing van het bestaande spaarbankboekje. Het blijkt uit de ledenlijsten, dat men zich bij het aannemen van nieuwe leden niet meer zoo angstvallig tot de „hoogste” kringen bepaalde maar de gegoede burgerij voortaan gaarne toeliet. Een nieuwe kastelein in de plaats van den, helaas, weder wegens oneerlijkheid afgezetten titularis, een nieuw ameublement en ingrijpende verbetering van de oude lokalen nog in 1849 — alles getuigt van nieuw leven, dat werd aangevangen, toen de leden 24 September van dat jaar na een tijdje. lijke ballingschap op den alouden Burgt het lokaal weder konden betrekken onder de opwekkende tonen

¹⁾ Commissarissen van dit jaar waren de heeren: J. De Fremery, De Windt, J. Hartevelt, Huyser, Dr. Timmerman; voor de laakte drie kwamen in 1849 de heeren C. W. Hubrecht, Pryn en Tak.

van de grenadiersmuziek uit Den Haag, die op de aangeboden soirée musicale te hooren was.

Ook de halve eeuw, die thans voor Amicitia volgde, had over het geheel een kalm verloop. Een opgewonden officier der huzaren mocht in 1855 door grievende beloediging der schutterij de verontwaardiging aekken en ten slotte uit het garnizoen verdwijnen, de harmonie der leden bleef ongestoord. De groote feestdagen der Academie, met name hare lustra werden door de sociëteit van harte meegevierd, het eerst in Juni 1850 door een fraaie gasilluminate vóór het gebouw tijdens den avondmeggang der maskerade van de studenten, die hunne toen nog goedkoope kostumes liever niet over dag lieten bewonderen. Sedert stelde de sociëteit haar zalen op 8 Februari voor de studenten open, ontving er plechtiglijk hunne besturen onder de tonen eener lustige muziek en deed haar eigen bestuur des avonds het tegenbezoek brengen op een wat laat in den avond door de studenten op hunne sociëteit ingericht „concert”. Of er toen ook zoo druk werd geredevoerd, melden de notulen niet, maar het zou niet verwonderlijk zijn. Zoo werd 8 Februari een vaste feestdag, waarop men de vlag uitstak zooals men buiten de verjaardagen van het Koninklijk Huis vroeger alleen op den heiligen 3den October deed. Van 1851¹⁾ af

1) Toen gaven de studenten volksfeesten op dien dag ten beste.

verschenen ook op dien laatsten dag de verheugde studenten in meer of minder plechtig bezoek, werden gastvrij in de lokalen ontvangen en onder een concert feestelijk begroet en beantwoordden bestuursleden van Amicitia geregeld de beleefdheid door een tegenbezoek op de boven beschreven wijze. En nog altijd worden die beleefdheden tusschen studenten en burgerij tweemaal per jaar gewisseld, getuigenissen van de goede onderlinge verstandhouding, waarvan ook de geestdriftige redevoeringen van de vertegenwoordigers der beide instellingen, van den burgemeester, van den garnizoenskommandant bij die gelegenheden nog steeds het voldingend bewijs geven. De „Amicitia-soirées” bleven zich eenige jaren lang verheugen in de gunst van het Leidsche publiek, dat er met graagte gebruik van maakte, totdat in 1854 de aardigheid er blijkbaar af was en men zich verder bepaalde tot het geven van enkele soirées musicales, muziekuitvoeringen vóór de sociëteit, enz. In 1859 werd weder een proef genomen met zoogenaamde „casino's”, waaraan ook de studenten deel konden nemen.

Herhaaldelijk was de behoefte gevoeld aan een zomer- of buitensociëteit. Op het einde van 1353 werd besloten het even buiten de toenmalige Rijnsburgerpoort gelegen koffiehuis met tuin „Eigenzorg” daartoe aan te koopen en in verband met dien koop en de verdere onkosten de contributie met f 4 te verhoogen. Maar het voorstel van het bestuur om tot een en ander over te gaan werd met zoo geringe meerderheid aangenomen, dat

men van het plan afzag. Eerst in 1857 begon men er weder aan te denken van de stadsregeering een stuk van het aangelegd plantsoen buiten de Rijnsburgerpoort tegen recognitie te huren om er een lokaal te plaatsen. Twee jaren later werd de zaak ernstig ter hand genomen en met de stadsregeering besproken, hetgeen ten gevolge had, dat in Sept. 1859 besloten werd tot de oprichting eener buitensocieteit, waarvan de onkosten zouden worden bestreden uit eene leening van f12000. Een terrein, grenzend aan de Rijnsburgerpoort, van welke een bovenkamer en kelder gehuurd werden, werd in 1860 tegen recognitie in erfpacht genomen van de stadsregeering. Reeds in den zomer van dat jaar kon de buitensocieteit, waar de bekende architect Schaap een eenvoudig gebouw in den stijl van den tijd zette, in gebruik worden genomen.

Ofschoon van de buitensocieteit veel gebruik werd gemaakt, vooral tijdens de daar door de grenadiers uit Den Haag onder leiding van Völlmar gegeven concerten¹⁾, bleek zij, daar men aanvankelijk afzonderlijk lid van binnen- en buitensocieteit kon zijn, op den duur zeer veel te kosten, zoodat zij reeds spoedig als een „bezwaar post” werd aangemerkt²⁾. Er moesten plannen van

¹⁾ Nu en dan afgewisseld door de militaire muziek van het garnizoen en door die der schutterij; later door die van Stumpff uit Amsterdam.

²⁾ Leidsch Archief, n°. 8596 (voorstel van Commissarissen, 6 Dec. 1866).

hervorming en verbetering gemaakt worden, zoowel in verband met de ingrijpende wijziging van den terreinstoestand door het afbreken van de Rijnsburger poort, de demping van een deel van de singelgracht enz., als in verband met de reeds weder noodlijdende financiën der vereeniging. Toch telde deze thans bijna 200 gewone en 50 buitengewone leden, die door een niet onaanzienlijke contributieverhooging den toestand zouden kunnen redden. Maar het bleek, dat de „zomersocieteit” onder de leden verre van algemeene sympathie vond, zoo zelfs dat reeds in 1860 vooral wegens de vermenging van het beheer der beide societeiten ernstige oneenigheden onder de leden ontstonden, die niet dan met beleid en op den duur door het bestuur konden „geasopieerd” worden. Men zou niet zeggen, dat het alom bekende vriendelijke plekje aan den ingang der stad met zijn mooie boomgroepen, fraaie rozenstruiken en „sierlijken” koepelbouw tot zooveel kwestieën aanleiding heeft kunnen geven, tenzij men mocht denken aan de vochtige dampen uit den Singel en de vinnige Noordenwinden, schalksch spelend door de veranda, zelfs op „zomersche” avonden. Nog in veel later jaren was de buitensocieteit voor vele leden zoo niet een voorwerp van ergernis dan toch van ernstige bedenking wegens de zware kosten van onderhoud en de daarmee samenhangende contributieverhooging; volgens velen waren deze kosten niet evenredig aan het uit de instelling getrokken voordeel, vooral sedert in 1867 de oprichting van „Musis

Sacrum” aan het andere einde der stad een grooten zomertuin had doen ontstaan, waar ook veelbezochte concerten werden gegeven, en in het naburige Zomerzorg een dergelijke concurrentie op muzikaal gebied ontstond. Het met groote meerderheid in December 1866 gevallen besluit om de buitensocieteit te behouden en naar den eisch des tijds te verbouwen en in te richten bevestigde echter de lang twijfelachtige zegepraal der voorstanders eener zoodanige inrichting: zij prijkte weldra met een groote muziektent, die dank zij de volteekening eener leening van f4000 (1867) kon worden opgericht.

Het oude gebouw op de Breestraat voldeed echter ook sinds lang niet aan de behoeften. Er was herhaaldelijk sprake geweest van den aankoop van huizen in de Maarsmanssteeg, van verbetering van den dikwijls vuilen achteruitgang naar den Rijn, van uitbreiding in de Breestraat zelve, vooral toen de financiële toestand (vóór 1860) gunstig was te noemen. Ook de in den laatsten tijd in verband met de afschaffing van het dagbladzegel en de opkomst der journalistiek ten onzent uitgebreide leestafel, die in 1870 28 binnen- en buitensche bladen, 12 illustraties, 7 tijdschriften en 15 almanakken, adresboeken enz. omvatte, eischte steeds meer ruimte, terwijl een tweede biljart reeds lang aangeschaft was geworden. Wel waren de lokalen in 1871 aanzienlijk verbeterd en was toen een „verhoogd plan-kier” onder de ramen op de Breestraat aangebracht ten einde het uitzicht over die straat te verbeteren; wel

was de ouderwetsche gaskroon door fraaiere moderne ornamenten vervangen, de ventilatie verbeterd en waren betere kleeden en behangsels aangeschaft, ja zelfs was aan een parketvloer gedacht, het bovenlokaal door plaatsing van een derde biljart bruikbaar gemaakt — maar voldoende was het gebouw naar veler meening nog allesbehalve.

Zoo kwam reeds in 1872 het denkbeeld ter sprake om op de Ruïne een nieuwe societeit te bouwen, maar het daarvoor door den Amsterdamschen architect Oudshoorn gemaakte plan kwam op meer dan f 100.000 te staan en dat scheen al te machtig. Bovendien kreeg de staat het grootste deel der Ruïne weldra tot zijn beschikking voor universitaire doeleinden. Toen gaf het studenten-corps in 1874/5 het voorbeeld door den bouw van zijn grootsch societeitshuis in de plaats van het veel te klein geworden oude op den hoek van de Vrouwensteeg, gedurende welken bouw de buitensocieteit voor de studenten opengesteld werd. . . tot groote voldoening van den kastelein Frank, die zelfs zooveel verdiende, dat hij den leden een fraai concert van Stumpff aanbood, waarvan met animo gebruik gemaakt werd. Men begon nu ernstig aan de zaak te denken, al was de geldelijke toestand nog zeer bedenkelijk wegens de aanhoudende tekorten; maar „de eerste societeit van Leiden” kon niet langer op dezen voet leven, meende men reeds sedert 1848.

Een wijdluftig plan van algeheele verbouwing werd in het voorjaar van 1876 ontworpen, de kosten te

vinden uit een nieuwe leening van **f** 7000 **bij** de langzaam afloopende van 1863 (f 12000) en 1867 (f 6000). Een klinkend artikel in de Leidsche Courant ¹⁾ van de hand van den bekenden belangstellenden Leidenaar D. H(artevelt) wees erop, dat Amicitia bij de laatste akademiefeesten „diep beneden het peil van de eerste burgersocieteit” was gebleven; hij verlangde een smaakvol en flink gebouw met ruime gelegenheid tot „amusement” in den vorm van bals, concerten enz. en tevens een uitgebreide gelegenheid voor lectuur, letterkundige voordrachten, enz. — in het kort iets als een goed ingerichte Engelsche club. Er werd dan ook, hoewel niet aan zoo grandiose verhoudingen werd gedacht, tot de zaak besloten maar. . . . de leening werd niet volteekend en de commissarissen traden en corps af. Men kon eerst na veel moeite nieuwe commissarissen vinden, bereid om de zaak weder op te nemen.

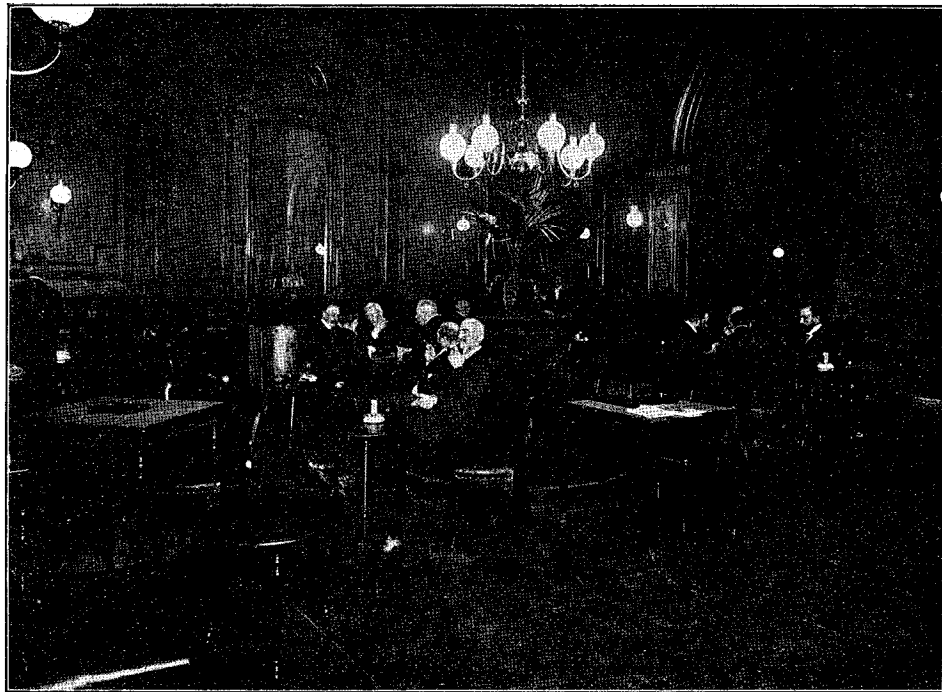
Men had al herhaaldelijk gesproken van den aankoop van een of meer der belendende groote panden aan de Breestraat maar een paar pogingen in die richting waren afgestuit op te hooge eischen, enz. Intusschen bleek de toestand zoowel van de binnen- als van de buitensocieteit zoo slecht te zijn, dat het tot ingrijpende maatregelen zou moeten komen. Sommigen wenschten weder de buitensocieteit van de hand te doen, te eer omdat het niet wenschelijk scheen nog meer geld te besteden

¹⁾ 17 Maart 1875.

aan een gebouw, waarvan de grond geen eigendom der vereeniging was. Maar ten slotte hield het denkbeeld van behoud der buitensocieteit de overhand en moest in het begin van 1876 een nieuwe leening tot herstel daarvan worden aangegaan; de aanleg van eene duinwaterleiding in de binnensocieteit (1878) bracht ook daar weder eenige verbetering. Van verdere plannen kwam evenwel om financiële redenen niets, totdat de zeer actieve commissarissen van 1879 ¹⁾, die reeds het besluit hadden genomen om voortaan het buffet in eigen beheer te nemen, eindelijk, ook naar aanleiding van plannen ²⁾ tot vestiging van een nieuw Leesmuseum te Leiden in de plaats der oude leesinrichting bij de gebroeders Van der Hoek op de Breestraat, besloten weder aan den aankoop van een perceel in de buurt te denken. Met prof. Rosenstein, die een groot pand op den hoek van de Mandemakerssteeg bezat, en den eigenaar van het huis daarnaast, Mr. Hubrecht, werd onderhandeld, terwijl de architect Van der Heyden werd geraadpleegd over den bouw eener nieuwe societeit op de plaats, door die huizen. ingenomen, en tevens de toezegging der leden van het Leesmuseum werd verkregen om deze

¹⁾ Het waren de heeren: Hoog, voorzitter; Juta, vice-voorzitter en thesaurier, Desertine, secretaris, Van Buttingha Wichers en Knappert.

²⁾ De heeren prof. Tiele en Byvanck waren de mannen daarvan.

Societeit Amicitia.

instelling met de nieuwe sociëteit te vereenigen, wat na eenige discussie ook van de zijde der leden van Amicitia werd goedgekeurd.

Zoo ging men Febr. 1880 alvast over tot den aankoop van het huis des hoeren Hubrecht (n° 78) voor een som, door den heer Hoog voorgeschoten. Niet dat van den heer Rosenstein, die bezwaren opwierp, maar dat aan de andere zijde (n° 80), opengekomen door het overlijden van burgemeester Van den Brandeler, werd nog in Juni aangekocht met inbegrip van een daarbij behoorend huisje in de Mandemakerssteeg, een en ander te betalen uit een leening van f 60000 ¹⁾. Het Bestuur werd ook voor het volgende jaar herkozen om het aangevangen werk te voltooien.

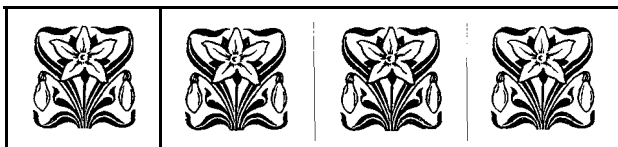
De bouw der nieuwe sociëteit werd in October na aanbesteding en gunning begonnen, met het bestuur van het Leesmuseum werd de wijze van overgang dier inrichting naar de sociëteit besproken, een nieuwe wet werd in deze omstandigheden noodzakelijk geacht, ontworpen en goedgekeurd en door het ook voor het volgende jaar herkozen bestuur werd alles voorbereid, wat noodig was voor het betrekken der nieuwe woning, wat op 17 December 1881 geschiedde.

Met die heuglijke gebeurtenis, die met een feestelijk concert en bal werd gevierd, den 18^{den} nog gevolgd door een *matinée* aangeboden door de officieren van het

¹⁾ Later tot f 75000 verhoogd.

garnizoen, trad de societeit weder een nieuw tijdperk in. Een marmeren gedenksteen, door de leden aangeboden, werd tot vereeuwiging van het gedenkwaardige feit in de vestibule van het nieuwe gebouw ingemetseld.

Vijf-en-twintig jaren ruim zijn sedert verlopen en ook daarvan zou wel wat te vertellen zijn, Maar de schrijver van dit stukje acht den tijd nog niet gekomen om van die jaren veel meer te zeggen dan dat de societeit onder vallen en opstaan haar ouden roep bleef handhaven en nog thans is, wat zij nu bijna anderhalve eeuw is geweest: een gezochte plaats van bijeenkomst der Leidsche notabelen, de eerste societeit der stad en als zoodanig een der belangrijkste instellingen, waarop de stad mag bogen. Al lijkt het er niet op, dat de societeit de plaats weder zal innemen, die zij in de eerste jaren na hare algehoole hernieuwing in de Leidsche wereld innam, zij is nog steeds een onmisbare schakel in het stadsleven. Moge zij dit nog lange jaren blijven !

De inventaris van een Leidsche herberg in de zestiende eeuw.

De herberg, die in onze dagen steeds meer de melk-salon en het limonade-tentje als mededingers en bestrijders naast zich dulden moet, was in vroeger, argeloozer eeuwen ongetwijfeld ook te Leiden het onbevochten gebied van vrije vroolijkheid en luidruchtige jolijt. Herbergen als De Wissel op de Breestraat, waar de kunstrijke Cornelis Claes van Aecken, buurman van Jan van Hout, die met hem bevriend was, zilversmid, graveur, oudheidkenner, de tapkast beheerde, zullen allicht na den noen zelfs een kring van hooggeleerden, een Vulcanius, een Bertius, een Lipsius om den gezelligen disch vereenigd hebben gezien en hoorden menige klas-sieke geestigheid binnen hare wanden weerklinken. Laten we hopen, dat deze gewoonte, misschien terzelf-

der historische plaatse nog niet geheel is uitgestorven.

Wie voor een oogenblik de betoovering, die van onze zestiende. en zeventiende-eeuwsche schilderijen en prenten uitgaat, weet te bezweren om ze met koelen blik als materiaal voor de cultuur-historie te beschouwen, vindt daar stoffe te over om zich een beeld te vormen van de toenmalige herbergen en logementen; ook de blijspelen leveren het hunne. Doch de dorre, onverschillige, maar onbetwistbaar meest betrouwbare opsomming van een inventaris komt tot heden in druk meen ik zeldzamer voor. Ik geloof dus de Leidenaren van dienst te zijn door hun een dergelijke beschrijving mee te deelen. 't Is de inventaris ¹⁾ van de herberg, tevens logement „De Clock”, die in de jaren 1573—74 gelegen was aan de Breestraat, voor ieder, die van de Leidsche geschiedenis een speciale studie gemaakt heeft, hoogstwaarschijnlijk een zeer bekend etablissement uit de dagen van het beleg. Ik echter moet bekennen, dat haar bestaan en haar geschiedenis mij overigens geheel onbekend zijn.

Onwaarschijnlijk is het niet, dat haar naam in eenig verband heeft gestaan tot het klokhuis met de brandklok, dat op den hoek aan de zuidzijde van de Maersmanssteeg stond. Als Salomon Davidszoon van Dulman-

¹⁾ De inventaris is te vinden in het notaris-protocol van Jan van Hout (1, f°. 3577°), en wordt uitvoerig in Oud-Holland jrg. 26 (1908) afl. 1 besproken.

horst en Jan Pieterszoon Dou hun Chaertbouc samenstellen, wonen noch de huurder, noch de eigenares, in het stuk genoemd, meer aan de Breestraat. Er wonen een Dirck Pieterszn en een Ambrosius Pieterszn, die verwant kunnen geweest zijn aan Trijn Pietersdr., er woont een Neeltgen Maertensdr., die een zuster *kun* geweest zijn van Claes Maertenszn, allen menschen, die na het overlijden van huurder of eigenares, de affaire van „De Clock” in hetzelfde huis hebben *kunnen* voortzetten. Maar dit alles zijn slechts zeer vage vermoedens.

Ook komt het logement De Clock niet voor onder de hotels, die in 1596 bij het groote landjuweelvande Witte Acoleyen waardig werden gekeurd de verschillende kamers, die naar Leiden getogen waren, te herbergen.

Hier volgt thans de inventaris :

Trijn Pietersdr, waerdinne in de Clock, binnen der Stadt Leyden, in desen geassisteert mit Jan van Hout, notaris publyck, haeren gecooen voocht in dese saecke, heeft verhuert ende verhuert midts desen Claes Maertszn de Zwart haer huysinge ende erve, gelegen binnen den voorsz. stede aen de Breede straet, genaemt de Clock, tot Meye-dage anno LXXIIII eerst comende, om de somme van veertich gulden van veertich grooten tstück, te betalen alle maendts naer beloop des tijds, ende sal daer inne hebben gebruyck vande naer volgende moblen, dwelcke de voorsz. De Zwardt gehouden sal wesen teynden de expiratie vande huyere weder op te leveren.

Een vierbonde koy mit negen tinnen kannen daerop ¹⁾.
 Noch een tweebonde kog mit zeven tinnen kannen
 daerop.

Een glase cas mit drie blaeuwe potten, vyff off zes
 roomers, drie off vier bierglasen.

Tschut mitte tafel in den houck.

Een tinnen vlesch.

Vier wijncannen.

Twee schencpintgens.

Twee dubble vlessen.

Drie eynckele vlessen.

Twee tavereelen van Pieter Codyc mit sijn huysvrouw ²⁾.

Zeven tapcannen.

Drie vlessen.

Zes waterpotten ³⁾.

Een wijncan.

Een becken mit een lampet.

Achtentwintich platelen groot en cleyn.

Twee dosijn Spaensche taeljoren.

Zes ijseren speten.

¹⁾ Dit zal geweest zijn een houten rek in vier afdeelingen, dat aan den muur hing. (Zie het Wh. der Ned. taal op bon II en Boekenooen, De **Zaansche** volkstaal, op bon, kooi en lepelkooi).

²⁾ De weduwe van een Pieter Coedyck woont omstreeks 1580 op den Nieuwen Rijn (Pleyte, Leyden vóór 300 jaren en thans, p. 84).

³⁾ Kunnen ook waterkruiken geweest zijn (Zie Kiliaen).

Twee hoogelen ¹⁾ mit een boudt.
 Drie roosters.
 Vijf moesschotelen.
 Zes sausieren ²⁾.
 Een spit, dat selfs wendt van ijser mit twee speten
 daertoe.
 Een ijzeren pan.
 Een drooplepel.
 Een ijser voor de pan.
 Een ijser daer tspit in gaet.
 Zes bedden mitte peluwen ende zes oorcussens.
 (Noch een beddeken, een peluwe, een oorcussen) ³⁾.
 Vijf deeckens van root laecken mit widt gevoerd.
 Drie treetafelen.
 Noch een lange groene tafel mit een schraech.
 Twee taverreelen op de groote camer.
 Twee geschreven tien geboden.
 Drie caerten.
 Twee tafelen op tcleyn camerken.
 Een cantoor ⁴⁾.

¹⁾ Ook *heugel*; de *haal*, het getande ijzer of de ketting, waarmee men den pot op verschillende hoogten boven het vuur kon hangen.

²⁾ Kiliaen zegt op *saussier* o.a. „*vasculi* genus in quo acetum sive embamma apponitur.”

³⁾ Deze regel is doorgehaald. V. H. schreef er bij: Dit beddeken, *peluwe ende* oorcussen heeft Trijn Pietersdr gelicht.”

⁴⁾ Ongeveer een schrijftafel of bureau. (Zie Mnl. Wb.).

Twee paer roode saeye cortijnen.
 Een paer blaeu linde cortijnen.
 Vier blaeu schoortienkleeden.
 Een ledicant boven op de groote camer mit een
 coetse ¹⁾.

Vijf groene dronckaerts stoelen.

Vier scabellen.

Twee groene driestallen.

Twee brandtjisers.

Twee verkeerberden mit schijven.

Een cantoor, een tafel mit een schraech.

Drie creckstoelen ²⁾.

Ses craenen.

Twee maten, een trechter.

Een trechter daer men tbier mede opvult ³⁾.

Een hoender koy.

Een groote ijseren pot.

Een leeuricx korff.

Voorts sal de voorsz. Claes Maertszn gehouden wesen
 de huysinghe glaesdicht weder op te leveren, sulxc hij
 deselve sal ontfangen, verbindende midts desen de voorsz.
 verhuyrster ende huyerder tot voldoeninghe van desen

¹⁾ Een rustbank (Zie Mnl. Wb.).

²⁾ Waarschijnlijk zoogenaamde krukjes (Zie Boekenooogen,
 De Zaausche Volkstaal i.v. krek).

³⁾ Opvullen is hier vaten hier of wijn, die door het gisten
 niet geheel vol meer zijn, bijvullen (Zie Ned. Wb. XI, 1354).

alle haer goeden tot bedwang van allen rechten. Actum
ende desen bij hemluiden onderteyckent desen XXVIIIe
July LV^C LXXIII ende hier van zijn twee cedullen,
daer van aen wederzijden een es.

JAN VAN HOUT,
Notarius publicus.

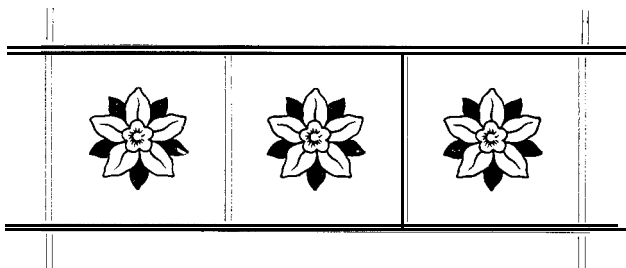
J. PRINSEN JLz.

Weelde bij kraamfeesten.

De vaderlijke zorg der stadsregeeringen strekte zich vroeger uit over alles. Ook over de overdaad bij kraamfeesten, waarbij het vaak los genoeg toeling. Onder deze bepalingen treffen er ons ook, die van zorg voor de gezondheid der kraamvrouw schijnen te getuigen. Zoo in Leiden a^o 1445. „Item soe en sal men voirt an geen „vrouwen, die in hoir kinderbedde sitten, op drincken „noch versameninge van werscap maken tot genen tijden „van den daghe anders dan die vader, die moeder, die „suster of broeder ende twee die naaste bureu”. Een te groot gezelschap zou haar licht schade doen. Doch geoorloofd was dat „een vrouwe, die van kinde bevalt, bynnen twee uren na dattet kint geboren is, een redelie ende een hueschelic kindermanstic geven mach sonder verbueren (zonder boete op te loopen) gemaect van eyenen, butter ende kase”. Binnen twee uren schijnt ons spoedig genoeg.

(Uit Hamaker, Middeneeuwsche keurboeken van Leiden, bl. 163).

L. K.

Het wapen van Aarlanderveen.

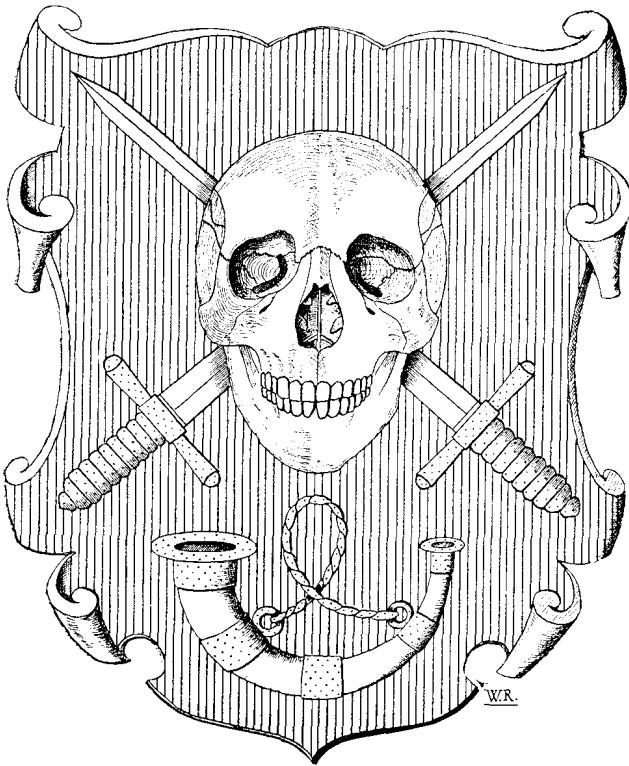
De gemeente Aarlanderveen bezit, zoo niet het zonderlingste, dan toch een van de meest vreemde gemeentewapens van ons heele land.

„De Hooge Raad van Adel, gebruik makende van de „magt aan denzelven verleend bij besluit van den 20^{en} „Februari 1816, bevestigt bij dezen de Gemeente Aarlanderveen, ingevolge het door haar gedaan verzoek, „in het bezit van het navolgende wapen:

„zijnde van keel, beladen met twee zwaarden en „sautoir, waarop in het midden een doodshoofd, alles „van zilver, en een gebonden Jagthoorn van hetzelfde „en pointe.

„Gedaan in 's-Gravenhage den 28 September 1818, „enz. enz. Afgegeven voor duplicaat, enz. enz. 's-Gravenhage 25 Januari 1853.”

Aldus luidt het origineele wapendiploma ter gemeente-

Het wapen van Aarlanderveen.

secretarie bewaard. Vanwaar dit vreemde wapenbeeld?
Een antwoord werd tot dusverre niet gegeven en men

zal dus ook daarover tevergeefs eenig boekwerk of geschrift raadplegen. Een onderzoek naar den oorsprong van dat wapen bracht de hiervolgende bizonderheden aan het licht.

I. Oorsprong van het wapen.

Nadat Koning Philips in 1581 door de Nederlanders van zijn waardigheden met betrekking tot onze gewesten was vervallen verklaard en er een nieuwe orde van zaken was tot stand gekomen, zagen de edelen, die de Spaansche zijde hielden, hun goederen voorzoover die in de nieuwe Republiek waren gelegen, door de Staten in beslag genomen.

Jonkvrouwe Anna de Bernemicourt, dochter van Charles, Heer van La Tilloy, en van Florentine van Heemstede, sedert 1548 Vrouwe van Aarlanderveen, Oudshoorn en eenige kleinere heerlijkheden, was door haar huwelijk met Don Ferdinand de la Cerda aan een der edelste geslachten van Spanje — dat van Medina Celi — verwant.

Het kon dus wel niet anders of zij koos de partij van Philips II. Als gevolg daarvan moest zij hare heerlijkheden in andere handen zien overgaan. Zij verkropte haar leed daarover aan het Hof van Madrid, waar zij eenige jaren later, hoog in aanzien, ten grave daalde.

De Staten van Holland intusschen bezigden de geconisqueerde goederen om hun ledige kassen te stijven of

hun achterstallige schulden te vereffenen. Heer Ernst van Mandersloo, die in den rang van Veldmaarschalk in het Staatsche leger aan ons land gewichtige diensten had bewezen, had de voor dien tijd zeer aanzienlijke som van twintig duizend gulden te vorderen. In mindering daarvan werden hem op den 2^{den} Nov. 1584 de heerlijkheden Oudshoorn, Aarlanderveen, de hofstede Rijnenburg onder Hazerswoude en eenige kleinere bezittingen toegewezen, bij die gelegenheid getaxeerd op een waarde van *f* 13800. Op die wijze kwamen genoemde heerlijkheden in het bezit der familie van Mandersloo; tot in 1619 oefende deze de heerlijke rechten er over uit; daarna geraakten ze in het bezit van de als minnares van den dapperen Prins Maurits welbekende Jonkvrouwe Margaretha van Mechelen.

De familie van Mandersloo, tegenwoordig nog in Duitschland en Oostenrijk voortlevend onder den naam „von Mandelsloh” voerde als wapen: in blauw een rood-zilver gestreepten hoorn, den beker heraldisch links ¹⁾. Helmteeken: de hoorn, getopt door een aanzierend zilve-

¹⁾ Geen jachthoorn, ook geen posthoorn, maar oorspronkelijk een oude drinkhoorn: kenteeken van het *erfschenkers*-ambt der familie.

Rood-zilver gestreept. Men denke zich den hoorn *saamgesteld* uit roode en zilveren banden die zich om den hoorn slingeren en in de lengte, van den beker naar het mondstuk, *loopen*.

ren doodshoofd ¹⁾ geplaatst over het kruispunt van twee zilveren zwaarden met de gouden gevesten omhoog. Het geheel eindelijk nog overtopt door een bundel van drie pauwenveeren. Soms vindt men de zwaarden door de oogholten gestoken.

In het laatste vierendeel der 16de eeuw werd het, bij de groote uitbreiding die toen ter tijd de heerlijkheidsadministratie verkreeg, gewoonte voor de heerlijkheid een wapen aan te nemen. Oudshoorn verkreeg het blazoën der oude ridderlijke familie van Outshoorn. Aarlanderveen ontving er een dat herinnerde aan den toenmaligen ambachtsheer. Daar de hoorn een al te gewoon wapenbeeld was, plaatste men het helmteeken der van Mandersloo's in het schild; ongetwijfeld schiep men op die wijze iets heel bizonders en bleef het aandenken aan deze familie bewaard.

Door herhaaldelijk na-graveeren door onkundigen, misschien door als voorbeeld plat gedrukte zegels te gebruiken wie zal het zeggen? werd het oorspronkelijk wapenbeeld veranderd en vertoont thans verschillende afwijkingen. De hoorn zonder snoeren is een jachthoorn geworden, de kleuren zijn veranderd en de gevesten

¹⁾ In de familie von Mandelsloh bestaan twee liniën: een oudere en een jongere lijn. De familie onderscheidt ze in de witte en de zwarte lijn. De eerste voert als helmteeken het doodshoofd. De zwarte lijn heeft in de plaats van het doodshoofd een moorenkop met de gekruiste zwaarden.

der zwaarden benedenwaarts geplaatst. Om van andere kleinigheden niet te spreken.

De Hooge Raad van Adel heeft in 1818 de moeite niet genomen een onderzoek naar den oorsprong van het wapen in te stellen. Zoodoende heeft zij de ingesloten foutieve veranderingen officieel bekrachtigd en hoe lang zal het duren — als het ten minste nog gebeurt — dat Aarlanderveen weder in het bezit wordt gesteld van een wapen dat den toets der critiek, zoo heraldisch als historisch, kan doorstaan?

II. Levensbericht van Ernst van Mandersloo.

Ernst van Mandersloo werd in 1522 te Luther am Barnberg geboren, alwaar zijn vader Claus von Mandelsloe, een geweldig krijgsman in dienst van Hertog Hendrik v. Brunswijk, zijn zwangere gade Armgard (mede een geboren von Mandelsloe) had achtergelaten, toen hij tegen het sterke slot Peine en de welbevestigde stad Goslar optrok.

Hij ontving het eerste onderricht van zijn ouders en toen vader Claus in 1540 als Brunswijksch Hofmaarschalk op Hohenbüchen overleed, werd Ernst met goedvinden der bloedvrienden aan het Hertogelijk Hof geplaatst, waar zijn opvoeding werd voltooid. In 1543 was hij page bij Hertog Frans van Saksen-Lauenburg en volgde zijn Heer als schildknaap in het keizerlijk leger voor Landrecies waar door de gure weersgesteldheid zooveel mannen en paarden zijn gebleven. Weerbaar

geworden, reed hij in 1544 aan 't hoofd van 13 ruiters in 's keizers dienst opnieuw naar Frankrijk. In 1545 streed hij onder Hertog Hendrik van Brunswijk tegen den Landgraaf Philips van Hessen. In 1546 onder den avontuurlijken en gevreesden hoofdman, Markgraaf Albrecht van Brandenburg, voor Ingolstadt en in 1547 onder denzelfden bij Mühlberg en Wittenberg. In 1560 vinden wij hem weer voor Brunswijk en Maagdenburg, terwijl hij op den 9^{den} Juli 1553 ook deelneemt aan den gedenkwaardigen slag bij Sievershausen, waar elf leden van het geslacht von Mandelsloh tegen het keurvorstelijk leger streden en als gevolg daarvan hun goederen zagen geconfisqueerd.

Bij zijn pogingen om zijn bezittingen te herwinnen verbindt Ernst zich met den dapperen rijksridder Wilhelm von Grumbach en eenige anderen, doch wordt met zijn medestanders a^o 1563 in den Rijksban gedaan.

Het is bekend welk ijselijk lot Wilhelm von Grumbach wedervoer. Ernst van Mandersloo echter ontsnapte aan het gevaar door naar Frankrijk te wijken. Reeds in 1555 was hij door Maria van Hongarye, Landvoogdes der Nederlanden, tot Ritmeester aangesteld en in 1562 door Markgraaf Hansen van Cüstrin en Markgraaf George Frederik van Anspach tot Raad en Huismaarschalk benoemd.

Catharina de Medicis die het plan had gevormd om den Prins van Oranje, den Admiraal de Coligny en andere voorname gereformeerden te doen vermoorden, gaf Ernst van Mandersloo last om zich bij den gemelden Prins te

vervoegen, een regiment ruiters voor hem aan te werven, zijn vertrouwen te winnen en hem dan op te lichten en naar Frankrijk te voeren. Ernst echter, hoe avontuurlijk ook, was van een te edel karakter om aan zulk een voorslag het oor te leenen. Hij openbaarde den aanslag niet alleen aan den Prins, doch trad bij dezen als veld-overste in dienst; men beweert, dat hij 3000 paarden onder zijn bevelen had¹⁾. Met deze krijgsmacht was hij ook in 1572 voor Mons in Henegouwen waar hij den Prins, als 't ware, uit de handen van Romero redde. Deze dienst werd nog in 1594 bij het verlij van Aarlanderveen, Oudshoorn c.a. erkend.

Van zijn verdere wapenfeiten in de Nederlanden is ons niets meer bekend. In 1577, de Rijksban opgeheven zijnde, is hij naar Duitsehland teruggekeerd en werd door Keurvorst August van Saksen tot Overste aangenomen. Nog eenmaal wordt zijn naam vermeld en wel in 1588 toen Keurvorst van Brandenburg hem bij den aanvang van den Straatsburgschen krijg tot Veldmaarschalk benoemde.

Na een veelbewogen leven is deze geweldige krijger geëindigd met zich voor God te verootmoedigen. Vooral de Rijksban stemde hem tot deemoed, gelatenheid en nederigheid, zooals hij zelf erkent in een werkje door hem geschreven en getiteld „Verzeichniss”. Nog in 1599 liet hij te Maagdenburg drukken: „Betbuchlin vor einen Armen Sunder so in vielen und grossen nothen

¹⁾ Aldus v. d. Aa, Biogr. Wdb. art. v. Mandersloo.

gestecht , welcher seine Beschreibung seinen lieben Gott heimgestellt und zu denselben durch Christum Jesum seinen lieben Sohn der gantzen Welt geseheuchten Heyland und Erlöser geruffen und gebettet hat, und gnediglich ist erhöret worden, Mit angehefftem Wunsch.”

Zondag na Trinitatis, 30 Mei 1602, 's namiddags ten 3 ure sloot Ernst van Mandersloo te Hedersleben in het Graafschap Mansfeld de oogen en werd in den Dom te Maagdenburg begraven, waar zijn tombe nog wordt aangewezen.

Den 28 Mei 1577 was hij gehuwd met Barbara von Bodenhausen, geboren op het Slot Gleichen in Brunswijk a^o 1533, overleden te Maagdenburg 13 Juni 1607, eerder weduwe van Heer Otto van Ebeleben, Ritmeester onder Maurits van Saksen, en dochter van Melchior en van Anna von Klenckin.

III. Verlijfbrief van Aarlanderveen e.a.

2 Nov. 1584.

Opdrachte off overgifte van de Vrijehoëff, Outshoorn, Gnephoeck ende Aerlanderveen enz. aen den veltmaerschalck Mandersloo.

De Ridderschap, Eedelen en Steden van Hollandt, representerende de Staten van den selven landen, doen te weten, dat omme te versien op de betalinge van den Eedelen ende gestrengen Heer Ernst van Mandersloo, Veltmarschalk, aengaende sijne achterwesen uyt saeke van de diensten, bij hem met syne ruyteren ende

cryghsvolk van Hooghlofflijker gedaghten den Hoogh geboren Vorst ende Heere, Mijn Heere den Prince van Orangen, op den tocht voor Bergen in Henegouwen in den jare XV^c LXXII gedaen, bekennen verkoft, getransporteert ende opgedragen te hebben, verkoopen, transporteren ende dragen op mits deser, den voorn. Heer Ernst van Mandersloo, voor hem, sijnen erven ende nakomelingen ofte actie van hen hebbende deze naevolgende parthye van goederen :

In den eersten de hooge heerlijkheydt van de Vrije Houven, bailliuschap, coornthiende, turffmaete, de deurtwart ende de erffpaghten te houden van de graeffelijckheydt van Hollandt als voor een onversterffelijk Erfleen met XXVJJ margen soo way als hooylandt ende drie en veertig margen veenlands eertijds omme seekere somme van penningen oft in erffpaght uytgegeven, omme uyt te delven ende wederomme tot houtlandt ende bruykbaer landt te maeken, wesende tsamen tseventigh margen belent aen de suytzijde den aerleveenschen wegh off ommeloop, aen de noordsijde 't ambaght van der Aer, strekkende uytør Aer tot in Mijns Heeren Graven wildernisse toe welke landen den voorn. veldtmarschalk sal aenvaerden als alloyedaal ende vrij eygen goederen onvermindert noghtans de voorz. uytgevinge ende blijvende de Contracte van dien in heur geheel.

I t e m nogh d'ambaghtsheerlijkheydt v a n Aerlander-veen, 't schoutamboght, secretarisschap, bodeampt, de gifte van de schoolmeesterye ende Costerije, 't erde

part van de turffmate, tregt van den thyns, de raephorst-paghten off staende renten op seeckere huysen aen den rhijn 't Alphen in den ambaghte van Aerlanderveen voorsz., 't regt van de wint tot Aerlanderveen te weten twee capoenen ofte aght stuvers sjaers daervoren, mede als eenen onversterflijken erfleen.

Item nogh dambaghtsheerlijkheydt van Oudtshoorn ende Gnephouk mit het schoutampt, secretarisschap, bodeampt, een derde part van de choornthiende ende smalthienden, een derde part van de turffmate ende visscherye van de sluyse van Molenaers wateringe aldaer, mede als een onversterffelijk erfleen.

Item nogh de houe van Rijnenburgh mit ses en dertig margen twee hondt lants gelegen in dan amboghte van Haserswoude, belent de dertigh margen aen de westsij de Heere van Cruyningen, aen de noordzijde den rijndijk, aen de oostzijde ses margen mede aen den voors. houe van Rijnenburgh behoorende ende aen de suydsijde Dirk Pieterszoon mit een vogelkoye, ende de voorn. ses margen aen de westsijde den voorn. dertigh margen, noorden den rijndijk en oost Jan Ghijsen.

Item nogh twee agterleenen tot denselfden staende, mitsg. nogh de thynsen ende erffpaghten alles te samen te houden mede tot onversterffelijk erfleen.

Gekommen alle dese parthijen van heerlijkheden lande en gevolgen vandien van Vrouwe Anna van Barincourt, Lattenloye etc. wonen(de) in Spanien, die gehouden worden en (ver)klaert sijn voor geconfisqueert.

Welke parthijen den voorn. oversten Heere van Mandersloo bij maniere van Coope bij desen opgedragen ende overgegeven worden ter sommē van derthien duysent aght hondert ponden tot XL grooten tpondt, ende sal den voorn. Heere veltmarschalk de paghten, vrughten, chijnsen, ende andre innekomen van de selve goederen eerst ende voort eerste jaer ontfangen van den oughst ende jaerschare vijff ende taghtigh ende die in denselven jaeren verschijnen sullen.

Item sullen de paghters ende huerluyden elck in den heuren de huyren ende paghten die sij daeraen sijn hebbende, hemen tijdt geduyrende uyt mogen bruycken ende sal den voorn. veltmarschalk ofte actie van hem hebbende eenen Bouwen Janssoon, eertijds schout tot Aerlanderveen ende de weduwe ende erffgenamen van Willem Dirckx Sethoff mede d'actie van hem (ver krijgen als huyluyden ende bruyckers van de voorschreven landen, die huysingen, uchuyren , bargaen ende alle tgetimmerde staende op de voorn. landen ende houven, tot seggen ende prijseringe van de ambaghtsbewaerders ofte andere mannen hem diesverstaende tot sijnen Costen betaelen soo wanneer hij op de continuatie van de huylre der voors. landen ende houven mitte voorn. huyluyden ende bruyckers niet sal kunnen accorderen aghtervolgende heurluyden huylcedulle ende contracten daer van sijnde sonder den voorn. heeren Staeten overvooren iet te corten ofte molesteren.

Alle welke parthijen van goederen eertijds bij den

Staeten van Hollandt opgedragen zijn geweest den Erntfesten overste L. Carasus Muller ¹⁾ op zijn aghterwesen uytsake van de diensten bij hem met zijn crijsvolk de gemeen saek bewesen die bij den Staten voornt. wederomme van hem geredemieert ende gelost zijn ende sal den voorn. oversten veltmarschalk voor hem, sijnen erven ende nacomelingen ofte actie van hem (ver)kregen hebbende alle d'voornoemde goederen ende d'inkompsten van dien in maenieren als vooren verhaelt mogen aanvaerden gebruycken ende doen gebruycken sulcx die voor dato van de oorloge gebruykt ende beseten zijn geweest ende dat in vrijen eygendomme uytgesondert noghtans twee vicarien tot de Ambachtsheerlijkheyt van Aerlanderveen specteren(de) die eensdeels in proces staen, mitsgaders ook de ses ponden goets gelts mit een tonne pali(n)g of twee en twintigh gl. tstaende daer vooren spreekende op de vischerye van Sparendam dewelke de Staten voorn(oem)t aen hem behouden.

Belovende voorts de Staeten voorn(oem)t d'voorschreven veltmarsehalk off actie van hem hebbende te houden tsijnen ende starkte in de posessie ende gebruyck van de voorsz. heerlijkheden, goeden ende landen, int geheel ende deel ende deselve overdraghte te houden staende ende doen approberen bij alle tractaten van peyse ende deselve te vrijen costeloos ende schadeloos te houden van alle vorgaende lasten ende edicten, soo

¹⁾ Lees: Lazarus Muller.

soo feijtelijk als reghtelijk en die uytsaeke van dien gedaen souden mogen werden, verbindende de Staten voorn. voor d'onderhoudenisse van 't gunt voorsz is allen de goederen ende incompsten vant gemeene landt ende graeffelijckheydt van Holl(an)t, stellende deselve ende een iegelijken van dien tot bedwank van allen reghten ende reghteren, renunchierende tot dien eynde ook van alle gratien, beneficien, privilegien ende reghten, mitsg(ader)s ook van alle 't gene dat eenigssints bedaght soude mogen werden tot wederleggen off nadeel der voors. poincten off eenigh point van dien';

lastende ende ordonneren voorts de voorz. Staeten den ontfanger-generael van de confiscatien voor den Stadhouder ende leenmannen van Hollandt d'voorn. veltmarschalk Mandersloo de voors. overdraghte van deselve heerlijckheyden ende leenlanden hiervoren geroert te doene daer ende alsoo dat behooren sal, mits bij den voorn. Heere veltmarschalk voor de eerste reyse te betaelen alleenlijk de helfte van 't reght van de registern(eeste)r, segel ende griffier van de leenen, mitsgaders den aenkleve van dien, alsoo bij den voorn. Staeten hem de wederhelft wert geremitteert met de geheele heergewaede oft gerechtighedyt denselven Staeten of graeffschap van Hollandt toekomen(de) ende daer naer bij andere bij transporte ofte besterffenis der voorsz. leengoeden verkregen zijnde, sullen betaelen van deselve leengoeden ende heerlijckheden alle sulke reghten ende gerechtigheden als van outs daer toege-

staen hebben, mitsgaders d'voorn. veltmaerschalk tot sijne kosten [soo verre hij des tot sijne meerder (ver)sekert(hey) begeert] de allodiale goederen voor schout ende schepenen ter plaetse daer die gelegen sijn te doen opdragen ende transporteren;

lastende ende bevelende voorts allen officieren, wet-houderen ende andre des noodt sijnde, hen naer het inhouden van desen te reguleren, mits dat dese in der kamere van de rekeninghe sullen werden geregistreert ende geinterineeri als naer behooren ende bekennen de Staten voorn(oem)t voor dese (ver)koopinge ende opdraghte van de goeden in desen (ver)haelt tegens den gecommitteerden van de heer en veltmaerschalk voors. geproffiteert ende genoten te hebben op het aghterwesen denselven heer veltmarschalk uyt saeke voors. gekomen hebbende de boven verhaelde derthien duysent aght hondert ponden van XL grooten 't pondt volgende d'affrekeningen tusschen den volmaghtighden van den voorn. veltmaerschalk ende seekere gecommitteerden van de Staten, gehouden ende geslooten op huyden date van desen.

Aldus gedaen in den Haeghe in volle ver(gaderinge) van de Staten van Hollandt onder 't Zegel van de Staten voor(noem)t hieronder aangehangen op den 11 novembris XV^{c} vier en taghtigh.

Ter Ordonnantie van de Staten v. Hollant

C. DE REGHTERE.

Op huyden den XXVIJ novembris anno XV^c vier en taghtigh sijn dese opene brieven van koope ten bureele van den Camere van der rekeninge in Hollandt gepresenteert ende naerdien deselve aldaar sijn gevisiteert geweest soo sijn deselve aldaar ten ordonnantie van luyden der voors. rekeninge als geinterineert geregistreert int derde witte register, 'beginnende pr(im)o aprilis XV^c negen entseventigh fo. III^c LXXIII (ver)so et ultra actum ten dage ende jaere als boven, my jegenwoordigh.

C. VAN DER GOES.

AANTEKENINGEN.

Omtrent Ernst van Mandersloo komt iets, maar heel weinig, voor in het Biogr. Wdb. van v. d. Aa. De krachtige hulp van een zijner naneven, den Oostenrijkschen Majoor H. W. T. Freiherr von Mandelsloh, stelde mij in staat een kort levensbericht van den merkwaardigen man te geven. Voornamelijk is dit getrokken uit de in druk verschenen lijkpredikatie op hem gehouden. Voor nieuwe gegevens, liefst in betrekking tot ons land, houdt genoemde Freiherr von Mandelsloh (zelf een geleerd beoefenaar der geschiedenis) zich zeer aanbevolen.

* *
*

De verlijfbrief, hierboven meegedeeld, is getrokken uit een register van allerhande acten, onder nummer 17 in het gemeente-archief van Oudshoorn berustend.

Het Repertorium op de Leenregisters geeft de volgende verlijen op het geslacht van Mandersloo betrekking hebbende:

1548. Joncvrouwe **Anna** van Bernencourt , bij overgifte van Roefandt van Heemstede, **haer** broeders zoon. . . .

1594. **Verlijt** heer Ernst van Mandersloo, Veltmaarschalck , uyt **craghte** van seecker **accoordt** gemaekt tusschen de **Heeren** Staten van **Hollandt** en denselven van Mandersloo, den 15 Juli 1594.

1606. Verlijdt Joncheer Everard Joost van Mandersloo ten behoeve soo van hem selven, als van anderen, den 10 Mei 1606.

1618. Verlyt Joncheer Frans Ernst van Mandersloo, soo ten behoeve van hem als van Joncheer Vittus, syn broeder, bij **doode ende** maeckinge van Joncheer Ernst van Mandersloo; heurlieder **oudtoom**, den 2 Febr. 1618.

1619. Verlyt **Jouffrouw** Margaretha van Mechelen, bij opdraghte van Jhr. Frans Ernst van Mandersloo **ende** anderen, den 2 Febr. 1619.

W. M. C. REGT.

Alphen a. d. Rijn.

Iets over Leidens veertigen.

A°. 1748.

In 1748 is te Leyden eene brochure anonym verspreid, onder den titel: Waaragtig onderzoek wegens verzuim in het waarnemen der oude handvesten van Leiden: als ook middelen ter verbetering der finantiën; en voorkoming van Hollands dreigende val, onder de spreuk *Veritas odium parit*. De schrijver komt daarin op tegen de nieuwbakken regenten, de mannen der acten van correspondentie, wier eigenbelang volgens hem, even groot was, als de zorg voor het algemeen bij hunne voorgangers van vóór 1674 en hij toont aan hoe weinig er nog gelet werd op de voorgeschreven deugden eens vroedschaps, nl. Notabiliteit, Rechtvaardigheid, Verstand, Bekwaamheid. Is het geene schande, roept hij, dat, waar nog talrijke nazaten van hen, die Leyden eeuwen lang door hunne verstandige regeering hebben doen bloeien, aanwezig zijn, beroofd van al hun oude waardigheden en bij het jaar armer wordend, ons college van veertigen, op zes na, bestaat uit fabrikanten en ambachtslieden met heel den nasleep van hunne geïmporteerde vriendjes, die alles van uit een handelsoogpunt

beschouwen. De klacht van den tijd, nu eens van een Leidenaar. In zijn uitnemend werk: De Vroedschap van Amsterdam, heeft de heer J. E. Elias ons een goed overzicht gegeven van de talrijke familiebanden die alle vroedschapsleden aldaar verbonden en ons gewezen op het daaruit voortspruitend geknoei, dat wel in de eerste plaats aanleiding gaf tot de ontevredenheid in den lande en ten slotte voerde tot de ontkenning van 1795. Dat het hier niet veel beter gesteld was, blijkt uit de aan de brochure toegevoegde lijst van veertigen, die hier onverkort volgt. Het cijfer achter de namen wijst aan, als hoeveelste lid zijner familie, de genoemde Heer een regeeringsambt bekleedt. G. A. beteekent gemeene afkomst. O. F. Oud-Leidsch regeeringsgeslacht.

1. Mr. Johan van den Berg. 2. G. A.

II. Mr. Cornelis Schrevelius. 2. Deszelfs Grootvader rector der Latijnsche scholen.

111. Mr. Abraham Hogenhouk. 2. Delftse familie, egter deze Leidenaar.

IV. Mr. Pieter Gijs. 1. Schoonzoon van 1.

V. Mr. Dionysius van Cruiskerken. 2. Deszelfs vader een Brouwer.

VI. Mr. Nicolaas van Tol. 2. De Voorouders Zaei-reders.

VII. Mr. Willem Paedts. Uit eene O. F.

VIII. Mr. Johan van Lanschot. 2. Ut supra.

IX. Mr. Dirk de Raet. 1. Rotterdammer uit een O. F.

X. Mr. Johan vander Mark. 3. Uit Voorschooter Familie.

XI. Mr. Nicolaas van de Velde. 2. Deszelfs Grootvader Wolkoopeer.

XII. Mr. Nicolaas de Bye. Uit 0. F.

XIII. Abraham Alenzoon. 1. G. A. Fabrikeur.

XIV. Mr. Jan van Groeneveldt. 3. Deszelfs Grootvader een Broodbakker.

XV. Mr. Simon van Gerwen. 2. G. A.

XVI. Mr. Adriaan van Assendelft. Uit 0. F.

XVII. Mr. Nicolaas Willem van Leeuwen. 2. Deszelfs vader Remonstrants; maar gechangeert om de regeering.

XVIII. Mr. Cornelis van Banchem. Uit 0. F.

XIX. Mr. Jacob van der Meer. Ut supra.

XX. Mr. Raimond Bakker. 1. Amsterdammer.

XXI. Mr. Johan van der Mark. 4. Germein van X.

XXII. Mr. Diederik van Leiden. Uit 0. F.

XXIII. Mr. Petrus Cunaeus. 2. Deszelfs Oom uit Indiën, maar door zijn zwager Coenraad Ruisch in de regeering ingedrongen.

XXIV. Mr. Nicolaas van de Velde. Germein van XI.

XXV. Mr. Hendrik van Buren. 1. Delfenaar.

XXVI. Mr. Nicolaas Roomswinkel. 1. Genaturalizeert: natus Moscovie [d. i. te Archangel, waar zijn vader Nederlandsch koopman was]: de oom van beide deze Heeren is Mr. Abraham Hogenhouk.

XXVII. Dr. Jan Frederik Gronovius. 1. Zwager van XIII.

XXVIII. Mr. Daniël van Alphen. Uit 0. F.

XXIX. Mr. Thimon van Schoonhoven. 1. Rotterdammer.

XXX. Mr. Jakob Pla. 1. G. A.

XXXI. Mr. Cornelis Chastelein. 1. Uit Indiën: Schoonzoon van XII.

XXXII. Mr. Willem Sautijn. 1. Amsterdammer. Germein van X en Zwager van XXI.

XXXIII. Daniël van Halteren. G. A. 1. Fabrikteur: Favoriet van XI.

XXXIV. Mr. Pieter van Dorp. 3. Deszelfs grootvader Greinier.

XXXV. Mr. Salomon Lijnslager. 1. Amsterdammer. Neef van III.

XXXVI. Mr. Coenraad Teding van Berkhout. Deszelfs oom P. Gijs. (IV).

XXXVII. Jonkh. Nicolaas van Boetzelaar. 1. Hageenaar. Schoonzoon van IX.

XXXVIII. Mr. Jacob Heyns. 2. Deszelfs Grootvader Zaeireder.

XXXIX. Mr. Michiel Pompe van Slingelandt. Rotterdammer. Schoonzoon van XVI.

XL. Mr. Adriaan van der Goes. 1. Van Delftse familie. Secretaris: Mr. David van Royen. Schoonzoon van J. van den Berg. (I).

Griffier: Mr. IJsbrand van Dam. Deszelfs oom Nicolaas de Bijl. (X11).

Secretaris v. d. Rekenkamer: Mr. Andreas Cunaeus.

Schoonzoon van J. van den Berg (1) en broeder van XXIII. In eene noot staat verder: „Hadde zijn WelEd. het welzijn van de goede ingezetenen wat meer als eigenbaat behartigt, hij zoude nooit zijnen schoonzoon, dien hij wist dat als Dorp-Secretaris op de vleugelen van eenen klerk moest drijven, dat ampt hebben opgedragen.”

Voorwaar, deze lijst toont aan, hoe weinig men zich wel bekreunde om het privilegie van Keizer Karel V d. d. 1519 Juni 21 (eene vernieuwing van de instelling der heeren 40 onder hertog Philips den Goede) waarin de volgende clause o. a. voorkomt:

En in gevalle eenig. van de voors. veertig aflagig, of buiten onze voors. Stad ter woning trekt, of anderszins van de voors. Stad hem absenteert, in dien gevalle zullen de anderen van de Veertig, in stede van dien aflagigen of geabsenteert persoon, eenen kiezen en ordonneren van den *Nobelsten* en *Regtuaardigsten*, die *zig in hare consientien nutte en bekwame* daartoe kennen en weten zullen, oud ~~wezende~~ ten minsten 28 jaaren en *geene Broeders, Vaders of kinderen wezende* van eenige van de voors. 40.

Trouwens niet alleen op *dit* misbruik vestigt de schrijver de aandacht. Uitvoerig betoogt hij, hoe alom in het Staatswezen der Republiek het verderf voortwoekert, en een dergelijken omvang heeft bereikt, dat men niet

van de (pas weder teruggeroepen) Doorluchtige Hoogheid kan verwachten, dat hij in al de steden en stadjes de reeds oude grieven door zijn persoonlijken invloed verhelpen kan. Hoe kan, vraagt hij, voorspoed als in vroegere tijden, in ons land heerschen, als zij die in de eerste plaats geroepen zijn hunne medemenschen het goede voor oogen te houden, ook door den daad, in onverdraagzaamheid voorgaan en hen verketteren, die niet „hunne geloofsformulieren omhelzen”. „Gaan zij niet verder als den Heere, die niet en oordeelde, schoon ze zijne woorden gehooft en toch niet geloof hebben. Immers zouden zij indien zij van andere geloofsbroeders op dien zelfigen voet gehandelt werden, hen beroepen op de woorden van hun Meester: alle dingen die gij wilt, dat u de menschen zoude doen, doet gij hen ook alzo.”

Wat bij dezen schrijver over politiek en godsdienst in de Nederlandsche gewesten treft, is de, voor die dagen van heftige pamfletten, bezadigde en kalme toon. Het is het woord van een, die den naderenden ondergang en toekomstige vernedering van land, volk en instellingen, hem ten zeerste lief, ziet aankomen; eene waarschuwing, een noodkreet, om eindelijk tot bezinning terug te keeren.

BIJLEVELD.

November 1907.

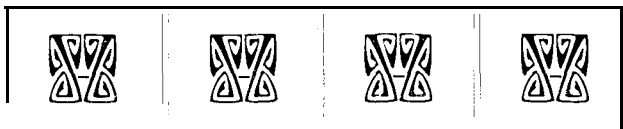
Een deftige minnebrief van den lateren professor Paulus Merula.

Onze voorvaderen, die bij hun vrijen en trouwen voor wat dartelheid niet bang waren, vertoonen in hunne minnebrieven vaak eene wonderlijke deftigheid. Toen Johan de Wit verloofd was met Wendela Bieker schreef hij b.v. „Ick wapene mij met alle mijne patientie omme „de onverduldicheyt van ‘t voorschreven verlangen te „overwinnen, maer ick bemercke, dat hoe de geluckige „dach van ‘t voorschreven vermaeckelijk genot naderbij „comt, hoe oock ‘t voorschreven onverduldich verlangen „meer ende meer d’overhandt neemt.. . .” enz. (Brieven van Johan de Wit, uitg. Kernkamp, 1, 278). En de latere Leidsche hoogleeraar in de geschiedenis Paulus Merula, toen nog advocaat in Dordrecht, neef van den martelaar Angelus Merula, schrijft (het was in 1589) aan zijne uitverkorene aldus: „ Het is notoir ende ken-

„lick mijne alderliefste . . . dat wij bereyt sijn om ons
 „naer christelijcke ordeninge met wil ende weten onser
 „ouderen te begheven inden heyligen huwelicken state,
 „verlanghende oversulx met een yeverich gemoet naer
 „den tijt dat sulx mach geschieden, nyet twijffelende
 „of uw hert en is oock eenichsins met den brant van
 „sulx verlangen ontfonckt . . . Tgene alhyer” (Merula
 heeft nl. uitvoerig de plichten van echtgenooten opgesomd) „van den man als van een ghetrouwe ende got-
 „vresende persone gerequireert worde belove ick ende
 „verbinde mij bij dese mijne missive als wesende eene
 „obligatie ofte verbandt-brief, onverbreckelick tzelve te
 „houden, ja duysent mael meer te doen mitter daet
 „dan ick mit woorden soude konnen beloven. . . Ick
 „hebbe u van harte lief ende drage u toe eene uyt-
 „nemende affectie, daer ghij soo ick verhope nyet aan
 „en twijffelt, voornamentlick omme twee oorsaecken,
 „ten eerste omme Gots wille, ten anderen omme uw
 „persone selve . . . want ick alree in u ben speurende
 „alle die deuchden, die in een goede huysvrouwe be-
 „hoiren te wesen Adieu mijn alderliefste! ende laat
 „nyet met mij Godt om sijne gratie te bidden, dat hij ons
 „welbegonnen werck ende heylich voornemen wil seghe-
 „nen . . . ick schrijf u duysentmael adieu, seer ver-
 „langhende naer uw persone ende verhopende in nyet
 „lange bij u te zijn, twelck sal sijn, soo ick rame, een
 „vrijdach toecomende . . .” Den gnnschen brief kan men
 vinden in de „Kronijk van het historisch gezelschap te

Utrecht", IV, 1848, blz 77 -83. Hij bevat, haasten wij ons te zeggen, eene zeer hoogstaande beschouwing omtrent het huwelijk en pleit zeer voor zijn schrijver. Slechts glimlachen wij over de deftigheid des minnaars, al was hij niet meer in zijne prille jeugd (de brief is van 1589 en Merula werd geboren in 1558). In datzelfde jaar huwde hij met zijne „alderliefste", Judith Buys, die in 1607 als zijne weduwe achterbleef en toen van de Staten „bij forme van gracie, sonder consequence" ontving één jaar tractement. (Dodt. Archief V, 5).

L. K.

De collectie DE LA COURT.

Op de 17de eeuw, schitterend door den rijken opbloei van de Hollandsche kunst, volgde de 18de eeuw, die nog slechts eenigen nabloei bracht, welke niet meer te vergelijken is bij de zeldzame scheppingen der groote meesters uit de voorafgaande periode. Toch ontbrak het niet aan belangstelling in de kunst, getuige het groot aantal schilderijen vermeld in de lange lijst van veilingscatalogi door Dr. A. Bredius verzameld en uitgegeven ¹⁾.

Ook te Leiden had men toen niet alleen belangstelling in wetenschap en industrie. De inventarissen van de inboedels der aanzienlijke Leidsche families vermelden vrij geregeld ook eenige meer of minder belangrijke schilderijen en van 54 verschillende meer uitgebreide Leidsche verzamelingen zijn de verkooping en in de Naamlijst van Dr. Bredius vermeld. Onder de „uitgelezen kabinetjes”

¹⁾ Naamlijst van Kunst-Catalogi in verslag Mauritshuis, 1898.

en verzamelingen van „konstige en plaisante schilderijen”, die te Leiden geveild werden, is wel het belangrijkste het Kabinet De la Court, dat in 1766 onder den hamer kwam en daarbij met recht als een „uitmuntend en beroemd cabinet” werd aangekondigd.

De grondslag van die verzameling was gelegd door Pieter de la Court van der Voort, den zoon van den bekenden groot-industrieel en staathuishoudkundige Pieter de la Court, den vriend van Johan de Witt. Deze kocht door bemiddeling van Carel de Moor vier belangrijke schilderijen uit de collectie van Adriaan Wiiterd van der Aa, die later het glanspunt der collectie vormden. Het waren de drie beroemde Dou's n°. 17, Biddende monnik, n°. 18 een Commenijswinkel en n°. 19 de Avondschool en het mooie paneel van Rubbens, het Paradijs, met figuren van J. Brueghel. Deze schilderijen werden voor f 10500 gekocht en brachten bij de veiling in 1766 te zamen f 23500 op ¹⁾.

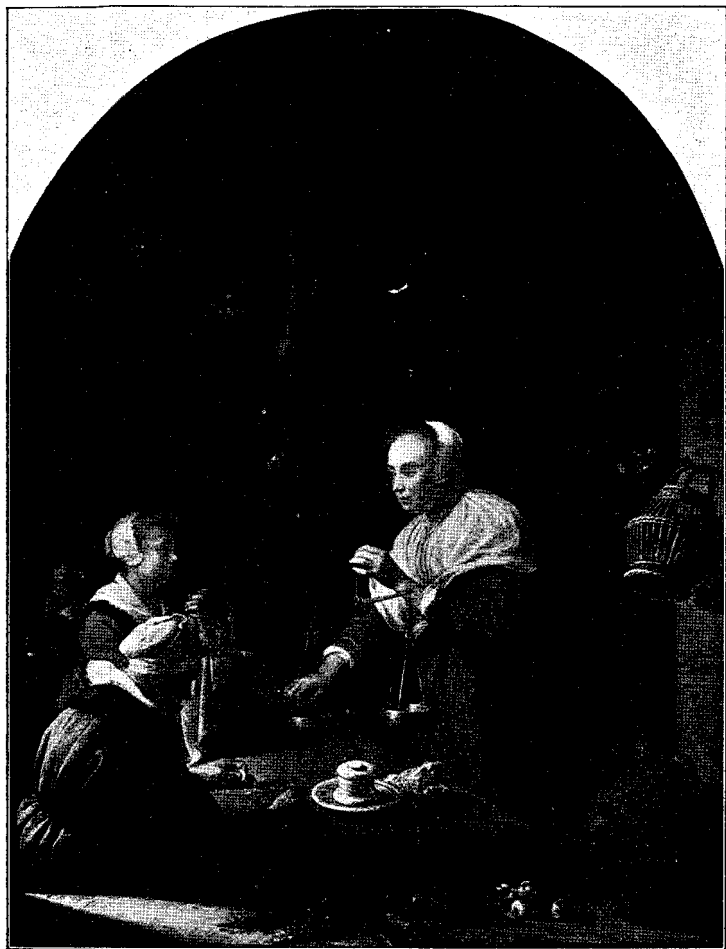
¹⁾ De Commenijswinkel van Dou (Martin n°. 260) was afkomstig uit het in 1716 te Amsterdam geveild Kabinet van Beuningen en de Avondschool (Martin n°. 320) uit het in 1666 geveild Kabinet de Bye. Zie over de in de collectie de la Court aanwezige schilderijen van Dou: Uffenbach's Merkw. Reisen, Ulm 1754. III bl. 241, die ook een zelfportret van Dou vermeldt, Weyerman's Levensbeschr. d. Ned. kunst. schilders, 1729 bl. 117 en Dr. W. Martin, Het leven en de werken van Gerrit Dou, 1901 bl. 154.

In het bezit der familie bevonden zich eerst slechts enkele minder beteekenende stukken, waarbij later uit den boedel van Groenendijk nog 5 schilderijen kwamen, met name van Dou of v. Mieris (n°. 2^e), Seb. Vrancx (n°. 109), M. Naiveu (n°. 60), J. Steen (n°. 55) en W. v. d. Velde (n°. 92). De overige schilderijen werden verkregen door de voortdurende aankopen door den stichter van de collectie en door diens zoon, den kunstlievenden Allard de la Court,, gehuwd met Satharina Backer, die zelve eene niet onverdienstelijke dilettante was, en zeker door haren fijnen smaak een goeden invloed zal geoeffend hebben bij de keuze der aankopen.

Zoo werd langzamerhand eene verzameling bijeengebracht, gelijk Leiden nooit meer in particulier bezit bijeen zoude zien, en was het eene belangrijke gebeurtenis in de kunstwereld toen in 1766 dit kabinet werd geveild, waarvan reeds in 1751 de zanglustige Sara Maria van der Wilp kon rijmelen:

„Wat luister! welk een grootsche praal
 Zien we in dees vorstelijke zaal!
 Wat onwaardeerbare schat van konstige tafreelen
 Siert zo verrukkend wand en boog!
 Al wat de kunst vermag door verwen en penseelen,
 Vertoont zich hier voor 't oog.”

De roem van het kabinet bleef niet tot ons land beperkt en de opdracht van het 2de deel van Houbraken's Groote Schouwburg in 1713 aan de la Court getuigt van

De Commenijswinkel van G. Dou.
(Thans in het Musée du Louvre te Parijs).

de achting, die de grondvester der collectie onder de kunstkenners toen reeds genoot.

Een gelukkig toeval deed over deze verzameling eenige meerdere gegevens tot ons komen, die ook voor de kennis van de algemeene opvattingen op kunstgebied in de 18de eeuw niet geheel zonder belang zijn. Niet slechts bleef de gedrukte catalogus van de veiling bewaard en zijn in het op het Gemeente-archief aanwezige exemplaar de prijzen bijgedrukt, die de doeken opbrachten, maar tevens zijn in een exemplaar van den catalogus in het Rijks-prentenkabinet de namen van de koopers vermeld. Merkwaardig is het hiermede eene in het Gemeente-archief aanwezige lijst uit 1749 te vergelijken, waarbij door Allard de la Court de prijzen van aankoop zijn aangeteekend en in vele gevallen tevens de personen van wie de schilderijen verkregen werden.

De verzameling bevatte werken van 124 schilders, waaronder de eerste meesters der Hollandsche school. De totale opbrengst in 1766 bedroeg het voor dien tijd zeer belangrijk bedrag van f 71450, 5 st., waarbij nog niet medegerekend zijn enkele kleinere stukken, die niet geveild werden, de schilderijen van Catharina Backer zelf en de niet onbelangrijke serie van familieportretten. De prenten en teekeningen, die afzonderlijk werden geveild, brachten f 4340.— op.

Eene vergelijking met de in de lijst van 1749 vermelde prijzen toont hoe de belangrijkste werken in prijs waren vooruitgegaan. De 187 schilderijen, die en

Het Paradijs van P. Rubbens.
(Thans in het Mauritshuis te 's-Gravenhage.)

in 1749 en in 1764 met de prijzen vermeld worden, hadden bij aankoop *f* 33507 en 10 stuivers gekost en brachten in veiling *f* 68437.— op. Natuurlijk was de prijsverhooging niet bij alle schilders gelijk en er zouden uit de relatieve prijsverschillen niet onaardige conclusies te trekken zijn over de meer of mindere waardeering der betrokken meesters, ware het niet dat wij juist bij het trekken van conclusies tot groote voorzichtigheid worden aangemaand door het feit dat de lijst van 1749 wel de prijzen van aankoop vermeldt, doch niet in welk jaar de aankoop geschiedde. De aankopen zijn over verschillende jaren te verdeelen en hadden onder verschillende omstandigheden plaats, waardoor ook de vergelijking der prijzen onzuiver wordt. Ook zijn ons slechts enkele der vermelde schilderijen nader bekend. Ik wensch daarom dit onderdeel, hoe verleidelijk overigens, hier niet nader uit te werken en verwijs de belangstellenden naar de hierachter gevoegde lijst, waarbij de prijzen van aankoop zijn aangeteekend.

Om het overzicht gemakkelijker te maken zijn hierbij de schilderijen alphabetisch naar de namen der schilders gerangschikt en zijn de minder belangrijke schilders weggelaten. Het cijfer vóór den naam komt overeen met het nummer in den gedrukten catalogus en van de kolommen achter de beschrijving der schilderijen vermeldt de eerste den prijs van aankoop volgens de opgave van 1749 en de tweede het bedrag, dat bij de veiling in 1766 werd gehaald.

	Aankoop.	Veiling.
107. W. van Aelst (1626 -na 1683) Stilleven 1677 . . .	50	151
89. J. Asselijn (1610-1652) Brug van Trestavera . . .	160	510
165. " Landschap	170	220
93. L. Bakhuysen (1651—1708) Storm op zee . . .	90	150
59. C. Bega (1620 - 1664) Boerengezelschap. . . .	259	512
161. N. Berchem (1620—1663) Landschap met vee . .	80	110
71. " Bergachtig landschap (Veiling v. Peene)	150	590
101. G. Berkheyde (1638-1698) Markt te Haarlem met figuren door A. v. d. Velde	80	180
113. A. Boonen (1669—1729) Tuin met herders . . .	300	120
115. " Gitaarspeelster.	120	120
116. " Goudweger.	120	310
127. J. Both (1610-1652) Landschap.	150	470
128. " "	80	360
" " "	100	—
9. J. en A. Both. Doop van den kamerling . . .	225	735
58. A. Brouwer (1605/6—1638) Drie rookende boeren	50	210
82. S. van der Does (1653-1717) Landschap . . .	50	120
83. " "	50	140
171. " "	30	67
172. " "	30	65
79. J. van der Does (1623-1672) Landschap met vee	100	215
17. G. Dou (1613-1675) Bedelende monnik. . . .	3000	5000
18. " Commenijswinkel	1500	7150
19. " Avondschoon	1000	4000
20. " Oud haspelend vrouwtje, (waarschijnlijk door F. van Mieris Sr.) . . .	100	290
73. K. Dujardin (1622—1678) Landschap	275	450
3. J. van Dijk (1599-1641) Portret van den abt Scaglia, gekocht van v. Biesum te Rotterdam.	630	715

	Aankoop.	Veiling.
3. G. Flink (1615-1660) Portret van M. Az. de Ruyter	10	
129. J. Glauber (1646—c. 1726) Landschap, met figuren door W. v. Mieris	120	250 ¹⁾
142. J. van Goyen (1596-1656) Watergezicht met visschers	4	16
177. J. Griffier (1656-1718) Landschap met ruïne .	80	140
178. „ Rijnlandschap, met figuren door W. van Mieris	80	185
105. J. Dz. de Heem (1606—1683/4) Stilleven . .	100	77
205. „ Stilleven.	100	41
— J. v. d. Heyden (1637-1712) Landschap . .	185	—
99. „ Vlaamsch landschap met kerk, met figuren door v. d. Velde	250	705
166. G. Hoet (1648-1733) Geschiedenis van Theseus	300	150
110. „	300	150
196. M. de Hondekoeter (1636-1695) Eenden . .	25	62
111. A. Houbraken (1660-1719) Romulus en Remus	300	220
112. „ Historie van den engel Manoach	80	120
66. J. v. Huchtenhurch ¹⁾ (1646-1733) Ruitergevecht	90	300
70. „ „	150	300
67. „ Gevecht . .	60	80
68. „ Ruitergevecht	150	490
69. „	150	260 ²⁾
108. Jan van Huysum (1682—1749) Bloemstuk . .	30	12.5
175. „ Waterval, op koper	40	115

¹⁾ En verschillende kleinere stukken voor f 40 à 50.

²⁾ En andere kleinere stukken.

	Aankoop.	Veiling.
4. J. Jordaens (1593—1678) Offerande aan Paulus en Barnabas.	300	500
W. Kalf (1621/2—1693) Twee stillevens . .	30	
84. P. van Laer (1582-1642) Stal met vee . . .	25	120
13. G. de Lairese (1641-1711) Landing van Aeneas (gekocht van Rover te Delft)	250	400
— J. Lievens (1607-1674) Landschap, met vee door N. v. Berckene	60	—
91. J. Lingelbach (1623-1674) Italiaanschezeehaven, met figuren door Ph. Wouwerman . . .	90	100
22. G. Metsu (1629/30—1667) Vrouw met wijnkan, gekocht van J. de Rove, den Haag . . .	170	810
122. H. v. d. Mey, Vrouwtje met wijnglas en haring (1637—na 1757)	100	130
121. " " Diana met nimfen	120	88
157. " " Vrouw met schol en man met glas	150	200
186. J. Miense Molenaar, Drinkende boeren . . . (c. 1610—1668).	10 (?)	96
185. " " Plak in 't bandje	10	105
187. " " Kaartspelende boeren	40	95 ¹⁾
23. F. v. Mieris de oude, Turk, borstbeeld, gekocht (1635—1681), van Jan v. Beuningen .	120	470
24. " " Borstbeeld, gekocht als-voren	80	155
31. " " Rookende man in nacht-rok, 1664	110	64
46. " " Bakker met hoorn	210	60
32. " " Eremit bij kaarslicht	25	23

¹⁾ En verschillende stukken à 15 à 30 gulden.

		Aankoop.	Veiling.
150.	F. v. Mieris de oude, Diana en Calisto, met figuren van W. van Mieris	150	115
42.	J. van Mieris (1660-1690) Soldaat met roemer.	150	120
43.	" Courtizane	150	140
39.	" Dame met vogel. .	50	175
40.	" Rookend student	50	155
44.	" Christus en de Sama- ritaansche vrouw, zijn laatste werk, in 1690 te Rome geschilderd . . .	100	60
41.	" Rookend schilder .	?	100
33.	W. v. Mieris (1662-1747) H. Familie . . .	538	850
34.	" Historie van Tartnffe	800	970
35.	" Savoyard in een boerenhuis. . . .	1000	1200
25.	" Portret van F. v. Mieris den ouden. . . .	80	87
26.	" Vrouw met strooie hoed, naar F. v. Mieris	80	280
36.	" Andromeda aan de rots	160	220
37.	" Liereman 1728 . . .	150	215
38.	" Notenverkoopster .	150	250
28.	" Offerande aan Apollo, naar F. v. Mieris	170	810
151.	" Kreeftenverkoopster	250	375
155.	" Fruitstukje met muis	60	46
27.	" Vrouw met likeurflesch, naar F. v. Mieris	30	430
117.	" Rookend matroos, naar A. de Vois	40	120

		Aankoop. Veiling.	
30.	W. v. Mieris Rookend soldaat in kuras.	60	100
29.	„ Vrouw met hondje.	60	185
146.	„ Zelfportret	80	38
154'	„ Man met rijnwijnglas, naar F. v. Mieris	50	58
147.	„ Sabijnsche maagdenroof	200	360
148.	„ Susanna in het bad	250	100
146.	„ Abraham en Hagar.	200	85
153.	„ Rijngesicht	125	15
152.	„ Ruiters, naar Ph. Wouwerman	80	30
154.	„ Buiig weer bij eene ruïne (genre Griffier)	60	50
45.	F. v. Mieris Jr. (1689-1753 of 63) Portret van W. v. Mieris	31.10	17
47.	„ Zelfportret	30	52
104.	A. Mignon (1640-1679) Bloemstuk, gekocht van Heldewier te Utrecht	700	1500
176.	A. v. d. Neer (1603-1677) Winterlandschap	60	280
48.	G. Netscher (1639-1684) 2 portretten van zijn zoons	74	121
60.	M. Naiveu (c. 1697— c. 1721) Gebed bij den boterham	(25)	250
61.	J. Ochtervelt (c. 1635— vóór 1700) Dame en heer, in 1749 als ter Borch verkocht voor f 250	320	420
51.	A. v. Ostade (1610—1685) Drie kaartspelende boeren	150	210
53.	„ Brieflezende man	18	89
52.	„ Boer met gepluimde bonnet	5	8.10
49.	A. v. Ostade (1610-1685) De piskijker, gekocht van mej. Anna Backer te Amsterdam	140	500

	Aankoop.	Veiling.
50. A. v. Ostade (1610-1685) Advocaat in zijn stu- deerkamer, als voren,	140	530
194. J. Dz. Ouderogge (1622—1653) Schoenmaker .	10	80
193. „ Weversgezin (zie Mus. Amsterdam 824)	10	57
126. C. v. Poelenburg (1586-1667) Vlucht naar Egypte	54	210
72. P. Potter (1625-1654) Landschapmet 3 ossen (1650)	300	650
88. A. Pijnakker (1622—1673) Vlucht in een haven bij onweer, (veiling mej. Oornhaus te Amst.)	135	500
87. A. Pijnakker (1622-1673) Landschap . . .	80	205
15. Rembrandt (1607—1669) Vrouwenportret . .	50	326
„ Christus geneest de dochter van Jairus, (veiling S. Aver- klauw te Amsterdam)	131	700
85. W. Romijn (-na 1695) Landschap	25	90
7. J. M. Roos (1659-1731) Stierengevecht. . .	300	350
2. P. P. Rubens (1577—1640) (toegeschreven aan) Triumpf van Neptunus en Thetis (15)		210
1. „ en den fluweelen Breughel (1568 -1625) Paradijs	5000	7350
102. R. Ruys (1664/5—1750) Bloemstnk, 1710 . .	650	1010
103. „ Fruitstuk, 1710. . . .	650	1015
163. J. Ruisdael (1628/9—1682) Huis bij den Haringpak- kerstoren te Amsterdam	80	320
164. „ Landschap	(7)	81
94. H. Saffleben, Rijnlandschap (veiling wed. Chat- (1609—1685). veld te's Hertogenbosch f26)	150	300
180. „ „ Landschap m. zegenvisschers	60	140

	Aankoop.	Veiling.
21. P. v. Slingeland (1640-1691) Kaarslicht, 1684 .	150	480
145. Zelfportret, 1686	40	81
8. F. Snijders (1579-1657) Hertenjacht . . .	—	485
54. J. Steen, (1626-1679) Vechtende man en vrouw, (gekocht van Berkhout).	150	305
55. „ St. Nicolaasdag (bij fam. Groenendijk)	—	400
56. „ Schoolmeester met plak	100	335
57. „ Chirurgijswinkel . . .	100	160
119. H. v. Steenwijck, de oude, (ov. c. 1603) Kerk bij nacht, met figuren van J. Brueghel . . .	90	200
6. A. v. d. Tempel (1622/3—1672) Portret van Jan van Arkel en diens vrouw.	100	115
14. D. Teniers (1610-1690) Kaartspelende boeren.	600	2080
190. J. Toorenvliet (1635/6—1719) Groentenvrouw .	40	25
74. A. v. d. Velde (1636-1662) Bacchus en Mercurius, opgewerkt door W. v. Mieris	450	100 ¹⁾
92. W. v. d. Velde (1611—1693) Marine	—	885
118. A. de Vois (1631/4—1680) Zelfportret . . .	100	145
116. „ Dorinde en Silvia	230	200
109. Seb. Vrancx (1573-1647) Kruisdraging. . .	100	200
10. J. Weenix (1640/4—1719) Dood wild . . .	325	660
12. „ „ „	150	760
11. „ „ „ „	150	670
162. J. B. „Weenix (1621-1660) Italiaansche zeehaven	30	200
5. Willeboirts (1614-1654) Venus en Achilles. .	140	95
63. Ph. Wouwerman (1619-1668) Spelende kinderen (auctie Mevr. Tjeerk)	25	275

¹⁾ En de andere werken van dezen meester.

		Aankoop.	Veiling.
64.	Ph. Wouwerman (1619-1668) Vleeschhouwer .	100	345
62.	„ „ Smidswinkel en		
	postkar . . .	525	450
—	„ „ Batailje . . .	25	—
65.	J. Wynandts (1625-1682) Landschap, met paar-		
	den door Ph Wouwerman	60	450

Verder bevatte de collectie nog schilderijen van Bartolotti, A. Begeyn, J. Beerenstraaten, Th. van Bergen, Bouvillon, J. Chapman, P. Coster, C. v. Everdingen, W. G. Ferguson, P. de Grebber, R. en J. Griffier, J. Hanot, J. Heemskerk, G. Heda, C. de Heem, J. Dz. de Heem, W. de Heusch, G. Holsteyn, J. van Huysum, M. Kalf, G. Kamper, C. Lelierrbergh, J. Lingenbach, J. Lis, G. Lundens, v. d. Meulen, Cl. Molenaar, F. Mortel, Pozzina, Rademaker, P. de Ring, P. v. Ruyven, Stalpaert, P. Stuve, Swam, P. Verew, H. Verschuring, D. Vinckebooms, J. Walscappelle, F. v. d. Wilp en Th. Wijck, benevens een elftal werken van de laatste bezitster zelf, Catharina Backer, weduwe van Allard de la Court, wier werk **blijkens** den geschreven catalogus een afzonderlijk vertrekje vulde. Toch mocht dit, al kon het met de eerste meesters niet **wedijveren**, gerust een plaats bekleed hebben naast veel van de hier vertegenwoordigde kleinere meesters. Eene bloemstudie van haar hand bracht nog **kortgeleden** in eene veiling bij Fred. Muller een aardigen prijs op.

Ten **slotte** mogen wij niet nalaten te wijzen op de groote collectie familieportretten, waaronder 5 portretten door G.

Schalcken, 5 door Nic. Maes, 4 door van Mieris, één van M. Miereveld, 2 van A. van den Tempel, 2 van P. v. Slingeland, 4 van P. Du Bordieu en verder stukken door G. Beeldemaker, van Loon, J. van Doornick, v. d. Berg, B. Graat, F. v Mieris Jr., P. v. Ruyvø, Baudrigeen, A. Boonen en Boitard. De geheele portretgalerij omvatte 57 portretten, waaronder de zeer goede van den Tempels, die kortgeleden voor het Rijksmuseum te Amsterdam werden aangekocht ¹⁾ en het portret van P. de la Court door G. Schalcken, hetwelk door het Stedelijk Museum te Leiden werd verworven.

Vragen wij thans van waar de schilderijen kwamen en waar zij gebleven zijn, dan kunnen wij door de reeds vermelde lijst van 1749 althans op het eerste punt een vrij volledig antwoord geven. Het grootste gedeelte der schilderijen werd door bemiddeling van kunsthandelaars gekocht, een groot deel was direkt bij de schilders besteld en slechts eene kleine minderheid werd op aucties aangekocht. Onder de kunsthandelaars vinden wij bijna uitsluitend personen, die ook als schilders bekend zijn. Het record werd behaald door den jongen Frans van Mieris, die 18 verschillende doeken aan de de la Court's verkocht en daarbij niet vergat ook zijne familie aan te bevelen. Frans de oude was door 4 zijner

¹⁾ Cat. Rijksmus. N°. 2290 a en b, Zij worden genoemd „zijnde sonder weedergrade van kunst, soo goed als van Anthony van Dijk.”

werken in de collectie vertegenwoordigd, J. v. Mieris door 6, W. v. Mieris door 24 en de jonge Frans zelf door 2 doeken,

Verder treffen wij als verkoopers aan den schilder J. van Huchtenburg, die 3 vreemde schilderijen verkocht en er vier van eigen penseel leverde, A. v. d. Eyk, P. van Ruyven en H. v. d. Mëy, die respectievelijk 12, 5 en 3 doeken bezorgden.

Tot de kunstkoopers is verder te rekenen Zeger Hasebroek te Leiden ¹⁾, wiens collectie in 1763 werd geveild, en waarschijnlijk van Biesum te Rotterdam ²⁾ en Heldewier te Utrecht ³⁾. Verder vindt, men als herkomst van schilderijen vermeld : de veiling S. Averklauw te Amsterdam ⁴⁾, Anna Backer aldaar, J. van Beuningen aldaar ⁵⁾, Berkhout ⁶⁾, J. Berkhey, de auctie Chatveld te 's-Hertogenbosch ⁷⁾, de auctie de Neufville ⁸⁾, Mej. Oortmans te Amsterdam ⁹⁾, de auctie Peene ¹⁰⁾, J. de Rove te

¹⁾ Hij leverde o. a. de Ph. Wouwerman. Cat. 82.

²⁾ O. a. de Brouwer. Cat. 58.

³⁾ Ostade. Cat. 49.

⁴⁾ Rembrandt. Cat. 16.

⁵⁾ F. v. Mieris. Cat. 23 en 24.

⁶⁾ J. Steen. Cat. 54.

⁷⁾ Saftleven. Cat. 94.

⁸⁾ Waarschijnlijk R. de Neufville, wiens collectie in 1736 te Leiden wrdd geveild.

⁹⁾ A. Pijnakker. Cat. 88.

¹⁰⁾ N. Berchem. Cat. 71.

's-Gravenhage ¹⁾, Rover te Delft ²⁾ en de auctie van Mevr. Tjeerk ³⁾.

Meermalen werd ook direct van de schilders gekocht of werd, gelijk het in de lijst van 1749 wordt vermeld, aan de schilders zelf „een opdracht” gegeven. Behalve de 57 portretten werden 33 schilderijen direkt van de schilders gekocht en wel van A. Boonen (2), S. van der Does Sr. (3), J. Glauber (4), G. Hoet (1), A. Houbraken (2), J. van Hugtenburg (4), H. van der Mey (1), F. v. Mieris (1), F. v. Mieris Jr. (1), W. v. Mieris (7), Mortel (1), R. Ruys (2), P. v. Ruyven (1), J. v. Toorenvliet (1) en J. Weenix (2). De vergelijking der prijzen van aan- en verkoop bewust dat door de De la Court's aan de schilders voor de bestelde werken ongeveer de gemiddelde prijzen werden betaald. In het geheel werd voor deze aankopen **f** 5858 besteed, waarvan **f** 320 voor enkele kleinere schilderijen en schoorsteenstukken, die niet in den veilingscatalogus worden vermeld. Van de rest bleven 6 stukken, die met **f** 963 betaald waren, bij de veiling **f** 497 beneden den aankoop, doch Behaalden de overige bij een aankoopsom van **f** 4575 een winst van **f** 4769, hetgeen ongeveer overeenkomt met de prijsverhooging bij de verder aangekochte schilderijen, die ook gemiddeld ruim 100 $\frac{0}{0}$ bedroeg.

¹⁾ G. Metsu. Cat. 22.

²⁾ De Lairese. Cat. 13.

³⁾ Wouwerman. Cat. 63.

Merkwaardig is het om te zien hoe reeds in de 18de eeuw met de toeschrijving der schilderijen werd omgesprongen. Niet alleen waren van verschillende stukken copieën in omloop ¹⁾, doch zelfs werden deze door groote collectioneurs soms tegen beter weten in als origineelen getoond. Vooral wanneer het oorspronkelijk stuk reeds naar het buitenland was verkocht, schijnt de lust hen soms te machtig geworden te zijn om een goede copie voor het origineel te doen paradeeren. Zoo vermeldt de samensteller van de lijst van 1749 bij een door W. van Mieris naar een stuk van Frans van Mieris den Ouden geschilderde copie ²⁾, dat het origineel reeds ruim 60 jaar uit het land was en dat hij daarom de copie „maar voor origineel laat pousseeren,” en het verwondert ons niet dat dit spelletje niet minder in trek kwam, toen bij de veiling de toekenning van een schilderij op de opbrengst kon influenceeren. In den catalogus van 1766 zijn niet minder dan 4 copieën als origineele stukken vermeld, hoewel de onjuistheid hiervan aan de samenstellers van den catalogus moet bekend geweest Zijn, daar zij zelf vermelden nota genomen te hebben van de aantekeningen in het bezit

¹⁾ Bij het Schooltje en bij den Chirurijnwinkel van Jan Steen (cat. 56 en 57) wordt vermeld dat er copieën van deze schilderijen in het bezit waren van de familie Rammelman.

²⁾ Vrouw met strooie hoed, cat. 26.

der familie, Het zijn 5 copieën naar Fr. van Mieris den Ouden (cat. n°. 25, 26, 27, 29 en 30) en een naar A. de Vois (cat. n°. 117), alle door Willem van Mieris, die in den veilingscatalogus als origineelen worden beschreven. Het waren toevallig alle copieën naar reeds lang naar het buitenland verkochte stukken, waarvan de valsche te naamstelling niet zoo terstond voor iedereen doorzichtig was. Ik acht deze vermelding niet van belang ontbloot, omdat hieruit weder blijkt met hoeveel voorzichtigheid deze oude catalogi soms geraadpleegd moeten worden. Het verwijt treft echter alleen de latere samenstellers van den catalogus en niet de De la Courts, die in hun lijst nauwkeurig de copieën vermeldden.

Slaan wij ten slotte nog even een blik op de resultaten van de veiling, waardoor deze werkelijk merkwaardige collectie naar alle windstreken werd verstrooid ¹⁾. Slechts weinig bleef in Leiden achter. Van de Leidsche collectioneurs zien wij als koopers optreden de Heer A. van Half Wassenaer met één, Mr. Diederik van Leyden met 2, Jan Palthe met 12, Paulus van Spijk met 6, Mr. Hendrik Twent met 3 en Jan Verbeek met 7 schilderijen. Een deel hiervan vinden wij nog terug

¹⁾ De gegevens hierover dank ik grootendeels aan de mij door den heer E. W. Moes welwillend verstrekte mededeelingen uit den veilingscatalogus in het Rijks-prentenkabinet.

in de later van deze collecties gehouden veilingen ¹⁾, Waarschijnlijk schuilen er nog wel meer Leidsche namen onder de ruim 50 koopers, waarvan de meesten slechts bij hun, soms nog zeer verbasterden familienaam vermeld worden.

Buiten Leiden valt onder de koopers in de eerste plaats te wijzen op Haag, hofschilder van Z. H., die 6 stukken kocht voor den stadhouder (n°. 1, 11, 59, 66, 68 en 104), en Winkler te Leipzig, die 12 aankopen deed, die op den naam Winter vermeld staan ²⁾. Het grootste gedeelte werd door kunstkoopers gekocht, waaronder ook wel op hun naam gedane aankopen voor particulieren zullen schuilen. Wij vinden hierbij Abraham Delfos en Pieter van Eyk, de laatste uit Leiden, elk met één stuk, Pierre Fouquet te Amsterdam met elf, Pieter Locquet met 12, Mossel met 18, Aart Schouman met drie, en (Pieter of Jan) Yver te Amsterdam met 12 schilderijen, en waarschijnlijk zijn tot deze categorie ook te rekenen Diodati met 8 en Pieter Cottaar met 14 doeken.

Het ligt thans niet binnen het mij gesteld bestek om

¹⁾ A. v. Half Wassenaer veiling 12 Maart 1771, v. Leyden veiling te Amsterdam 13 Mei 1811, Palthe veiling 20 Maart 1770, Van Spijk 23 April 1781, Twent 11 Augustus 1789 en Verbeek 18 Augustus 1788.

²⁾ Mogelijk een schrijffout of de naam van een tussenpersoon.

aan de hand 'van latere veilingscatalogi na te gaan waar al deze schilderijen kunnen gebleven zijn. Ik volsta daarom met van enkele werken de tegenwoordige verblijfplaats te noemen. In het Leidsch museum vinden wij het portret van P. de la Court door G. Schalcken, in het Rijksmuseum twee familieportretten door A. van den Tempel, een C. Bega (n°. 59), het portret van M. Az. de Ruyter door F. Bol (n°. 144), een S. v. d. Does Sr. (n°. 80), de Avondschool van G. Dou (n°. 19) en een A. Mignon (n°. 104); het Mauritshuis verkreeg vier der door Haag voor den Prins aangekochte stukken : de P. Rubens en J. Brueghel (n°. 1), de J. Weenix (n°. 11) en 2 schilderijen van J. v. Hugtenburg (n°. 66 en 68), en kwam verder in het bezit van het in den catalogus aan F. Snijders toegewezen doek (n°. 8), dat later gebleken is geschilderd te zijn door Paulus de Vos. In het museum Boymans vindt men een A. v. d. Tempel (n°. 6), de G. Metz in het museum te Brussel is waarschijnlijk identisch met n°. 22, het Louvre praat met den Commenijswinkel van G. Dou (n°. 18), dien wij bij dit artikel deden afbeelden, en onder de bekende Engelsche collecties vindt men het stuk van J. en A. Both (n°. 9) bij captain Holford te Londen en den Biddenden monnik van G. Dou (n°. 17) bij lord Ashburton te the Grange.

In het ruime huis van De la Court aan het Rapenburg kwam haast plaats te kort voor deze uitgebreide verzameling. Het belangrijkste gedeelte hing in de kunst-

zaal en verder vinden wij zooveel kamers en gangen vermeld, dat wij wel mogen aannemen dat geen geschikt plekje onbezet is gebleven. Te meer treft daarom de bescheidenheid van de laatste bezitster, Catharina Backer, weduwe van Allard de la Court, die, hoewel zelve een niet onverdienstelijke schilderes, de fijngevoeligheid had om haar eigen werken in een afzonderlijk salet bijeen te hangen, in een intiem interieur, afgescheiden van de werken der groote meesters.

J. C. OVERVOORDE.

De theologische faculteit te Leiden antwoordt op eene haar gedane vraag omtrent de vaderlijke macht.

Het is bekend, dat de faculteiten der hoogeschole
vaak bij lastige kwestien werden geraadpleegd en om
haar oordeel gevraagd. Zoo werden in 1594 de Heeren
Proff. Med. en Philos. te Leiden door het Hof van Hol-
land gevraagd naar hun gevoelen „nopen de proeven
der Toveressen in ‘t water”, d. w. z. wat zij vonden
van het bekende Godsoordeel, waarbij eene van tooverij
beschuldigde vrouw te water werd geworpen: dreef zij,
dan was zij schuldig. De hoogleeraren gaven hun advies
den 9den Januari en besloten op zeer curieuse gronden
aldus : „Soo ist immers voor den Rechter gantsch be-
zwaerlick yemandt uyt de drifticheydt opt water van
Toverij te beschuldigen ende ter doot te verwijzen.” (Het
gansche advies is afgedrukt achter Reinald Scott, „Ont-

decking van Toverij," Holl. vert. door Th. Basson, 1609 , blz. 179). Het verheugt ons, dat de hoogeschool aldus het bijgeloof tegenging.

Onder de vraagstukken, der theologische faculteit voorgelegd, verdient vermelding de komische vraag van zekeren Gerardus Welhouck van Delden. Hij richtte in 1657 tot de faculteit 16 vragen „rakende de gehoorzaamheid van eene dochter aan haren vader in zaken het huwelijk” en voegde er bij, dat hem aan het antwoord „tot zijn innerlijk hartseer ten hoochsten ghelegen” was. De hoogleeraren (het waren Heydanus, Coccejus en Hoornbeek), die misschien lont roken, antwoordden uitvoerig, aldus besluitende : „Concluderen derhalven dat eenē maagd wijsseleijc doet, dewelcke oordeelt, dat het God belieft haar als in andere dingen alsoo oock in ‘t Houwelijck door der ouden handt te regeeren.” (29 December 1657). Dit antwoord geviel den vrager blijkbaar slecht, want hij kwam een maand later nog eens met drie vragen of eene 20 jarige dochter, aan wie haar vader een huwelijk weigert, hem directe-lijk dienthalve in rechten betrekken mag zonder te zondigen tegen de goddelijckē, morale wet? De faculteit, die er nu wel alles van begreep, hield voet bij stuk en antwoordde dat de dochter zonder te zondigen, niet aldus tegen den vader mag optreden (26 Januari 1658). Gerardus laat nog niet af en stelt nu eenige vragen waaruit blijkt, dat hij aldoor zich zelven heeft bedoeld, dat hij een „oud, eerwaardich predicant” is en dat hij

een meisje van 18 jaar trouwen wil tegen haars vaders wensch. (Pamfletten, Bibl. Thysiana n°. 3009 bij Petit, II, 49). Behalve, dat de faculteit aldus, door het hand. haven van de vaderlijke macht bij toestemming van huwelijk, gelijke lijn trok met de wenschen der kerk, deed zij dat ook door het grootte verschil in jaren als huwelijksbeletsel te laten gelden. Eene Zeeuwsche synode b.v. vond het hoogst ongepast, dat eene vrouw van 50 of 60 jaar zou trouwen met een jongman beneden de 40. Er kwam niets dan kwaad van.

L. K.

Rectificatie Cleyn-Poelgeest.

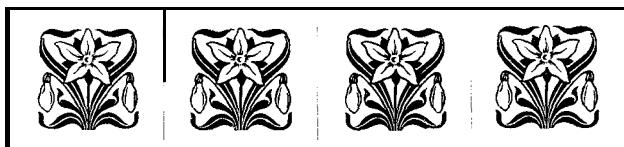
In het artikel „Cleyn-Poelgeest” geplaatst in Leidsch Jaarboekje 1907, bldz. 113-133, dient bldz. 126 een foutieve mededeeling te worden verbeterd.

De tegenover die pagina geplaatste afbeelding is die van Cleyn-Poelgeest in verval, nadat deze riddermatige hofstede door Louis Trip de Marez was gesloopt en weder herbouwd. Hoe Cleyn-Poelgeest vóór de slooping door de Marez er uitzag, kan men zien in den Gids voor Leiden en omstreken, door den Heer J. B. van Loenen (3^e druk a^o 1905, bl. 95). Ik heb die afbeelding ook vroeger op het gastvrije Leidsche archief onder de oogen gehad, doch zij was mij ontgaan.

W. M. C. REGT.

ERRATUM.

Het jaartal 1812 op bldz. 103, regel 5 van beneden,
moet worden vervangen door 1813.

INHOUD.

Een woord vooraf.

Vereeniging „Oud-Leiden”: Verslag over
het jaar 1907. — Statuten. —
Bestuur. Ledenlijst.

Korte kroniek van Leiden en Rijnland.

Inlichtingen omtrent enkele openbare
inrichtingen en besturen.

In Memoriam :

H. P. Schim van der Loeff.
Adriaan C. Steffelaar.

De bebouwing van de Paardesteeg (<i>met twee illustraties</i>), door Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE blz.	1— 8
The Pilgrim Fathers in Leyden, door MORTON	
DEXTER „	9-13
Leidenaars te Smyrna, door L. K. „	14— 15
Een Latijnsch briefje over de buskruitramp, door Mr. J. J. TAVENRAAT. „	16—22

INHOUD.

Heilige Geest of Armenweeshuis te Leiden (<i>met illustratie</i>), door H. J. JESSE. . . .	blz.	24— 37
Meester Andries, door J. KLOOS.	„	38 43
Drie schoft „Oranje boven”, door G. JAPIKSE	„	46— 60
De Vrijheidsboom te Koudekerk, Anno 1795, door W. M. C. REGT	„	61— 69
In Memoriam Scholae Noortheyanae 1820-1907 (<i>met twee illustraties</i>), door BIJLEVELD. .	„	70— 84
Een cholerisch geneesheer in de XVII ^{de} eeuw, door TH. MORREN	„	85— 89
Te pronk stellen van cessionanten	„	90—91
Amicitia (<i>met twee illustraties</i>), door P. J. BLOK	„	92—119
De inventaris van een Leidsche herberg in de zestiende eeuw, door J. PRINSEN J.Lz. . .	„	120—126
Het wapen van Aarlanderveen (<i>met illu- stratie</i>), door W. M. C. REGT	„	128-144
Iets over Leidens veertigen. A ^o . 1748, door BIJLEVELD	„	145-150
Een deftige minnebrief van den lateren pro- fessor Paulus Merula, door L. K.	„	151—153
De collectie De La Court (<i>met twee illu- straties</i>), door Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE .		154 —176
De theologische faculteit te Leiden antwoordt op eene haar gedane vraag omtrent, de vaderlijke macht, door L. K.	„	177—179
Rectificatie Cleyn-Poelgeest, door W. M.C. REGT		180
Bladvullingen.	„	8, 22, 44 69, 127
Erratum.	„	281